

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav pro dějiny umění

Diplomová práce

Liza Faktorová

Biskupovo obrázkové universum
Pontifikál Renauda de Bar - pražská i cambridgská část

Bishop's Picture Universe
Pontifical of Renaud de Bar - Both Parts from Prague and Cambridge

2009

Poděkování

Děkuji Josefovi, Rozince, mamince, Haně Hlaváčkové, P. Janu Kotasovi, P. Radku Martínkovi, P. Martinu Brousilovi, P. Cypriánu Suchánkovi, Lukáši Matouškovi, Tomáši Gaudekovi, Janu Baťovi, Ondřeji Trepešovi, Miriam Natoufové, Štěpánu Macháčkovi, Tereze Herianové, Filipu Srovnalovi, Vladěce Polišenské, Ule Wiatr a mnoha dalším, bez jejichž pomoci, trpělivosti a shovívavosti by tato práce nikdy nevznikla.

Zvláštní poděkování patří Univerzitě Karlově, která mi poskytla grant z Grantové agentury UK, díky němuž jsem mohla uskutečnit dvě studijní zahraniční cesty, pracovat s originálem cambridžské části Pontifikálu Renauda de Bar a pořídit digitální kopii tohoto rukopisu.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

Anotace

Předkládaná diplomová práce pojednává o dvou částech Pontifikálu Renauda de Bar (ms. XXIII C 120 - Národní knihovna v Praze a ms. 298 - Fitzwilliam Museum v Cambridge), výjimečné liturgické knihy vytvořené mezi lety 1302-1316 pro métského biskupa pocházejícího ze zámožného šlechtického rodu Barů z Lotrinska. Oba rukopisy byly až do nedávné doby vnímány odděleně, ovšem z podrobného srovnání obsahu i výzdoby, která se svým bohatstvím vymyká běžné dobové produkci, jasně vyplývá, že se jedná o dvě části téhož pontifikálu. Výzdoba Pontifikálu Renauda de Bar je jedinečná zejména s ohledem na nepřehledné množství výjevů ilustrujících středověkou liturgii a na velké bohatství drobných scén. Tato práce se pokouší otevřít k dalšímu bádání rozličná témata, která vyplynula z detailního popisu výzdoby obou částí rukopisu. Zvláštní pozornost je věnována netradičně pojaté obrazové příloze.

This work deals with two parts of the Renaud de Bar's Pontifical (ms. XXIII C 120 – National Library of the Czech Republic and ms. 298 - Fitzwilliam Museum in Cambridge), an extraordinary liturgical book illuminated between 1302-1316 for bishop of Metz in the region of Lorraine. Both manuscripts have been considered as two separated liturgical books until recent period. Detailed comparison of their content and decoration, which goes over usual temporary production, allows understand that they are two parts of one identical pontifical. Its decoration is unique especially due to multitude of images illustrating medieval liturgy and number of drolleries. The aim of this work is to open new topics for future researches. They might explain some problems, which arose during detailed description of the manuscripts' decoration. Special attention is dedicated to picture supplement.

Klíčová slova

Pontifikál – *Pontifical*

Rukopis – *Manuscript*

Iluminace – *Illumination*

Droalerie – *Drollery*

Biskup – *Bishop*

Renaud de Bar – *Renaud de Bar*

Liturgie – *Liturgy*

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Pontifikál – kniha biskupů.....	9
3. Renaud de Bar – biskup a mecenáš.....	12
4. Svět okolo.....	15
5. Pontifikál Renauda de Bar – pražská část.....	22
6. Pontifikál Renauda de Bar – cambridgská část.....	71
7. Výjimečný svědek počátku XIV. století.....	127
8. Závěr.....	130
9. Bibliografie.....	132
10. Přílohy.....	135

zkratky:

fol. – folio

ms. – manuskript

rubr. – rubrika

sg. – signatura

1. Úvod

Proč psát práci o iluminovaném rukopisu, který se dávno nepoužívá ke svému původnímu účelu a je zavřený na věčné časy v trezoru knihovny? Tato otázka mě pronásledovala po dobu několika let, kdy jsem se rozhodovala o tématu své diplomové práce. Mrtvý dokument, napadalo mě neustále. A přesto jsem po rukopisech i nadále tajně pokukovala.

„Osobní setkání“ s Pontifikálem Renauda de Bar, jedinečným svědkem počátku XIV. století, začalo mé pochybnosti pomalu ale jistě nabourávat a postupně houští seznam důvodů, které mě nakonec vyvedly z pochybností o smyslu tak krásné práce. Rozhodující byly tři myšlenky: 1) Vždy mě fascinovalo spojení slova a obrazu. Kde jinde se toto spojení nabízí víc, než ve středověkém iluminovaném rukopisu? 2) Velmi silně vnímám krásu liturgie. Jednotlivé liturgické úkony a symboly otevírají okno do světa „au delà“, hezky řečeno ve francouzštině. V Pontifikálu Renauda de Bar jsem tak jako dosud nikde našla dokonalou ilustraci středověké liturgie, takže ponořit se do studia jednotlivých výjevů se ukázalo být napínavým dobrodružstvím. 3) Dva díly pontifikálu Renauda de Bar byly až na několik výjimek (z řad především českých a některých zahraničních badatelů)¹ donedávna vnímány jako dvě nezávislé liturgické knihy. Na přelomu 19. a 20. století to byl fakt zcela pochopitelný, na začátku třetího tisíciletí, v době digitalizace a snadné dostupnosti materiálů k bádání je to přinejmenším zarážející, zvláště u rukopisu takové kvality. Možná hlavním důvodem, proč jsem nakonec přijala toto téma za své, je tedy snaha představit Pontifikál Renauda de Bar v jeho celistvosti důkladnějším způsobem, než tomu bylo dosud. Měla jsem to štěstí listovat originálem obou částí pontifikálu – jak pražské, uložené v Národní knihovně pod signaturou ms. XXIII C 120, tak cambridžské, která se nalézá v rukopisném fondu Fitzwilliam Muzea pod signaturou ms. 298. Přímá souvislost obou liturgických knih je nadevší pochybnost.

Tato diplomová práce není zdaleka vyčerpávající. Původním záměrem bylo vytvořit monografii o tomto vzácném středověkém díle, nakonec se však ukázalo, že problematika je tak široká, že ji není možné v daném rozsahu obsáhnout. Ve své práci jsem proto zvolila metodu, kterou soukromě nazývám „otevírání témat“ a která by měla být předstupněm dalšího bádání o Pontifikálu Renauda de Bar. Všechna témata, která jsem se pokusila otevřít, totiž jasně ukazují, že by zasloužila hlubší bádání. To se týká zejména zobrazení liturgie a světa droherií, který je výjimečně pestrý. Neméně zajímavá je problematika postupného

¹ Mj. ČERNÝ 2006, 108-115.; DE WINTER 1978, 27-62.; DE MARGERIE 1998, 317-318.

vzniku iluminací, který můžeme díky nedokončenosti výzdoby cambridžské části rukopisu sledovat krok za krokem. V tomto ohledu je Pontifikál Renauda de Bar pro historika umění dokonalou učebnicí. Stejně tak by ale nad touto knihou zajásal liturgik při pohledu na přehlídku liturgických oděvů, předmětů a jednotlivých liturgických úkonů, muzikolog, který v rukopise najde zobrazenou řadu dobových hudebních nástrojů, klasický filolog, který bude žasnout nad bohatstvím slovesných předloh pro droleriové výjevy, a mohli bychom pokračovat dál.

Struktura práce není složitá. Na začátku je několik krátkých kapitol, které pojednávají o dějinách pontifikálu obecně, o Renaudovi de Bar, biskupovi a objednavateli vzácných liturgických knih a o světě bordur a drolerií, který je v obou částech rukopisu zvláště bohatý. Těžiště práce je však v podrobném popisu obou částí rukopisu, který zabírá na první pohled snad až příliš mnoho stran, nicméně se mi zdá nezbytné pro další prohloubené bádání. Teprve během detailního popisu jednotlivých folií přede mnou začala vyvstávat konkrétní zajímavá témata. Za tento popis je vložena kapitola shrnující historii pontifikálu, jeho výzdobu a pohnuté osudy po smrti jeho původního majitele. Na konci práce jsem díky moderní technologii digitálních fotografií otevřela některá z témat vizuálním způsobem. Ke klasické obrazové příloze je přidáno několik obrazových „seznamů“, které se mi po tolika dnech strávených s pontifikálem zdálo nutné vytvořit. Zvláštní pozornost jsem v těchto seznamech věnovala liturgickým oděvům, které jsou v rukopise zobrazeny velmi precizně.

Přiznávám, že jen málo prostoru jsem věnovala souvislostem Pontifikálu s dalšími rukopisy iluminovanými pro Renauda de Bar a s dobovou produkcí. Hlubší stylová analýza jednotlivých malířů pracujících pro metského biskupa bude jistě v dalším bádání žádoucí.

2. Pontifikál – kniha biskupů

Do dnešní doby se nedochovalo žádné svědectví, které by osvětlovalo, jaký typ dokumentu byl používán biskupem při sloužení liturgie v prvních křesťanských staletích.² Zůstává otázkou, zda již tehdy existovala snaha vytvořit vlastní knihu pro biskupa, která by obsahovala všechny důležité úkony. Ani v V. a VI. století, kdy už zaznamenáváme existenci psaných dokumentů sloužících ke slavení liturgie, pravděpodobně neexistovala speciální kniha pro kněze a jiná speciální kniha pro biskupa. Teprve v VIII. století se úkony biskupa vydělily jako něco výlučného a až ve století IX. zaznamenáváme první knihy jemu určené. Do té doby, když biskup konal svěcení kněží či jáhnů, posvěcení nového kostela, žehnání nových opatů či abatyší nebo jakýkoli z dalších úkonů příslušících jeho úřadu, měl před očima sakramentář, předchůdce dnešního misálu. Našel v něm všechny modlitby, preface, žehnání a rubriky, kterých měl zapotřebí ke sloužení liturgie, jíž přisedal. Přestože sakramentář jako takový nebyl liturgickou knihou určenou primárně pro biskupa,³ dochovalo se několik středověkých exemplářů, které byly přizpůsobeny biskupovým potřebám. Mluvíme o tzv. *biskupských sakramentářích*, které jsou typem slavnostní knihy, obsahující většinou jen formuláře mší svatých k hlavním svátkům během liturgického roku a další rituály příslušící biskupovi.

Potřeba vytvořit speciální liturgickou knihu určenou pouze pro biskupa však postupně sílila, a to z několika důvodů. Na jedné straně se čím dál více specializovaly a vyčleňovaly úkony příslušící pastýřům církve, na straně druhé rostla vůle oslavit a reprezentovat novým způsobem úřad biskupa, jehož místo se v církvi i ve společnosti upevňovalo.

Veškeré liturgické akty jsou obsaženy v posvátných textech a v návodech popisujících způsob, jakým se mají konkrétní úkony provádět. Kombinace těchto dvou elementů vytváří řád - *ordo*, který je průvodcem celebranta během liturgie. Tento řád byl v době před vznikem samostatné liturgické knihy určené biskupovi popsán v řadě útlých „knížeček“ – *libelli*, které dohromady tvořily *Ordines romani*. Nicméně v IX. století vznikla na sever od alp idea seskupit tyto jednotlivé texty, které mohl potřebovat biskup ke sloužení liturgie, v jednu jedinou knihu, která by byla jakýmsi jízdním řádem do všech destinací liturgie sloužené biskupem. Tak vznikl tzv. *Římsko-germánský pontifikál*, jehož sestavení bylo zvratem v dějinách liturgických knih ve vrcholném středověku.

² PALLAZZO/GOULLET, 2004, 14.

³ Více o dějinách sakramentáře PALLAZZO, 1993, 47-83.

Římsko-germánský pontifikál má pevně organizovanou strukturu, která z něj činí skutečnou liturgickou knihu určenou biskupovi, a to i přesto, že jde o kompilaci starších textů. Skládá se z 258 částí o různé délce, a zahrnuje všechny texty, které biskup potřebuje ke sloužení liturgie ve své katedrále a potažmo ve své diecézi. Tvůrci této liturgické knihy jí nedali žádný oficiální název, teprve v pozdním středověku se ustálila terminologie k ní příslušná. Pro další dějiny pontifikálu má tato podoba knihy určené biskupovi zcela zásadní úlohu. Michel Andrieu ve svých studiích o římských pontifikálech z XII. století přesvědčivě dokázal, že *Římsko-germánský pontifikál* byl jakýmsi společným kmenem všech liturgických knih určených biskupovi ve XII. století.⁴ Po I. lateránském koncilu v roce 1123 byli do celé Evropy vysláni papežští legáti, jejichž úkolem bylo reorientovat různé liturgické zvyky zpět k římským praktikám. Během tohoto liturgického sjednocování sehrál zásadní roli nový oficiální exemplář pontifikálu, který byl vytvořen právě na základě staršího příbuzného – *Římsko-germánského pontifikálu*.⁵

Za pontifikátu Innocence III. (1198-1216) došlo k další významné reformě týkající se liturgických knih. Liturgikové na papežském dvoře je upravili dle oficiální liturgie římské kurie, přičemž hlavním účelem bylo, aby se tyto knihy jednotně prosadily v celé západní Evropě. Archetypem pontifikálu vzniklého z této reformy je jak *Římsko-germánský pontifikál*, tak pontifikál užívaný ve XII. století. Ve své podstatě se nový pontifikál římské kurie liší od starších pouze přidáním několika kapitol a úpravou některých ceremonií, které jsou v novém pontifikálu popsány důkladněji. Tento nový římský pontifikál, který stále nemá oficiální titul, se nejprve rozšířil po celé Itálii a ve XIV. století se prosadil ve Francii jako oficiální kniha avignonských papežů.

Za nejznámější úpravu pontifikálu v pozdním středověku vděčíme Guillaume Durandovi (1230-1296), biskupovi z Mende, který byl skvělým liturgikem a znalcem kanonického práva.⁶ Jeho pontifikál, tzv. *Pontifikál Guillaume Duranda*, se po všemožných peripetiích papežského schizmatu prosadil v Římě a stal se tak jakousi konkurencí k pontifikálu užívanému na dvoře avignonských papežů. Guillaume Durand se při jeho sestavování inspiroval ze všech dosavadních úprav této liturgické knihy (*Římsko-germánský pontifikál*, pontifikály z XII. století, pontifikál římské kurie ze XIII. století), takže vznikla opravdová summa biskupské liturgie, která v roce 1485 posloužila jako hlavní předloha pro první tištěné *Pontificale romanum*.

⁴ ANDRIEU, 1938.

⁵ PALLAZZO 1999, 49.

⁶ Ibid. 50.

Z hlediska dějin umění je důležité, že výzdoba pontifikálu ilustrující liturgii slouženou biskupem se prohlubila ve XIII. století v souvislosti s úpravou pontifikálu za Innocence III. Rozšíření této knihy po křesťanské Evropě přispělo k propracování nové ikonografie, která se dále rozvíjela při šíření pozdějšího Pontifikálu Guillaumea Duranda. Zdaleka ne všechny pontifikály byly ilustrované, pokud však ano, vždy to bylo z vůle konkrétního biskupa, který byl zároveň mecenášem nákladné umělecké výzdoby „své“ knihy. Zároveň s přeměnou pontifikálu z primitivní formy až do podoby, kdy se z něj stala oficiální kniha biskupa, se vyvíjela i liturgie, jíž biskup předsedal. Pontifikál Renauda de Bar v sobě jedinečným způsobem spojuje text s obrazem a dává nám tak „vstoupit“ do liturgie přelomu XIII. a XIV. století téměř hmatatelným způsobem.

Pontifikál a liturgické úkony biskupa naštěstí vždy fascinovaly historiky, liturgiky a historiky umění. Nejrůznější otázky týkající se geneze této knihy tak téměř vyčerpávajícím způsobem osvětlila bádání Cyrilla Vogela a Reinharda Elze, kteří se zabývali *Římsko-germánským pontifikálem*,⁷ dále práce Michela Andrieu o pontifikálech v pozdním středověku,⁸ několik podrobných studií Nielse K. Rasmussena o „primitivních“ pontifikálech z IX. a X. stol.⁹ a samozřejmě práce známého francouzského badatele Victora Leroquaise.¹⁰ Pro tuto diplomovou práci mají zcela zvláštní význam badatelské práce Erica Pallazza, který se věnoval i genezi ilustrace této liturgické knihy. Jeho kniha *Evêque et son image* věnovaná právě výzdobě pontifikálu, by si zasloužila český překlad.¹¹

⁷ VOGEL/ELZE, 1963, 1972.

⁸ ANDRIEU, 1938-41.

⁹ RASMUSSEN, 1998.

¹⁰ LEROQUAIS, 1937.

¹¹ PALLAZZO, 1999.

3. Renaud de Bar – biskup a mecenáš

Vliv, konexe a vazby významného šlechtického rodu Barů zdaleka přesahovaly hranice tehdejšího Lotrinska. Tento region měl dlouhou kulturní tradici spojenou především s biskupským sídlem ve Verdunu, z jehož diecéze hrabata z Baru pocházela, a v Metách, kde byl Renaud de Bar, objednavatel rukopisu, jemuž je věnována tato práce, ustanoven biskupem.

Početné a ambiciózní potomstvo Thibauta II., hraběte z Baru a Jany z Toucy-Châtillon, bylo nejednou vtaženo do víru politických událostí, které poznamenaly konec XIII. stol. Prvorozený hrabě Jindřich III. se v roce 1294 oženil s Eleonorou, nejstarší dcerou Eduarda I. anglického. Tři z mladších Thibautových dětí nastoupily cestu zasvěceného života a vzhledem k svému původu a tehdejším zvyklostem zaujaly přední místa v církevní hierarchii Lotrinska. Renaud, první z nich, postupoval rychle po žebříčku církevní hierarchie métské diecéze, nejprve jako kanovník, poté jako pobožník a nakonec od roku 1302 jako biskup v Metách. Jeho bratr Thibaut, jeden z předních dvořanů císaře Jindřicha VII., byl zvolen biskupem v Liège a jejich sestra Markéta byla od roku 1288 až do své smrti v roce 1304 abatyší v benediktinském klášteře Sv. Mořice ve Verdunu.

Barové byli velkými milovníky literatury, a to nejen v rovině duchovní, ale i estetické – milovali totiž krásné a nákladně vypravené knihy. Breviář¹² užívaný benediktinkami ze sv. Mořice, který je dnes uschován ve fondech francouzské Národní knihovny, byl jistě vytvořen pro abatyši Markétu krátce po její intronizaci. Erby rodu Barů a Toucy-Châtillon přítomné na fol. 10r to jen potvrzují.¹³

Ještě krásnějších a bohatěji zdobených je však pět (resp. čtyři)¹⁴ liturgických knih, které patřily Markétinu bratru Renaudovi, mocnému pánovi milujícímu okázalost a přepych. Tento prelát oplývající tučnými příjmy nejen že nechal postavit několik hradů, ale pokračoval také ve stavbě honosné métské katedrály. Ještě než přijal biskupské svěcení, obdržel jako mladý prelát kanovnické prebendy v Remeši, Beauvais, Cambrai, Laonu a Verdunu. Zároveň byl arcijáhmem v Bruselu, ovšem v roce 1301 toto beneficium vyměnil za arcijáhenství v Besançonu. 11. června roku 1301 byl jmenován kanovníkem v Metách a 18. února 1302 proboštem ve Verdunu. Jen o několik týdnů později byl zvolen métským biskupem, což téhož roku v září potvrdila jeho papežská milost. Kariéra vskutku závratná, leč měla i své stinné

¹² LEROQUAIS, 1934, III, 10-14.

¹³ Více o tomto rukopise DE WINTER, 1978, 1980, 31-32.

¹⁴ Vzhledem k tomu, že ms. 298 a ms. XXIII C 120 jsou bezpochyby dva díly jednoho pontifikálu, můžeme je chápat jako jednu liturgickou knihu.

stránky. Pýcha a touha po moci a bohatství, vlastnosti které jsou Renaudovi de Bar přisuzovány, mu přinesly mnohé nepřátele. Nejedna šarvátka se členy métské katedrální kapituly, s métskými radními nebo se šlechtici ze sousedních států, zakalila jméno mocného biskupa. Renaud měl nicméně po celou dobu pevnou oporu ve své rodině, kterou stmelovala matka-vdova Jana de Toucy-Châtillon, a vždy velice tíhnul ke svým bratrům. Když Jindřich III. - nejstarší z bratří – odjel na křížovou výpravu, Renaud pomáhal svému dalšímu bratru Janovi, budoucímu pánu Puysage, se správou hrabství. Roku 1313 vedl biskup Renaud de Bar válku proti lotrinskému vévédovi Ferrymu IV., ta se ale obrátila v jeho neprospěch. Renaud, neoblíbený v Metách a soužený politickými problémy, zemřel o tři roky později, roku 1316, podle všeho otráven jedem. Když byla v roce 1521 otevřena jeho hrobka, Renaudovo tělo bylo nalezeno oděné do nákladného luxusního oděvu a na mitře byla výšivka Mojžíše a Arona.¹⁵

De Winter¹⁶ se domnívá, že čtyři známé liturgické rukopisy Renauda de Bar jsou jen částí sbírky liturgických knih objednaných tímto významným prelátem. Podle De Wintera je vysoce pravděpodobné, že existoval ještě misál, evangeliář a epistolář. Skupina čtyř rukopisů, dnes běžně nazývaná rukopisy Renauda de Bar, čítá: nádherný dvoudílný breviář,¹⁷ jehož zimní část se nachází v British Library (ms. Yates Thompson 8), a letní v Bibliothèque municipale de Verdun (ms. 107); dále rituál, který byl uložen v Bibliothèque de Metz pod signaturou ms. 43 a bohužel zničen za II. světové války. Jeho obsah se částečně dochoval na fotografiích; a konečně dvoudílný pontifikál (ms. XXIII C 120 z pražské Národní knihovny a ms. 298 z Fitzwilliam Musea v Cambridge), který je hlavním předmětem této diplomové práce.

Od dobové produkce se rukopisy Renauda de Bar liší nebývalým bohatstvím výzdoby, ať už v rovině stylové či ikonografické. Zvlášť charakteristická je pro ně droleriová výzdoba in margine, která zaujímá nepřehlédnutelné postavení v každém ze čtyř rukopisů.

O biskupovi Renaudovi de Bar nevíme mnoho, nicméně knihy, které po sobě zanechal, o jeho osobě leccos prozrazují. Mimořádně krásná a bohatá výzdoba rukopisů dokládá vytříbený cit pro umění a vzdělanost, jimiž Renaud de Bar, i přes své rozporuplné vlastnosti, musel oplývat. Výzdoba jeho pontifikálu nám ale zcela jasně ukazuje další, zcela nepřehlédnutelný rys této pozoruhodné osobnosti. Renaud de Bar si byl jistě dobře vědom nejen svého šlechtického původu, ale i moci, kterou v sobě skrýval biskupský úřad. Postavení

¹⁵ DEWICK 1902, 413.

¹⁶ DE WINTER 1978, 1980, 34.

¹⁷ O něm DE WINTER 1978, 1980.

biskupa ve středověku bylo zcela výsadní. Svým způsobem byl ústřední postavou středověké společnosti,¹⁸ a to nejen na poli duchovním, nýbrž i na poli politickém. Biskupové, kteří byli voleni z řad vysoké šlechty, byli suverénními pány, bez nichž se neobešla žádná důležitá událost tehdejšího života. Nejinak tomu bylo i v případě Renauda de Bar. A právě vzácný dvoudílný pontifikál, který se dochoval do naší doby, je reprezentací biskupa par excellence, a to reprezentací dvojího druhu. V první řadě je zde vyzdvižen úřad biskupa jako takový. Neuvěřitelné množství iluminovaných iniciál a miniatur s liturgickými výjevy, jimž předsedá biskup, na straně jedné a naprosté minimum christologických výjevů (dají se spočítat na prstech jedné ruky) na straně druhé, jsou toho výmluvným svědectvím. Druhá rovina reprezentace již neukazuje biskupa obecně, nýbrž zcela konkrétní osobu, jíž není nikdo jiný, než Renaud de Bar. Mnohočetné zobrazení jeho rodových erbů, zvláště na bohatě zdobených úvodních foliích, a heraldické motivy z těchto erbů, které jsou nenápadně ukryty tu na tapetě na pozadí, tu v malé iniciále uprostřed textu, nenechá nikoho na pochybách, kdo že je tím neustále zobrazovaným biskupem a zároveň majitelem vzácné liturgické knihy. Výzdoba pontifikálu Renauda de Bar ikonograficky dokonale propojená s liturgickým textem jedinečným způsobem oslavuje biskupský úřad.

¹⁸ Srov. PALLAZZO 1999, 13.

4. Svět okolo

Nepřeberné množství drobných výjevů, které ožívají bordury v obou dílech pontifikálu Renauda de Bar je světem o sobě, který by vydal na samostatnou práci. Přestože se toto přirovnání může zdát nevhodné, při důkladném prohlížení „historek“ na okraji liturgické knihy se nemůžeme ubránit dojmu, že malíři rukopisu by si nezahlavili se současnými tvůrci komiksů. Příběhy ze „světa okolo“ se vinou celým rukopisem. Nít se tu a tam přetrhne, za chvíli zase naváže, místy si příběhy utahují z vážnosti ceremonií odehrávajících se ve velkých miniaturách a iniciálách a jindy jako by žily svým životem, který se vůbec netýká posvátné liturgie. Fantaskní výjevy se střídají s dvorskými a loveckými scénami nebo s mravoličnými exemplary – lidé vznešení i obyčejní, dámy, rytíři, mniši, řeholnice, muzikanti a tanečnice, chromí chudáci, zvířata, draci a jiná monstra, někdy hrůzostrašná, jindy vzbuzující úsměv, ti všichni mohou stát vedle sebe, rozhodně si nikterak nepřekáží. Ve „světě okolo“ je všechno možné, nic není zakázané, sešňěrované pravidly či konvencemi. Není důležité, zda pes honí zajíce nebo zajíc psa, zda rytíř jede na koni nebo popohání šnečí ulitu. Na jednom foliu hrdina v červeném plášti umírá st'at zajícem, na dalším je živ a zdrav a vyráží na lov ptáků. Zajíc může být kardinálem – proč ne? A opice učitelem a lékařem v jedné osobě. A když jeden muzikant hraje smyčcem na fidulu, proč by druhý nemohl hrát hráběmi na valchu? Nic nového pod sluncem. Směšné i tragikomické výjevy v pontifikálu Renauda de Bar nás ve srovnání s dobovou produkcí příliš nepřekvapí. Vyskytuje se zde tradiční koncepce „obráceného světa“ (zajíc honí loveckého psa nebo vede do vězení mladíka...), scény z bezstarostného života, exempla známá z dobové literatury, přísloví, hádanky (mladík s nůžkami se chystá oholit zajíce), bajky (Vrána a liška), monstra mající svůj původ v antice (siréna, skiopod...) či fantaskní postavy vymyšlené iluminátorem. Fascinující je v případě pontifikálu Renauda de Bar množství těchto výjevů a rozmanitost sfér, které zasahují. Na své si kromě historika umění přijde teolog, lingvista, zoolog, botanik, muzikolog či odborník na středověké zbraně. V pontifikálu Renauda de Bar je skutečně zahrnuto celé Universum, tak jak ho středověký člověk přirozeně vnímal a jak se ho my jen zpovzdálí snažíme uchopit.

Charakter i duch droleriových výjevů u tří malířů rukopisů XXIII C 120 a ms. 298 je rozdílný. Zatímco jevištěm roztodivných směšných příhod u prvního malíře je (kromě bohatěji zdobených úvodních folií) výhradně spodní horizontální bordura [1], u dalších dvou malířů se naopak svět drolerií s bordurami a iniciálami zcela mísí. V jejich případě můžeme jen těžko hovořit o droleriích, aniž bychom jedním dechem nezmínili i další výzdobné prvky. U prvního malíře je každé folium nositelem jedinečného příběhu, jehož rozuzlení se můžeme jen domýšlet. Na několika místech se při listování jedním či druhým dílem rukopisu dokonce nemůžeme ubránit dojmu, že se nám před očima odvíjejí příběhy na pokračování, jako by se iluminátor k některým postavám rád vracel a s jistou dávkou humoru napínal diváka bažícího dozvědět se, jak ta která historka dopadne.

Rozmanité postavy, ať už zvířecí, lidské či fantaskní, stojí sice u druhého a třetího malíře někdy také samostatně, většinou jsou však vpleteny nebo vyrůstají přímo z úponků bordury nebo – zejména u třetího malíře - jsou skryté uvnitř iniciály. Někdy se po bordurách procházejí či v případě loveckých scén spíše prohánějí, nikdy však nejsou, tak jako je tomu u prvního malíře, lokalizovány na jedno místo [2,3].

Druhý malíř vynaložil nejvíce energie do výzdoby folií, na nichž jsou zaznamenána biskupova žehnání u příležitosti velkých svátků během liturgického roku. Pouze na těchto foliích funguje bordura – podobně jako u prvního malíře – jako jeviště, na kterém se odehrávají různé scény. Některé spolu souvisí, jiné nikoliv. Celá bordura je protkána veselými historkami, ať už z říše lidské, zvířecí či fantaskní. Tato bohatě zdobená folia můžeme označit za nejživěji „obydlená“ z celého rukopisu [4]. Naopak všechna další folia vyzdobená druhým malířem nesou punc jednotvárnosti, jako by se malíř zcela vyčerpal při výzdobě výše zmíněných slavnostních folií. Stále dokola se objevuje několik zvířat a několik fantaskních hybridů, kteří buď vyrůstají z úponku bordury, nebo se po borduře procházejí nebo jen visí v jakémsi vzduchoprázdnu.¹⁹

U třetího malíře jsou různé, zejména zvířecí postavy naopak umně skryty v rozvilinách úponků nebo vykukují zpoza ornamentálních pásů v borduře. Na každém foliu iluminovaném tímto umělcem nejčastěji nalézáme jeden nebo i více výjevů z prostého každodenního koloběhu v přírodě nebo z loveckých radovánek. Tu zpoza keře vykukuje zajíc, tu zase po borduře lovecký pes prohání zajíce, zatímco v rozvilině ukrytý honec troubí na roh. Tyto důvěrně známé příhody z každodenního života jsou však často jakoby mimoděk oživeny vstupem duchovní či fantaskní bytosti. Na některých foliích se objevuje anděl s troubou nebo

¹⁹ Rozdíl mezi výzdobou folií s žehnáními u příležitosti velkých svátků a folií u nedělí a všedních svátků je natolik markantní, že není možné vyloučit ruku dalšího, čtvrtého malíře, kterého můžeme vnímat jako pomocníka druhého iluminátora.

s kadidelnicí [5], jinde nalézáme množství fantaskních, napůl lidských, napůl zvířecích monster. Některé bytosti reagují na to, co se zrovna odehrává v posvátné liturgii – někdy s posvátnou úctou (na 109v v ms. XXIII C 120 anděl pozvedá kadidelnici ve chvíli, kdy má dle textu biskup okuřovat oltář), jindy s lehkou nadsázkou (na 119r v ms. XXIII C 120 si papoušek čte z velikého kodexu opřeného o pulpit a evidentně tak napodobuje jáhna, který v iniciále na tomtéž foliu předčítá evangelium).

Většinu droleriových výjevů v pontifikálu Renauda de Bar dominují zvířata, což není ve srovnání s jinými rukopisy nic neobvyklého. Středověk čerpal svou znalost zvířat kromě přírody samé především z několika málo textů. *Physiologus*,²⁰ který byl napsán v řečtině ve II. století a ve IV. stol. byl přeložen do latiny, se inspiruje především biblickými texty a opřádá téměř padesátku zvířat nejrůznějšími symbolickými výklady. Tento „seznam“ zvířat byl doplněn Isidorem Sevilským na začátku VII. stol. Jeho *Etymologiae*²¹ se opírají zejména o Plinia Staršího.²²

Bestiáře, knihy velice populární ve vrcholném středověku, mají především předávat zásady křesťanské morálky. Stejně jako ve *Physiologu*, i v bestiářích jsou zvířatům přisuzovány lidské vlastnosti a city. Bestiáře se ve XII. stol. objevují v Anglii, poté se šíří po severní Francii a Normandii.

Dalším populárním literárním žánrem, který ilustruje život zvířat, jsou bajky. Bajky v latině, které kolovaly ve středověku, odvozuji svůj původ ze třech sbírek inspirovaných Esopem, ale sepsaných Phaedrem (I. stol.), Babriem (II. stol.) a Avianem (konec IV. stol.). Phaedrova sbírka se opisovala v mnoha klášterních skriptoriích a kolem roku 1175 z ní čerpaly dvě veršované latinské adaptace, které jsou nazývány *Romulus*. Kolem roku 1180 sepisuje Marie Francouzská na základě *Romula* první sbírku bajek ve francouzštině. Vzniká tak samostatný literární žánr, který otevírá cestu dalším sbírkám opisovaným pod půvabným názvem *Isopets*.

Jak si povšiml již Dewick,²³ který se podrobně zabýval cambridgskou částí rukopisu, hlavním protagonistou droleriových scén v pontifikálu je bezpochyby zajíc. Dewick spočítal, že v cambridgském díle rukopisu se vyskytuje na 48 foliích. Pokud k tomu přidáme 15 folií z první části ms. XXIII C120, a bezpočet folií iluminovaných dvěma dalšími malíři, můžeme zajíce (hned po biskupovi) prohlásit hlavním hrdinou pontifikálu Renauda de Bar. Role, které zajíc sehrává, jsou různorodé. Jen na několika málo foliích (77v v ms. 298 [6]) zůstává sám sebou, tedy rychlým, leč smrtelným zvířetem postaveným do krutého koloběhu života. Na

²⁰ *Physiologus Latinus*, 1939.

²¹ *Etymologiae*, 2000.

²² *Naturalis historiae libri XXXVII*, 1909.

²³ DEWICK 1902, 16.

všech ostatních výjevech má kromě zvířecích také lidské vlastnosti a nejčastěji vystupuje dle „zákona obráceného světa“ jako soupeř přemáhající zvířata či lidi. Jeho hlavním protivníkem je mladík v krátkém, většinou červeném kabátci, který je - pokud zrovna nezápasí se zajícem – náruživým lovcem ptáků (15r v ms. XXIII C 120 [7]). To mu jde očividně lépe než nerovný boj se zajícem. Někdy se stává zajícovým zajatcem (38r v ms. 298), několikrát je odveden zajecí četou do vězení (48r v ms. 298 [8]), několikrát se octne pod popravčí sekerou (49v v ms. 298). V ms. 298 nacházíme na třech foliích podobnou scénu, ve které vystupuje mladík s nůžkami v ruce a zajíc (34v v ms. 298 [9]). Camille nachází obdobné zobrazení v Bury Bible z 12. stol. a ztotožňuje ji s prastarou hádankou či lépe záhadou, ve které muž běží za zajícem s nůžkami a chce ho ostříhat, což je úkolem zcela nemožným.²⁴ Zajíc si ovšem nezadá ani v loveckých scénách, kdy pronásleduje loveckého psa (29r v ms. 298), miluje kohoutí zápasy (17r v ms. 298), je skvělým muzikantem (79v v ms. 298[10]) a nepřekonatelným válečníkem (33r v ms. XXIII C 120 [11] a 41r v ms. 298).²⁵ A to není zdaleka vše. Již Dewick²⁶ bystře rozpoznal v droleriovém výjevu na 7r v ms. 298 [12] možnou parodii na Davida a Goliáše, kdy roli Davida zastává zajíc vybavený středověkou zbraní, zatímco Goliáše představuje obrovitý rytíř od hlavy až k patě schovaný v brnění. Zajíc na sebe také často bere podobu fantaskního tvora – někde mu narostou dlouhé ptačí nohy, jinde má místo zadních běhů rybí ocas. Otázkou zůstává, zda se některý z droleriových výjevů se zajícem přímo vztahuje k textu pontifikálu. Pokud ano, pak si spíše než co jiného utahuje z vážnosti ceremonií. Na foliu 38v v ms. XXIII C 120 se zajíc místo štítem chrání před ostrým zobanem čápa kardinálským kloboukem. Naopak v ms. 298 na foliu 34r má kardinálský klobouk nasazený na hlavě vlk a zajíc před ním dělá se sepjatýma rukama zbožné pukrle [13]. Záhadou pro dnešního diváka zůstává, zda v rukopisu tak často zobrazované zvíře je skutečně pokaždé zajícem nebo vyskytuje-li se zde i králík. Obě zvířata jsou snadno zaměnitelná a vzhledem k tomu, že každý z malířů rukopisu zobrazuje zvířata jiným způsobem, není snadno je rozlišit. Pokud by na některých foliích, kde není typika zvířete jasná, byl zobrazen králík, pak je nutné zmínit, že králík je především symbolem plodnosti, a to jak ve fyzickém, tak duchovním smyslu.

Zajícovi co do počtu zobrazení sekunduje opice, nejčastěji také v antropomorfizované podobě. Opice, se kterou byl ve středověku obvykle spojován hřích, marnost, chlípnost a lenost a ke které byl přirovnáván ďábel jako simia Dei – opice Boží, se v droleriích středověkých rukopisů často objevuje v blasfemických travestiích církevních obřadů, turnajů

²⁴ CAMILLE 1992, 20.

²⁵ Válečná scéna dobývání středověkého města zajíci, králíky nebo psy je běžně chápána jako aluze na dobývání milostné. Více o tomto tématu např. DALARUN a kol. 2002

²⁶ DEWICK 1902, 16.

či lovů.²⁷ Také u prvního malíře pontifikálu Renauda de Bar nacházíme několikrát opici lovcí ptáky, která symbolizuje hřích ohrožující duši člověka. Na foliu 10r v ms. XXIII C 120 se na borduře kromě tohoto výjevu objevuje pokračování liturgické scény, která začíná na podélné miniatuře. Zobrazení opice lovcí ptáky vedle výjevu klanění liturgického průvodu před oltářem by se snad dalo chápat jako jakýsi protipól. Zatímco opice (hřích) se snaží ulovit ptáka (lidská duše), na oltáři je hřích smyt výkupnou obětí Krista [14]. Stejně téma, i když v jiné variantě se objevuje na foliu 36r v ms 298, kde opice zákeřně leze po stromě, aby ukořistila ptačí mlád'ata z hnízda, které je v koruně stromu. V ms. 298 se také na borduře folia 8r objevuje opice (opět symbol hříchu) s krotitelem, který ji drží na vodítku a dává jí výprask [15]. I v tomto případě bychom snad mohli výjev vztáhnout k textu a k podélné miniatuře na foliu, kde biskup obchází nový kostel a provádí asperges – tedy také svým způsobem „krotí“ zlé síly. Kromě těchto záporných rolí ale vystupuje opice v pontifikálu v řadě dalších úloh - jako učitel, žák, lékař, muzikant či tanečnice, a napodobuje tak lidské činnosti a vlastnosti. Opičí škola (10v v ms. XXIII C 120 [16]) či opičí ordinace (20r v ms. XXIII C 120 [17]) jsou tématy běžně zobrazovanými na okrajích dobových rukopisů.

Pavel Černý si povšiml,²⁸ že výjevy dobývání hradu hordou zajíců a motiv opičí školy z ms. XXIII C 120 mají téměř identické protějšky v ms. 298, což jen potvrzuje souvislost obou kodexů. Opičí příběhy (opičí škola, opice lovcí ptáky či opice vyučující výra) navíc přebírá i druhý malíř ms. XXIII C 120 (např. 53r v ms. XXIII C 120).

Kromě zajíce a opice se v rukopise objevuje řada dalších zvířat. Nejčastější jsou scény lovecké, které nacházíme u všech malířů rukopisu v hojné míře. U prvního malíře převažuje lovecký výjev, na kterém mladík střílí po ptákovi sedícím na výběhu bordury. Druhý a třetí malíř dávají přednost výjevům z honu, ať už skutečného (lovecký pes honí zajíce nebo jelena) nebo obráceného (zajíc honí psa). Na foliu 87r v ms. 298 je zachycena nejznámější Esopova bajka o vráně, lišce a syru [18], na foliu 138v v tomtéž rukopise pro změnu příběh se studnou z velmi populárního *Roman de Renart*,²⁹ Stejný literární pramen má snad i scéna objevující se v obou dílech rukopisu (24v v ms. XXIII C 120 a 1v v ms. 298 [19]), na které lišák utíká s kohoutem v tlamě před ženou s vřetenem v ruce. Ve výzdobě rukopisu nechybí ani slon (26r v ms. 298) s věží na zádech, o kterém Isidor ze Sevilly napsal: „*Tento druh živočicha se hodil*

²⁷ ROYT/ŠEDINOVÁ, 1998, 152.

²⁸ ČERNÝ, 2006, 112-113.

²⁹ Le roman de Renart je nejslavnější ze středověkých satyrických děl, které má za hlavního hrdinu zvíře, v tomto případě lišku. Jedná se o sbírku nesourodých textů, sepsaných v letech 1170-1250, jejichž hlavním pramenem jsou antické bajky, lidová vyprávění nebo latinské texty, jakým je např. epos o lišákově Ysengrimovi (1148).

*do války. Peršané a Indové na ně stavěli dřevěné věže, a z nich jako z hradeb bojovali oštěpy.*³⁰

Na několika foliích se vyskytuje medvěd s medvědářem, lev, kohout či kočka s myší v tlamě. Dalším, v obou dílech rukopisu se opakujícím výjevem, je postava rytíře v brnění [20], jehož protivníkem je šnek. Předlohu šneka bojujícího s rytířem nacházíme už v náčrtníku Villarda de Honencourt.³¹ Od té doby se toto téma zejména v rukopisech vyskytuje v mnoha kontextech. Camille spatřuje v některých případech erotický podtext tohoto tématu, v případě pontifikálu Renauda de Bar by byl takový výklad možný snad u folia 40v v ms. 298, kde rytíře drží v podpaží mladá žena.

Výčet všech zvířat, jež obydlují bordury, pontifikálu je na konci této práce.³²

Kromě reálných zvířat je v obou dílech rukopisu přítomna celá řada fantaskních zvířat (jednorozec – 131v v ms. 298 [21]) a nejrůznějších hybridů, které pro přehlednost můžeme rozdělit na monstra lidská, monstra zvířecí a monstra napůl lidská a napůl zvířecí. Předlohu v antickém světě má pouze Siréna a Skiopod z folia 4v v ms. 298 [22] a kentaur z folia 17v v ms. 298. Několikrát se v obou dílech rukopisu vyskytuje gryllus (40r v ms XXIII C 120 [23]) – monstrum se zvířecíma nohama, z nichž vyrůstá lidská hlava, která nahrazuje celé tělo.³³ Není bez zajímavosti, že právě tento typ se objevuje již kolem roku 1220 na stropě katedrály v Metách.³⁴

Bordurám na několika foliích dominují lidé, kteří vystupují ve scénách z reálného života. První malíř na foliu 18r v ms. XXIII C 120 ku příkladu zachytil dva muzikanty svorně hrající na fidulu a portativ. Na foliu 63r v ms. 298 se jiní dva mladíci cvičí v umění bojovém. Na foliu 98r v témže rukopise je několik mladých lidí zcela zaujato jakousi hrou, kterou nacházíme také na foliu 49r v ms. XXIII C 120 u druhého malíře rukopisu [24]. Jde o hru, kterou dodnes hrají francouzské a anglické děti a která je v Anglii nazývaná Frog-in-the-middle.³⁵

Muzikanti, ať už lidé, zvířata či fantaskní tvorové, zaujímají v obou dílech rukopisu nezanedbatelnou roli. Na nejrůznějších výjevech ze světa okolo je přítomna většina tehdy používaných hudebních nástrojů.³⁶ Nabízí se otázka, zda můžeme tuto „pozemskou“ hudbu ve „světě okolo“ chápat jako určitý protiklad „hudby nebeské“, která zaznívá při liturgii.

³⁰ Etymologiae XII, 2,15, 2000.

³¹ Carnet de Villard de Honnencourt – ms. 19093 BNF, Paris.

³² Viz Příloha 4.

³³ O gryllech více BALTRUŠAITIS, 2008, 9-30.

³⁴ Ibid, 10.

³⁵ RANDALL 1966, obr. 206-210.

³⁶ Viz Příloha 4.

5. Pontifikál Renauda de Bar – pražská část

Místo uložení: Národní knihovna v Praze

Signatura: ms. XXIII C 120

Forma: Rukopis

Psací látka: Pergamen

Rozsah: II + 137 + I ff

Rozměry: 33, 5 cm x 23 cm

Vazba: Mladší, z přelomu 16. – 17. století. Desky jsou potažené hnědou kůží zdobenou zlacením s ornamentálními a rostlinnými motivy a orlicemi. Uprostřed obou desek zlacený erb s opisem „CAROLUS. A. LOTHARINGIA/ EPISCOPUS. METENSIS“, zlacená ořízka

Text: Na horní předsádce třířádkový nápis v kurzívě 17. století: *PONTIFICAL. De Charles III. Cardinal de Lorraine, fils du Duc Charles II. et de Claude de France, fille d'Henry II. né le 2. juillet 1575. nommé Cardinal par Sixte V., mort le 30 novembre 1607 en sa 32. année*

Text v pontifikálu latinsky, v jednom sloupci: fol. 1r-40r po 14 řádcích; 41v-48v po 17 řádcích (rubriky v této části psány písmem poloviční velikosti, takže na jeden normální řádek připadají dva řádky rubriky); 49r-127r po 17 řádcích, rubriky psány již písmem normální velikosti; 128r-137v po 16-19 řádcích, fol. 127v se vymyká celému rukopisu, jde o nedokončený text (Benedictio in die sancti sacramenti) – na foliu je jen nadpis a osm řádků hustě psaného textu drobným písmem. Text tohoto žehnání se záhy objevuje znovu, tentokrát dokončený, na fol. 128r-137v.

Textové zrcadlo: 23 x 15 cm

Písmo: Gotická minuskula, velmi dobře čitelná, na fol. 1r-101v, 122r-127r a v jsou modlitby psány černým inkoustem, rubriky červeně, na fol. 102r-122r a na fol. 127v jsou modlitby psány hnědým inkoustem, rubriky červeně, na fol. 128r-137v jsou modlitby psány temně hnědým až černým inkoustem, rubriky červeně.

Obsah: 1r-3v – modlitba; 5r-9r příprava biskupa na liturgii; 4r-4v vacat; 10r-40r Ordo – nižší svěcení + jáhenské a kněžské svěcení; 40v vacat; 41r-48v missa chrismatis; 49r-101v – 134 žehnání a modliieb; 102r-122v – In consecratione altaris; 122v-124v Incipit officium ad infantes consignandos vel confirmandos ; 124v-125v Incipit officium ad clericum faciendum sive tonsorandum; 126r-127r – žalmy, 127v – Benedictio in die sancti sacramenti; 128r-128v – Benedictio in die sancti sacramenti, De corpore Christi benedictio, 129r-137v – různé dodatky

Stav dochování: Hřbet a přední deska spolu s f. I přední části utrženy, fol. 41-56 vytržena z vazby.

Charakteristika výzdobných prvků u tří malířů rukopisu

První malíř - I. část: 1r-40r

Podélné miniatury [25]: na 5r-40r, čtyřicet podélných miniatur tvaru poměrně velkého obdelníku přes celou šířku textu a o výšce několika (4-5) řádků; na některých foliích je podélná miniatura zcela nahoře na foliu, jindy zcela dole, někdy je vložena do textu, vždy je ohraničena širokým rámem sestávajícím z tenkého zlatého rámu s malými čtvercovými poli v rozích a ze silnějších pásů modré či růžové barvy s jemnou bílou kresbou vytvářející rostlinné či abstraktní ornamenty. V několika případech vyrůstají ze zlatých polí v rozích lístky jahodníku či vinné révy. Pozadí iluminací v podobě perfektně provedených tapet, které svou dokonalostí připomínají práci klenotníka, je několikero druhů.³⁷ U figurálních výjevů je vesměs uplatňována významová perspektiva. Zatímco postavy biskupa a jeho nejbližšího doprovodu jsou vždy velké, skupina světců je v poměru k nim velmi malého vzrůstu. Na některých foliích je postava klerika, který přísluší při liturgii, tak malá, že když přidržuje biskupovi liturgickou knihu, musí stát na stoličce. U skupiny několika kleriků v pluvialech, kteří jsou vždy po boku biskupa jako nejbližší doprovod, můžeme jen těžko rozlišit jimi dosažená svěcení. U biskupského trůnu se při liturgii obvykle objevuje presbyter assistens v pluvialu a diacon assistens, oba dva jsou ale zpravidla kněžími. Také arcijáhen, který se vyskytuje na mnoha miniaturách může být vysvěceným knězem.³⁸

Velké iniciály: na 5r-40r. – Sedmdesát iniciál přibližně čtvercového tvaru přes dva řádky textu; zlaté orámování je stejné jako u podélných miniatur, tělo iniciály a pole okolo těla iniciály střídavě modré či růžové s jemnou bílou kresbou; pozadí iniciál je zlaté, u histotrizujících iniciál s rytou kresbou jako tapeta č. 7.³⁹

³⁷ Viz Příloha 1.

³⁸ Pro přehlednost všechny tyto postavy označuji termínem klerik. Pouze u miniatur, kde jasně rozpoznáváme funkci klerika, ponechávám přesný termín – např. arcijáhen či kněz.

³⁹ Viz Příloha 1.

výzdoba uvnitř iniciál:

1) *Vegetabilní* [26] - se stáčenými úponky na zlaceném pozadí zdobenými či ukončenými různobarevnými stylizovanými lístky vinné révy či jahodníku. Stáčené úponky někdy vytvářejí pozoruhodné ornamenty. Na několika místech je do úponků vpleten kříž.

2) *Historizující* [27] - na zlaceném pozadí s jemnou rytou kresbou je nejčastěji zobrazovaná postavou biskup, většinou žehnající, zřídka se objevuje osoba kněze, jáhna či jiného klerika, pouze v několika iniciálách je zobrazen žehnající Kristus.

3) *S erbem* [28]- na zlaceném pozadí se objevují střídavě pouze dva erby – biskupa Renauda de Bar (v modrém poli štítu dvě zlaté odvrácené ryby, červený brison a bílá biskupská berla) a jeho matky z rodu Châtillon-Toucy (čtyři červení ptáci kráčejí v zlatém poli hlavy děleného štítu, ostatní pole štítu čtyřikrát polcené se třemi modrobílými popeličinami).

Malé iniciálky [29]: V celém textu se vyskytuje velké množství malých iniciálek. Tělo iniciály, někdy s krátkým výběhem, je zlacené, v modrém či růžovém poli, které kopíruje tvar písmene, s jemnou bílou kresbou (jako u rámu podélných miniatur). Modré či růžové pole s bílou kresbou je také uvnitř iniciály, někdy se v něm vyskytují lehce načrtnuté heraldické motivy, např. orlice. Často se šachovnicově střídá modré i růžové pole.

Ornamentální výplňová páska [30]: Na některých foliích – např. končí-li text v polovině řádku – se vyskytuje výzdobný prvek silnější, tenkým černým rámem ohraničené pásky, vysoké přes jeden řádek textu, která má uvnitř různě dělená pole (šachovnicově, podélně, vlnkou...) modré a růžové barvy zdobená jemnou bílou kresbou.

Bordura [31]: Elegantní borduru lemující text většinou pouze ze tří stran (horní a spodní horizontální, levá vertikální) tvoří tenké úponky modré či růžové barvy, podložené místy silnějšími pásky stejných barev s jemnou bílou kresbou vytvářející řadu ornamentů, převážně rostlinných (jako u rámu iluminací). Tenké úponky se na koncích stáčí a vyrůstají z nich různobarevné stylizované listy vinné révy, jahodníku, břečťanu nebo listy tvaru tulipánů a zlaté kouličky. Silnější růžové a modré pásy nebo zlacené plošky místy vytvářejí okolo stáčených úponků „trnová pole“, jindy větrníky. Často bývá do bordury vpleteno dračí či jiné zvířecí tělo, na mnoha foliích vyrůstá z úponků či z dračích těl lidská hlava, většinou mužská tonzurovaná, ale i hlavy ženské. Pro borduru této části rukopisu je charakteristická pravidelnost a uhlazenost, je dokonale provedená, na všech foliích téměř shodná a ničím nás (na rozdíl od bordury v dalších částech rukopisu) nepřekvapí.

Drolierie : Na rozdíl od druhé a třetí části pražského rukopisu, kde se svět drolierí zcela prolíná s ostatní výzdobou, iluminátor první části představuje jednotlivé směšné a fantaskní výjevy s přísnou pravidelností jako samostatné scény, jejichž jevištěm je spodní horizontální bordura.⁴⁰

Druhý malíř - III. část: 41r-101v⁴¹

Velké historizující iniciály ve čtvercovém poli [32]: Přes šest řádků textu, celkem pět, uvozují žehnání biskupa při velkých svátcích během liturgického roku (In vigilia natalis domini, In die epiphanie, In die sancto pasche, In die ascensionis domini, In die pentecostes domini). Iniciála je zasazena do rozměrného pole přibližně čtvercového tvaru, které je orámováno tenkým zlatým rámem. Pole je uvnitř zdobeno tapetou č. 3⁴² v obou barevných variantách. Tělo iniciály tvoří růžové či modré tenké úponky, do nichž jsou na některých místech vloženy zlaté stylizované listy vinné révy či jahodníku a zlaté kouličky. Uvnitř těla iniciály je zlacené pozadí, před ním stylizovaná gotická architektura, která má evokovat chrámový prostor. Figurální scéna je ve všech pěti iniciálách totožná, zobrazuje biskupa stojícího poblíž oltáře v doprovodu dalších kleriků, jak žehná věřícím. Výjevy se liší jen v detailech (viz popis jednotlivých folií). Z těla iniciály vyrůstají krátké či delší úponky, ze čtvercového pole okolo silnější zlacené pásy zdobené rostlinnými či figurálními motivy.

Velké iniciály [33]: přes dva řádky textu – 134 (na některých foliích jsou až tři iniciály) – uvozují žehnací modlitby biskupa u méně významných svátků či o nedělích. Jsou přibližně čtvercového tvaru přes dva řádky textu; evidentně napodobují velké iniciály od prvního malíře z první části rukopisu - mají opět zlaté orámování, tělo iniciály a pole okolo těla iniciály střídavě modré či růžové s jemnou bílou kresbou; výrazněji se liší pouze pole uvnitř těla iniciál. Na rozdíl od první části rukopisu se zde vůbec nevyskytují historizující iniciály ani iniciály s erbem. Výzdoba se v tomto případě omezuje na vegetabilní motiv stáčených úponků zakončených lístky vinné révy či jahodníku, ovšem škála ornamentů vytvořená těmito úponky je širší než u prvního malíře.

Malé iniciálky: V celém textu se vyskytuje velké množství malých iniciálek, které napodobují iniciálky od prvního malíře v první části rukopisu. Tělo iniciály, někdy s krátkým

⁴⁰ Drolieriím je věnována samostatná kapitola „Svět okolo“ s. 15.

⁴¹ Na foliích 57r-61r; 62r-68r; 69r-69v a 70v-101r v této části rukopisu se styl i ikonografie výzdoby zjednodušuje, typika postav je mírně odlišná, takže nelze zcela vyloučit další malířskou ruku.

⁴² Viz Příloha 1.

výběhem, je zlacené, v modrém či růžovém poli, které kopíruje tvar písmene, s jemnou bílou kresbou. Modré či růžové pole s bílou kresbou je také uvnitř iniciály, někdy se v něm vyskytují lehce načrtnuté heraldické figury, např. orlice či lilie. Často se vyskytuje střídavě, šachovnicově modré i růžové pole.

Ornamentální výplňová páska: Na některých foliích se i zde – např. končí-li text v polovině řádku – vyskytuje výzdobný prvek silnější, tenkým černým rámem ohraničené pásky, která má uvnitř různě dělená (šachovnicově, podélně, vlnovkou...) pole modré a růžové barvy zdobené jemnou bílou filigránní kresbou.

Bordura [34] a drolerie: Bordura není tak jednotná jako u prvního malíře. Na některých foliích chybí zcela, jindy se omezuje na dlouhý výběh iniciály, někdy naopak rámuje celý text. Vegetabilní dekor má jiný charakter, není tak „učesaný“ jako u prvního malíře. Jde opět o modré či růžové úponky, které vyrůstají z palmetového listu a postupně se zužují. Jsou zdobené jemnou bílou kresbou, méně ornamentální než u prvního malíře. Zde bílá linka často jen kopíruje tvar úponku a v místě, kde úponek vyrůstá, se objevují drobné kouličky či vlnovky. Úponky jsou často podloženy širším zlaceným polem, které má buď podélný tvar, nebo vytváří jakýsi trnový terč. Na některých foliích je úponek přerušován drobnými zlacenými políčky připomínajícími květ, či různobarevnými lístky. Úponky jsou zakončené lístky různého druhu, opět převažují listy vinné révy a jahodníku, vyskytují se ale i lístky podélné, na konci zašpičatělé. Úponky vytváří místy zajímavé pletence či jiné ornamenty, nikdy však příliš složité. Bordura je také ozdobena množstvím zlatých kouliček. Stejně jako v první části rukopisu z některých úponků vyrůstají dráčci či jiná monstra, kromě toho se zde ale vyskytuje i množství lidských hlav či polopostav.

Množství směšných výjevů je v této části rukopisu jakoby více svázáno se samotnou bordurou, spíš než exempla a „převrácené“ veselé historky zde nacházíme omezené množství zvířat a fantaskních postaviček, které se objevují stále dokola. Výjimkou jsou však slavnostně vyzdobená folia, na kterých jsou uvedena žehnání biskupa u příležitosti velkých christologických svátků během liturgického roku. Tato folia mají možná vůbec nejbohatší a nejživější výzdobu bordur z celého rukopisu a jsou také nejživěji obydlená různými postavami, ať už lidskými či zvířecími.

Třetí malíř - II. a IV. část: 41r-48v a 102r-122v

Velké iniciály: Celkem 50, z nichž 35 je v poli čtvercového tvaru přes dva řádky textu a dvě jsou větší, v obdélných polích (což je dáno tvarem písmene I): In diebus illis (119r) – přes šest řádků a In illo tempore (120v) – přes devět řádků textu. Mají stejnou strukturu výzdoby jako iniciály u prvního a druhého malíře.

Výzdoba uvnitř iniciál:

- 1) *Vegetabilní* – pouze jedna – s barevnými stáčenými úponky ozdobenými palmetami.
- 2) *Smíšené* [35] – úponky se mísí z dračími těly, jedno vyrůstá z druhého, těžko se rozpoznává, kde končí říše rostlinná a začíná říše fantastní. Velmi charakteristická jsou různobarevná dračí křídla, která často tvoří část těla iniciály. Kromě dráčků vyrůstá z úponků či je mezi ně vpleteno množství dalších zvířat, monster, lidských hlav nebo celých postav, v jedné iniciále je dokonce zobrazen modlící se tonzurovaný mnich. V některých iniciálách se odehrávají lovecké scény či podobné výjevy, jinde zase nacházíme divého muže, kterému úponky vyrůstají z úst do čtyř stran a stáčejí se v medailony. Kromě zlatých koulíčků a lístečků různého druhu, které známe z předchozích částí rukopisu, se zde v některých iniciálách objevují pětilisté kvítky, které výjevům dodávají poetický charakter.
- 3) *Historizující* [36] – celkem pět. Ve dvou (102v a 106r) je výrazná hlava biskupa z enfacu, která vyplňuje veškerý prostor uvnitř iniciály, ve třetí polopostava biskupa (118v) ; dvě iniciály I (119r a 120v) uvozují lekce, v jedné je postava podjáhna v tunicele předčítajícího lekci ze starého zákona, v druhé je postava jáhna v dalmatice předčítajícího evangelium.

Malé iniciálky: V celém textu II. i IV. části se vyskytuje velké množství malých iniciálek, které se shodují s iniciálkami od prvního i druhého malíře v ostatních částech rukopisu. Tělo iniciály, někdy s krátkým výběhem, je zlacené, v modrém či růžovém poli s jemnou bílou kresbou, které kopíruje tvar písmene. Modré či růžové pole s bílou kresbou je také uvnitř iniciály, někdy se v něm vyskytují lehce načrtnuté heraldické figury, např. orlice. Často se vyskytuje střídavě, šachovnicově modré i růžové pole. Velice působivý je shluk malých iniciál na foliích 102v-103v, kde se nachází litanie ke všem svatým.

Ornamentální výplňová páska – Na některých foliích se i zde – např. končí-li text v polovině řádku – vyskytuje výzdobný prvek silnější, tenkým černým rámem ohraničené pásky, která má uvnitř různě dělená pole (šachovnicově, podélně, vlnovkou...) modré a růžové barvy zdobená jemnou bílou kresbou.

Bordura a drolerie [37]: Stejně jako u druhého malíře nemá ani v tomto případě bordura mnoho společného s uhlazeností a pravidelností bordury z první části rukopisu. Třetí malíř volí na každém foliu jinou podobu bordury, někde chybí úplně, jindy jde jen o krátký úsek rostlinného ornamentu lemující část textu, na některých místech je bordura bohatá a lemuje text z více stran. Jinde je jen dlouhý výběh iniciály. Struktura bordury je velmi podobná jako u druhého malíře. Nacházíme zde modré a růžové zužující se úponky, podložené místy silnějšími zlacenými pásy, které se místy přeměňují v trnová pole či větrníky. Méně výrazná je v tomto případě bílá jemná kresba, na některých foliích je jen málo patrná. Naopak se ale rozšiřuje škála rostlinných a fantaskních motivů. Je zde množství palmet a polopalmet, drobných srdčitých lístků, pětilistých květů, dále nacházíme množství zlatých kouliček, drobných zvonků, do bordury jsou vpletena dračí těla a křídla. U tohoto malíře je zcela smazána hranice mezi bordurou a droleriovými scénami. Lidské postavy, andělé, zvířata reálná i fantaskní jsou dokonale propleteny jak s iniciálami, tak bordurou a vytvářejí jeden svět.

Popis výzdoby folií

Zatímco na foliích vzešlých z ruky prvního malíře zůstává více či méně přísně oddělen svět miniatur a iluminací ilustrujících liturgii a svět droherií zdobících bordury, u druhého a ještě více u třetího malíře se tyto světy mnohem podstatněji prolínají. U folií vyzdobených prvním malířem bylo proto snadné psát o jednotlivých výzdobných prvcích, protože mají svůj jasně daný a důsledně dodržovaný řád, v dalších částech rukopisu je to úkol náročnější. Folia ve II. a IV. části od třetího malíře a III. části od druhého malíře jsou proto popisována odlišným způsobem.

I. část

5r)

Podélná miniatura – dole na foliu. *Biskup se připravuje k bohoslužbě.* Na tomto foliu se v rukopisu vyskytuje poprvé velká obdélná miniatura s interiérem chrámu, jež zůstává týž - až na malé změny v detailu (např. dekor tapety na pozadí) i na dalších miniaturách. Na rozdíl od dalších scén je zde biskup zachycen v levé části miniatury v odděleném prostoru vymezeném dvěma polygonálními vížkami s portály a okénky zakončenými hrotitými oblouky. Patrně jde o prostor sakristie. Zcela vpravo na čtyřech kamenných stupních stojí oltář, pokrytý bílým našaseným oltářním plátnem. Dole pod plátnem je vidět zelená kamenná menza. Na oltáři je mezi svícny s hořícími voskovicemi oltářní nástavec se sochou sedící Madony s dítětem.⁴³ Oltářní nástavec: dvě tenké gotické vížky spojené cimbuřím, které je uprostřed přerušeno trojúhelným štítem s trojlístem, pod nímž je umístěna socha.

Socha: Madona sedí na kamenné stoličce (trůnu), na jejím pravém kolenu stojí Ježíšek, který levou rukou objímá matku kolem ramen a pravou rukou žehná. Madona má na sobě spodní modrý šat a svrchní světle růžový jde přes levé rameno dolů a přes nohy spadá v mísových kaskádách na zem. Na hlavě má zlatou korunu a okolo hlavy modrý nimbus. Ježíšek je oblečen do červeného dlouhého šatu podobného dalmatice, okolo hlavy má tmavě růžový křížový nimbus. Na dalších foliích se setkáváme s totožnou sochou rozdílnou pouze v nepatrných, na první pohled nepostřehnutelných detailech.⁴⁴

⁴³ Nepodařilo se mi zjistit, zda se obdobná socha Madony s dítětem nenacházela na poč. 14. stol v métské katedrále.

⁴⁴ Není bez zajímavosti, že v cambridžské části pontifikálu Madona na některých foliích nesedí, ale stojí.

Vlevo na výjevu je skládací pontifikální sedes - faldistorium⁴⁵ s nohami v podobě lvů, na němž sedí biskup v albě⁴⁶ s pozoruhodnou pokrývkou hlavy – kožešinovou almucí.⁴⁷ Před ním je skupina sedmi kleriků. Dva klečí a nazouvají biskupovi pontifikální střevice – calces,⁴⁸ další dva stojí a drží biskupské insignie (mitru a berlu). Klerik v popředí má v ruce otevřenou knihu (pontifikál), z které biskup čte modlitbu týkající se úkonu oblékání: „*Calcia domine pedes meos in preparationem evangelii pacis.*“ Tato miniatura je svrchovanou reprezentací nejen úřadu biskupa obecně, ale především samotného objednavatele rukopisu, Renauda de Bar. Na tapetovém pozadí se totiž objevuje motiv dvou ryb, který známe z jeho erbů.

Velké iniciály – dvě: 1) nahoře na foliu - *Exue me domine veterem homine...* se stáčenými úponky zakončenými listy vinné révy. Tělo iniciály růžové s bílým kresebným dekorem. Pole uvnitř iniciály zlaté, na něm úponky. Čtvercové pole okolo iniciály modré s bílou kresebnou linkou; 2) Pod obdélnou iluminací - *Calcia domine pedes meos...* Na zlatém pozadí stojící postava biskupa s mitrou a berlou.

Bordura - na tomto foliu pouze horní a spodní horizontální bordura. Borduru tvoří tenké úponky modré či růžové barvy, které zdobí různobarevné stylizované listy vinné révy či jahodníku, zlaté kouličky a větrníky. Horní bordura, do které je zakomponováno dračí tělo, je ukončena na levé straně mužskou hlavou. Na pravém konci spodní bordury sedí ptáček.

Drolerie na spodní horizontální borduře - Opice s červenou čapkou popohání za pomoci biče monstrum s hlavou starce a ptačím tělem, které je zapřaženo do válečného vozu. Na voze sedí další čtyři opice – první troubí na dlouhou troubu ozdobenou praporem, druhá je celá zahalená do bílého šatu a čtvrtá – oděná do brnění – nese v rukou válečnou korouhev.

5v)

Velká iniciála - V horní části folia - *Corripiat me iustus in misericordia et increpabit me, oleum autem peccatoris nos impinguet caput meum...* se znakem Renauda de Bar.

Bordura - stejného typu jako na 5r ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Grošovaný kůň stojí na předních nohách, zadními se opírá o kulatý štít, který drží muž v červeném oděvu balancující na borduře. Ten stojí v mírném předklonu, v levé ruce drží štít, pravou má napřaženou vzhůru a drží v ní větvovy kyj zelené barvy.

⁴⁵ Sklápěcí sedadlo s opěrátky paží, ale bez opěradla zad. Sloužilo jako náhrada katedry – biskupského trůnu. Jestliže musel biskup déle klečat, kladlo se mu pod kolena klekátko a před ně se stavělo faldistorium, aby si o ně biskup mohl opřít paže. Viz BERGER 1999, 133.

⁴⁶ Viz Příloha 3.

⁴⁷ Chórová pokrývka hlavy z kožešiny do chladného chóru. Z pokrývky hlavy se teprve později vyvinul pláštík spadající na ramena a původní pokrývka hlavy zakrněla v jakousi malou kápi. Viz též PODLAHA, I., 1912, 309.

⁴⁸ Viz Příloha 3.

6r)

Velké iniciály – dvě: 1) v dolní části folia - *Mentes nostras quesumus domine...* vegetabilní, se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy. 2) V dolní části folia – *Aures tue pietatis mitissime...* s trůnicím žehnajícím Kristem. Kristus sedí na trůnu připomínajícím oltář. Pravou rukou žehná, v levé drží sféru dělenou křížem. Okolo hlavy má křížový nimbus. Spodní šat má sytě modrý, svrchní – líc světle růžový, rub červený.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

6v)

Velká iniciála - uprostřed folia - *Largire sensibus nostris...* s erbem matky Renauda de Bar.

Bordura stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře: Od pasu nahoru mladý muž v šedém splývavém šatu, od pasu dolů - lev červené barvy je obrácený čelem k druhému monstru – nahému okřídlenému chlapci, jeden pár křídel má místo rukou, druhý pár mu vyrůstá z pozadí.

(Dole na foliu začínají modlitby k oblékání jednotlivých kusů liturgického oděvu)

7r)

Velké iniciály – tři: 1) Zcela nahoře iniciála - *Humeros meos quesumus domine...* (*rubr: Ad amicti*). Uvnitř iniciály postava biskupa oblečeného pouze do spodní košile (ještě ne alba), oblékajícího si amikt (humerál); 2) Uprostřed folia – *Omnipotens sempiterne deus...* (*rubr: Ad albam*). Uvnitř iniciály postava biskupa oblékajícího si albu. 3) Dole na foliu – *Precinge me domine...* (*rubr: Ad cingulum*). Uvnitř iniciály postava biskupa s klerikem, který mu uvazuje okolo beder cingulum.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, na spodní horizontální borduře sedí ptáček.

7v)

Velké iniciály – dvě: 1) Nahoře na foliu - *Stola iustitie circumda...* (*rubr: Ad stolam*) - vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy. 2) V horní části folia - *Rogote dominus sabbaoth...* (*rubr. Ad balteum et tunicellam et dalmaticam*). Uvnitř iniciály dvě postavy - biskup a klerik v albě, který obléká biskupovi modrou dalmatiku.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran. Kromě zmiňovaných listů se zde vyskytují barevné listy tulipánovitého tvaru.

Drolerie - na spodní horizontální borduře dvě postavy - stvoření s lidskou hlavou ve špičaté kápi a zvířecím tělem a velmi stylizovaný lev.

8r)

Velké iniciály – tři: 1) Nahoře na foliu - **Indumento**... Uvnitř iniciály pod gotickým trojlistem stojí biskup oblečený v dalmatice; 2) Uprostřed folia - **Da domine manipulum**... (*rubr: Ad manipulum*). Uvnitř iniciály na zlatém pozadí stojí biskup v dalmatice – z tříčtvrtě profilu, ruce má napřažené dopředu, přes levou ruku má manipul; 3) Dole na foliu - **Indue me domine**.. (*rubr: Ad casulam*) Stojící biskup z tříčtvrtě profilu s pozvednutýma rukama, před ním klečí klerik, který mu upravuje právě oblečenou kasuli.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

8v)

Velké iniciály – tři: 1) Nahoře - **Respice domine in servos tuos**... (*rubr: Ad Cirotecas*). Uvnitř iniciály stojí biskup v kasuli, z tříčtvrtě profilu, na levou ruku si obléká pontifikální rukavici; 2) Uprostřed folia - **Deus qui sacris altaris tuis**... (*rubr: Ad anulum*) Uvnitř iniciály stojí biskup z tříčtvrtě profilu oděný v kasuli, ruce má vztažené před sebou, v pravé ruce drží pontifikální prsten; 3) Dole – **Deduc me domine in via tua**... Uvnitř iniciály stojí žehnající biskup z tříčtvrtě profilu. Na hlavě má mitru, v levé ruce berlu.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře stojí naproti sobě hlava vousatého divého muže vyrůstající ze zvířecích končetin, kterému z vlasů vyrůstá tenký dlouhý úponek zakončený hlavou mladíka s tonzurou (jedná se patrně o typ grylla) a zajíc na zadních hrající na dudy.⁴⁹ Postavy jsou otočeny čelem k sobě.

9r)

Velká iniciála – dole na foliu - **Aufer a nobis domine cunctas**... (*rubr: Tunc osculet altare*) Uvnitř iniciály biskup líbá oltář na začátku bohoslužby. Na hlavě má mitru. Za ním stojí klerik v albě se sepjatýma rukama. Obě postavy z tříčtvrtěprofilu.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

10r)

⁴⁹ Viz Příloha 4.

Podélná miniatura - nahoře na foliu. *Liturgický průvod vstupuje do chrámu*. Na pozadí tapeta č. 2.⁵⁰ Podobná kompozice jako na 5r. Oltář stojí pouze na dvou stupních, pontifikální sedes stojí před oltářem, je zde pouze jedna věž z neomítnutého zdiva, s cimbuřím, červenou kupolkovitou střechou a portálem zakončeným půlobloukem. Tímto portálem do chrámu vstupuje liturgický průvod: zcela vepředu dva klerikové nesou svícny se svíčkami, mezi nimi další klerik nese procesní kříž, poslední klerik v řadě nese kadidelnici s loďkou. Za kleriky kráčí v mírném odstupu žehnající biskup s biskupskými insigniemi (berla, mitra...) Za ním kráčí doprovod kleriků v pluviálech. První z nich nese knihu evangelií. Z horního ohraničení miniatury vyrůstají čtyři stromy, mezi ně jsou vloženy erby Renauda de Bar a Châtillon–Toucy.

Velká iniciála – pod podélnou iluminací – *Ordo qualiter...* vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky jahodníku.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, ze dvou stran je zdobena střídavě erby Renauda de Bar a Châtillon-Toucy (dohromady i s erby nahoře na foliu jich je sedm).

Scéna začátku bohoslužby pokračuje na spodní horizontální borduře. Objevuje se zde oltář, k němuž zleva přichází a klaní se biskup se sepjatýma rukama s doprovodem kleriků v pluviálech (jeden z nich nese biskupskou berlu) a s dalšími kleriky. Jedná se o zajímavý dějový přechod z přísně ohraničeného pole podélné miniatury do „světa“ bordury, která je i na tomto foliu doprovázena směšnými drolerii.

Drolerie - na spodní horizontální borduře – opice sedící na zelené trávě chytá ptáčky na podlouhlé líčidlo. Dva z ptáčků už jsou chyceni, třetí přilétá.

10v)

Podélná miniatura – nahoře na foliu. *Arcijáhen představuje biskupovi kandidáty svěcení*. Stále stejné kompoziční schéma chrámového interiéru pouze s drobnými rozdíly. Na pozadí tapeta č. 3.⁵¹ Uprostřed kompozice stojí na třetím stupni oltáře velká postava arcijáhna pluviálu s mluvící páskou v ruce - s nápisem *Postulat hec sca mater ecclesia*. Arcijáhen představuje biskupovi sedícímu na sedes před oltářem kandidáty svěcení stojící v houfu zcela vlevo. Kandidáti mají na sobě různorodé liturgické oděvy, vyskytuje se alba přepásná cingulem, kukula, volně spuštěná alba, někteří mají humerál, jiní ne. Biskup je zezadu obklopen třemi dalšími kleriky v pluviálech. Pravou ruku má obrácenou dlaní k arcijáhnovi stojícímu na schodech, patrně na znamení přijetí kandidátů. Skupina kandidátů je různorodá.

⁵⁰ Viz Příloha 1.

⁵¹ Ibid.

V prvním plánu stojí řada kleriků, kteří na sobě mají různé oděvy. Můžeme rozlišit albu převázanou cingulem, albu volně visící, mnišskou kukulu s rukávy dlouhými až ke kolenům.

Velká iniciála – pod podélnou iluminací - *Postulat hec sancta mater ecclesia...* s postavou arcijáhna s mluvící páskou - koresponduje s postavou arcijáhna na podélné iluminaci.

Bordura - ze tří stran stále stejného typu.

Drolerie - Na spodní horizontální borduře – „opičí škola“ - „Opice učitel“ sedí na bílém sedes a dává výprask na holou malé opici, další tři opice „žáci“ sedí naprosto učiteli a recitují text z otevřené knihy, kterou drží v ruce opice sedící zcela vepředu.

11v)

Podélná miniatura [38] – nahoře na foliu. *Biskup žehná kandidátům svěcení.* Na pozadí tapeta č. 2.⁵² Stále stejné kompoziční schéma, tentokrát chybí biskupovo sedes. Na posledním stupni oltáře stojí biskup v kasuli, s mitrou, berlou a s rationale přes ramena, za ním dva klerikové v pluvíálech, před ním přísluhující klerik drží knihu (pontifikál). Biskup žehná ordinovaným, kteří poklekají a uklánějí se. Za nimi stojí u pulpitu dva kantoři a zpívají „Ut famulos tuos benedicere et ordinare digneris te rogamus...“

12r)

Velká iniciála - nahoře na foliu – *Domine sancte pater...* Uvnitř iniciály je postava biskupa v kasuli, s mitrou a berlou. Má pozdvihnuté ruce.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

12v)

Podélná miniatura - dole na foliu. *Arcijáhen vyvolává svěcence.* Na pozadí tapeta č. 4.⁵³

Vpravo před oltářem biskup s pozdviženou rukou, za ním dva klerikové v pluvíálech, jeden drží berlu. Na třetím stupni oltáře další stojí arcijáhen, obrací se ke skupině ordinovaných vlevo. V ruce má listinu s nápisem *De domo sci Stephani accedant* Ordinovaní mají ruce pozdvinuté nahoru.

13v).

Podélná miniatura [39] - ve spodní části folia. *Biskup předává kantorům antifonář.*

Na pozadí tapeta č. 5.⁵⁴ Vpravo před oltářem skupina sedícího biskupa s dvěma kleriky

⁵² Viz příloha 1.

⁵³ Ibid..

⁵⁴ Ibid.

v pluvíálech. Před biskupem na třetím stupni klečí skupina kantorů, kterým biskup předává antifonář v zelených deskách. Kantoři se antifonáře dotýkají. Zcela vlevo je skupina svěcenců v albách s manipuly v ruce.

14r)

Podélná miniatura – ve spodní polovině folia. *Biskup předává ostiářům klíče a arcijáhen je instruuje.* Na pozadí tapeta č. 4.⁵⁵ Orámování bordurou tentokrát na levé straně chybí, na jeho místě je věžička – zvonice, která vyrůstá z podélné mimiatury a dosahuje až k horní iniciále V. Ve zvonici je dole otevřená veliká brána, v níž stojí skupina ostiářů. Zprava vedle nich hieraticky větší postava arcijáhna, který s rozhozenými rukama podává instrukce. Ostiáři tahají za provaz zvonu. Na levé straně již známý výjev oltáře, před ním sedící biskup s dvěma kleriky v pluvíálech. Na druhém stupni oltáře klečí před biskupem skupina ostiářů, kterým biskup předává kostelní klíče.

Velké iniciály - dvě: 1) Zcela nahoře na foliu - *Vide ut quod...* s postavou žehnajícího biskupa s berlou v levici; 2) Zcela dole - *Sic agite quasi reddituri...* vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy.

Bordura - stále stejného typu ze dvou stran.

Drolerie - Jelen sedí na zadních a hraje na fidulu,⁵⁶ naproti němu je velký kohout, jemuž místo hlavy vyrůstá lidský trup s hlavou muže. Muž má na hlavě dlouhou modrou špičatou čepici a troubí na roh.⁵⁷

14v)

Velká iniciála – Uprostřed folia – *Deum patrem omnipotentem...* s žehnajícím biskupem v kasuli. Zlaté pozadí značně poškozeno.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

15r)

Podélná miniatura - v horní části folia. *Biskup žehná ostiářům.* Stále stejné kompoziční schéma. Na pozadí tapeta č. 2.⁵⁸ Vpravo obvyklá scéna před oltářem – biskup a dva klerikové v pluvíálech – biskup stojí s berlou v ruce. Před ním klerik drží knihu (pontifikál), ze kterého čte biskup požehnání: *Domine, sancte pater omnipotens eterne deus. benedicere...* Vlevo skupina právě ordinovaných ostiářů s rukama sepjatýma k modlitbě a s nakloněnými hlavami.

⁵⁵ Viz Příloha 1..

⁵⁶ Viz Příloha 4.

⁵⁷ Ibid

⁵⁸ Viz Příloha 1.

Velká iniciála – pod podélnou iluminací – *Domine sancte pater...* s postavou žehnajícího trůnícího Krista se sférou v levé ruce a křížovým nimbem okolo hlavy.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Na borduře stojí střelec v červeném šatu s kuší, kterou míří na ptáčka sedícího na krátkém úponku vybíhajícím ze spodní horizontální bordury.

15v)

Podélná miniatura – asi uprostřed folia. *Biskup mluví k lektorům*. Je téměř identická s iluminací na 15r. Liší se pouze tapetové pozadí, zde tapeta č. 3,⁵⁹ dále gesto biskupa, který zde není žehnající nýbrž „řečnické“ – obrací se k budoucím lektorům, dále se liší text v pontifikálu, který drží klerik: *Elegerunt vos fratres vestri. ut sitis lectores in domo dei vestri...* text však tentokrát (poprvé) není vůbec čitelný – místo skutečného textu jen náznak písma. Dále se liší se gesto ordinovaných – na předchozí straně měli ostiáři zbožné gesto sepjatých či přes prsa překřížených rukou, zde mají budoucí lektoři obě ruce pozvednuty dlaněmi směrem k biskupovi.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Muž v červeném oděvu klečí jedním kolenem na borduře. V pozvednuté ruce má stejný kyj (zelenou větev) jako na foliu 5v a na provázku drží medvěda.

16r)

Podélná miniatura – v horní polovině folia. *Biskup předává lektorům knihu*. Je téměř identická s iluminací na fol. 13v, liší se pouze pozadí, zde na pozadí tapeta č. 7,⁶⁰ dále barva oděvu biskupa a jáhnů.

Velké iniciály – dvě: 1) Pod podélnou iluminací *Accipite et estote...* vegetabilní se stáčeným úponkem zdobeným lístky jahodníku; 2) Dole na foliu – *Oremus dilectissimi...* s žehnajícím biskupem.

16v)

Podélná miniatura – ve spodní polovině folia. *Biskup žehná lektorům*. Velice podobná iluminacím na fol. 11v a 15r. Zde na pozadí tapeta č. 5.⁶¹ Děj v pravé části identický, v levé

⁵⁹ Viz Příloha 1.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Viz. Příloha 1.

části skupina poklekajících a klanících se lektorů. Mezi skupinou lektorů a klerikem přidržujícím biskupovi knihu klečí jáhen s jednou rukou na levém kolenu a druhou pozdvihnutou. V pontifikálu tentokrát stojí slova požehnání: *Domine sancte (sce) pater omnipotens eterne deus, benedicere dignare hos famulos tuos...*

Velká iniciála - dole na foliu - *Domine sancte pater...* s žehnajícím biskupem.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Holohlavý nemocný muž v zeleném plášti na nahém těle. V levé ruce pozvedá červenou, na konci stočenou hůl, pravou rukou drží u úst něco kulatého (jablko?).

17r)

Podélná miniatura – v dolní polovině folia. *Biskup předává exorcistům knihu s exorcismy.* Téměř totožná s iluminacemi na fol. 13v a 16r. Liší se pozadí, zde tapeta č. 2.⁶²

Velká iniciála - pod podélnou iluminací *Accipite et commendate...* Vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky jahodníku a s dráčkem.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře: Mladík v červeném oděvu klečí na borduře. Zajíc, který stojí vedle něj na zadních, ho drží za pačesy a chystá se mu setnout hlavu mečem. Muž má ruce sepjaté k modlitbě.

17v)

Velká iniciála - v horní části folia - *Deum patrem omnipotentem...* s žehnajícím biskupem s mitrou na hlavě a berlou v levici.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Běžící bílý pes - chrt je pronásledován běžícím zajícem, který troubí na roh (olifant)⁶³ k lovu.

18r)

Velká iniciála - zcela nahoře na foliu – *Domine...* s žehnajícím biskupem s mitrou na hlavě a berlou v levici – je mírně natočen doprava.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

⁶² Ibid.

⁶³ Viz Příloha 4.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Dva muži stojící naproti sobě. Vpravo muž v červeném oděvu (stále stejný) hraje na portativ,⁶⁴ vlevo muž v šedém oděvu hraje na fidulu.⁶⁵

18v)

Dvě podélné miniatury [41]: 1) *Arcijáhen předává akolytům svícen* a 2) *Arcijáhen předává akolytům prázdnou nádobu na vodu*. Mimořádně krásně a bohatě zdobené folium.

Ad 1) Iluminace v horní části folia. Pravá strana stále stejná (biskup na sedes před oltářem, za ním dva klerikové. Před biskupem stojí arcijáhen, který předává akolytům svícen s voskovicí.

Ad 2) Stejná jako 1) liší se jen předmět, který arcijáhen předává, zde konvičky na vodu a víno (urceolum), položené na podnose. Liší se také pozadí na 1) tapeta č. 3⁶⁶ a na 2) tapeta č. 2.⁶⁷

Velká iniciála - mezi horní a spodní iluminací - *Accipite ceroferarium...vegetabilní* se stáčeným úponkem zdobeným lístky jahodníku.

19r)

Podélná miniatura - zcela dole na foliu. *Biskup žehná akolytům*. Téměř identická s 16v, rozdíl v pozadí – zde tapeta č. 8,⁶⁸ klerik je malý, takže stojí na stoličce, jáhen má obě ruce pozvednuté, ale ne sepnuté a přes levou ruku má přehozený manipul.

Iluminace je v levé části (skupina akolytů) značně poškozená, zejména v partii draperií a obličejů. Text žehnání v pontifikálu, který drží klerik: *Omnipotens sempiternus deus, fons lucis et origo bonitatis, qui per ihm xpm (Iesum Christum) filium tuum lumen...*

Velké iniciály - dvě: 1) Nahoře na foliu – *Accipite urceolum...* s erbem Renauda de Bar; 2) V horní polovině folia - *Deum patrem omnipotentem...*s žehnajícím biskupem.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

19v)

Velká iniciála - zcela nahoře iniciála – *Omnipotens...* na zlatém pozadí biskup z polovičního profilu s mitrou na hlavě. Levici má pozdvihnutou, v pravici drží berlu. Je natočen k červenému pulpitu, na kterém leží rozevřená liturgická kniha, patrně pontifikál.

⁶⁴ Viz příloha 4.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Viz Příloha 1.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid.

Bordura - stále stejného typu, tentokrát pouze ze dvou stran (levá vertikální a spodní horizontální) – nahoře motiv dračího těla s dlouhým úponkovitým krkem s mužskou tonzurovanou hlavou na konci.

Drolerie - na spodní horizontální borduře – dva „permoníci“ – malí téměř nazí mužičci oblečení pouze v kápích vesele tancují a jeden z nich hraje na dudy.⁶⁹

20r)

Podélná miniatura - asi uprostřed folia. *Biskup se modlí před svěcením podjáhňů*. Na pozadí tapeta č. 3.⁷⁰ Vpravo před oltářem stojí biskup se dvěma kleriky, před biskupem stojí klerik s otevřeným pontifikálem, vlevo skupina budoucích podjáhňů, kteří si přinášejí v ruce manipul. Biskup čte v knize: *Auxiliante domino deo et salvatore nostro iesu christo eligimus in ordinem subdiaconi...(sine presbyterii)*.

Velká iniciála – pod podélnou iluminací – *Auxiliante domino...* s klečícím biskupem.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře sedí na židli opice v roli doktora se zvláštní pokrývkou hlavy. V levé ruce drží skleněnou baňku (asi s močí), pravou přidržuje za peří na hlavě výra stojícího před ní.

21r)

Podélná miniatura - v horní polovině folia. *Biskup předává podjáhňům kalich*. Stále stejné schéma. Na pozadí tapeta č.2.⁷¹ V pravé části před oltářem stojí biskup, za ním dva kněží, jeden drží berlu. Biskup předává zlatý kalich prvnímu ze skupiny podjáhňů stojících v levé části miniatury. Ostatní ze skupiny mají pozvednutou pravici patrně na znamení přijetí.

Velká iniciála – pod podélnou iluminací – *Accipe potestatem legendi...* vegetabilní se stáčeným úponkem zdobeným lístky jahodníku.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Zprava přichází na zadních zajíc, který má přes rameno oštěp, na němž je přivázán jako kořist vzhůru nohama mladý muž. Oštěp má vsunutý mezi svázanýma nohama.

⁶⁹ Viz Příloha 4.

⁷⁰ Viz Příloha 1.

⁷¹ Ibid.

21v)

Podélná miniatura [42] - nahoře na foliu. *Arcijáhen předává podjáhňům nádobu s vodou a ručník na lavabo.* Na pozadí tapeta č. 3.⁷² Vpravo stále totéž schéma, biskup má berlu v ruce a předčítá z pontifikálu, který přidržuje na stoličce stojící klerik drobné postavy: *Videte cuius ministerium vobis traditur. Et ideo si usne nunc fuitis tardi ad ecclesiam amodo...* Cca uprostřed výjevu stojí arcijáhen, který podává nádobu s vodou a ručník prvnímu ze skupiny podjáhňů stojících zcela vlevo.

Velká iniciála - pod podélnou iluminací – *Videte cuius ministerium vobis traditur...* s heraldickou výzdobou Châtillon-Toucy (značně poničené).

Bordura - ze tří stran stále stejného typu.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Opičák vede na provaze zajíce. Zajíc kráčí po zadních, přední tlapy má svázané provazem.

22r)

Podélná miniatura - ve spodní části folia. *Biskup žehná podjáhňům.*

Téměř totožná s iluminací na 19r. Na pozadí tapeta č. 8.⁷³ Rozdíly: a) klerik držící pontifikál nestojí na stoličce, b) rozdíl v gestu arcijáhna (zde stejné jako na 16v. Text v pontifikálu: *Domine sancte pater eterne deus, benedicere dignare hos famulos...*

Velká iniciála - vlevo nahoře iniciála - *Oremus deum ac dominus nostrum...* s žehnajícím biskupem.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Opice stojí zkroušeně před zajícem. Ten má v předních tlapách meč a přikládá ho opici ke krku.

22v)

Velká iniciála - zcela nahoře na foliu – *Domine...* vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky jahodníku.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře: Na hřbetě běžícího jelena sedí mužská postava oděná do medvědí kůže. Jeho obličej vykukuje z medvědivy tlamy. Troubí na businu,⁷⁴ na které je připevněn červený (válečný?) prapor.

⁷² Viz Příloha 1.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Viz Příloha 4.

23r)

Podélná miniatura [43]- v horní části folia. *Biskup předává podjáhňům manipul*. Na pozadí tapeta č. 3.⁷⁵ Pravá část kompozice stejná jako vždy. Biskup dává zlatý manipul přes levou ruku prvnímu ze skupiny podjáhňů stojících v levé části výjevu. Ostatní ve skupině mají také manipuly, nemají je však zatím přehozené, nýbrž si je přináší v levé ruce, aby jim je biskup přehodil přes zápěstí. Všichni pak včetně prvního mají pozdviženou pravou ruku na znamení přijetí.

Velká iniciála - pod podélnou iluminací - *Investione horum manipulorum...* s postavou žehnajícího biskupa.

Bordura - ze tří stran stále stejného typu.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – lovecká scéna. Dva lovečtí psi běží za sebou po borduře. Za nimi na podivném stvoření jede mladík troubící na roh. Stvoření má hlavu vousatého starce a tělo šneka.

23v)

Podélná miniatura - v horní polovině folia. *Biskup se modlí z knihy (pontifikálu) před svěcením jáhňů*. Stále stejné kompoziční schéma. Na pozadí tapeta č. 8.⁷⁶ Biskup drží berlu, pravou ruku má pozdviženou a čte z pontifikálu: *Commune votum communis oratio prosedit ut hii tocius ecclesie prece qui diaconatus mysterium...* Knihu drží klerik, tentokrát nestojí na stoličce. Skupina budoucích jáhňů je vlevo. Před nimi (čelem k biskupovi) stojí již vysvěcený jáhen v dalmatice, s manipulem přes levici a s knihou evangelia v pravé ruce.

Velká inicála - pod podélnou iluminací *Accepta...* s heraldickou výzdobou (erb Ranauda de Bar).

Bordura - stále stejného typu ze tří stran. Přibližně v polovině vertikální bordury jsou proti sobě dva úponky zakončené hlavami vousatého starce a mladíka.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Dvě hádající se postavy proti sobě. Vlevo opice, vpravo muž oblečený do tmavošedé kápě. Přes rameno má tyčku, na jejímž konci je nabodnuta drobná hlava v podobné, ale červené kápi.

24r).

Podélná miniatura - ve spodní části folia. *Biskup světit jáhny vskládáním rukou*. Na pozadí tapeta č. 3.⁷⁷ Stále stejné kompoziční schéma, za biskpem tentokrát stojí asi pět kleriků.

⁷⁵ Viz Příloha 1.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid.

Biskup klade ruku na hlavu prvnímu ze svěcenců, který má ruce sepjaté k modlitbě a přes pravou ruku má zlatý manipul. Ostatní za ním mají manipuly bílé (malíř tímto způsobem odlišil teprve přinášený manipul od manipulu, který již plní svou funkci), ruce také sepjaté k modlitbě.

Velká iniciála - pod iluminací - Alleluya... s žehnajícím biskupem (za iniciálou následuje kvadratická notace, která končí až za polovinou 24v.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

24v)

Velké iniciály - dvě: 1) Zcela nahoře v kvadratické notaci – *Paracletus...* vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy; 2) Ve spodní části folia iniciála *Oremus...* s erbem matky Renauda de Bar. Erb je značně poničený – tři ptáčci v horní části erbu zcela setřeni.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran. Na vertikální borduře se vyskytuje motiv dračích těl zakončených ptací a lidskou hlavou. Ptačí hlava se zobanem zakusuje do lidské. Vlevo od tohoto motivu mimo borduru je červený řecký kříž.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Přadlena s větvením v ruce honí lišku, která jí ukradla kohouta.⁷⁸

25r)

Podélná miniatura - ve spodní polovině folia. *Biskup žehná jáhnům*. Je téměř totožná s miniaturou na 22r. Na pozadí tapeta č. 3.⁷⁹ Drobné rozdíly: klerik držící pontifikál stojí na stoličce. Text žehnání tentokrát není čitelný (pouze „„„„„„„“). První z jáhnů klečí a má otevřená ústa. Jako jediný má dalmatiku, ostatní jsou oděni pouze v albě a mají manipul přes ruku.

Velká iniciála – zcela dole na foliu – *Exaudi domine preces nostras...* vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

25v)

Velká iniciála - zcela dole na foliu *Omnipotens...* Stojící žehnající biskup s mitrou a berlou, z poloprofilu.

⁷⁸ Viz Příloha 5.

⁷⁹ Viz Příloha 1.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran. Na vertikální borduře se vyskytuje motiv dračích těl zakončených ptačí a lidskou hlavou. Ptačí hlava se zobanem zakusuje do lidské. Stejně jako na 24v.

Drolerie - na spodní horizontální borduře – boj psa se zajícem. Obě zvířata stojí proti sobě na zadních a bojují spolu. Bílý pes má v předních tlapách meč a štít, zajíc na něj útočí řeznickou sekyrou.

27v)

Podélná miniatura - ve spodní části folia. *Biskup odívá jáhny štolou*. Stále stejné kompoziční schéma. Na pozadí tapeta č. 2.⁸⁰ Biskup se obrací k početné skupině čerstvě ordinovaných jáhnů v levé části výjevu a prvního z nich odívá štolou po jáhenském způsobu (tj. přes levé rameno a dolní konce překřížené a sepnuté na pravém boku). Ostatní ze skupiny si štolu drží v ruce a čekají, až je biskup také štolou přepáše.

Velká iniciála - pod podélnou iluminací *In nomine patris et filii...* s postavou žehnajícího biskupa.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

28r)

Podélná miniatura – pod polovinou folia. *Biskup předává jáhnům Evangelium*. Stále stejné kompoziční schéma, na pozadí tapeta č. 8.⁸¹ Za biskupem stojí tři klerikové. Biskup se obrací ke skupině jáhnů v levé části výjevu, kteří jsou již přepásáni štolou a prvnímu z nich podává knihu Evangelia. Ten se jí dotýká oběma rukama. Ostatní mají různá gesta – vesměs všichni mají pozdviženou pravici, ale každý trošku jiným způsobem.

Velká iniciála – pod podélnou iluminací – *Accipe potestatem legendi...* vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy.

Bordura stále stejného typu ze tří stran.

28v)

Velká iniciála - zcela nahoře na foliu *Domine...* se stojícím žehnajícím biskupem s mitrou a berlou, z poloprofilu.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

⁸⁰ Viz Příloha 1.

⁸¹ Ibid.

Drolerie - na spodní horizontální borduře – boj zajíce s člověkem. Muž v červeném šatu klečí jedním kolenem na borduře, v jedné ruce má srp, v druhé štít, kterým se chrání proti útoku zajíce. Ten na něj útočí železnou tyčí zakončenou vidlicí.

29r)

Podélná miniatura – ve spodní polovině folia. *Biskup obléká jáhnům dalmatiku*. Stále stejné kompoziční schéma, na pozadí tapeta č. 3.⁸² Biskup je v kasuli, přes ni má sponou sepnuté rationale, na hlavě mitru, za ním stojí tři klerikové v pluvíálech, první z nich drží berlu. Biskup se obrací ke skupině jáhnů stojících v levé části výjevu a prvního z nich obléká do dalmatiky. Postavy za biskupem mají pozdvihnutou pravici.

29v)

Podélná miniatura – ve spodní polovině folia. *Biskup klade otázky kandidátům kněžství*. Illuminace má tentokrát trochu rozdílné kompoziční schéma. Na pozadí tapeta č. 7.⁸³ Biskup tentokrát sedí na sedes. Za ním stojí dva klerikové v pluvíálech, jeden z nich drží biskupskou berlu. Biskup sám drží v ruce v ruce pontifikál a čte otázky týkající se způsobilosti kandidátu ke kněžské službě: *sunt digni, sunt iusti?....* . Před biskupem klečí čtyři postavy – dva kandidáti kněžství, kteří mají přes ruku přehozené kasule a dva kněží v pluvíálech, kteří kandidáty představují biskupovi, za nimi s malým odstupem stojí tři postavy – dva jáhni a mezi nimi jeden kandidát kněžství, také s kasulí přehozenou přes ruce, zcela za nimi vlevo na výjevu skupina dalších kandidátů kněžství. Výjev je přesnou ilustrací výše napsané rubriky,⁸⁴ rozfázované do několika „dějství“.

30v)

Podélná miniatura – cca uprostřed folia. *Biskup čte z pontifikálu před svěcením kněží text určeným svěcencům*. Návrat k původnímu kompozičnímu schématu. Na pozadí tapeta č. 5.⁸⁵ Biskup před oltářem v kasuli, s rationale přes ramena, s mitrou na hlavě a berlou v ruce, za ním dva klerikové, jeden drží knihu. Biskup má pozvednutou pravici a čte z pontifikálu, který mu přidržuje klerik, následující text: *Qui ordinandi estis presbyteri offere vos oportet et benedicere preesse, et predicare....* Skupina svěcenců stojí v levé části výjevu. Mají na sobě

⁸² Viz Příloha 1.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Post evangelium et offertorium sequitur ordinatio presbiterorum. Cantato offertorio vocentur p??? noi??? qui ordinandi sunt presbyteri. et stantibus eis ante episcopum. duo diaconi ducant eos sigillatim usque ad presbiteros et duo presbyteri ducant eos usque ad sedem episcopi. et episcopus se erigens ad unumquemque interroget si dignus et iustus et hoc m.

⁸⁵ Viz Příloha 1.

štoly převázané zatím po jáhenském způsobu, přes levou ruku mají manipul, pravou ruku mají pozdviženou v gestu přijetí.

Velká iniciála – pod podélnou iluminací – *Qui ordinandi estis presbiteri...*s žehnajícím biskupem.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

31r)

Velká iniciála - v horní části folia - *Sit nobis quesumus fratres...*vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými listy jahodníku.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře – boj zajíce s opicí. Obě zvířata stojí proti sobě na zadních. Opice drží v napřažené pravici kyj, v druhé ruce štít, jímž se chrání. Zajíc na ni útočí mečem. Vlevo od meče je zlatá koulička.

31v)

Podélná miniatura – v horní polovině folia. *Biskup vskládá ruce na hlavu svěcence*. Téměř totožné kompoziční schema jako na 30v. Na pozadí tapeta č. 8.⁸⁶ Za biskupem stojí tři klerikové. Biskup oděný v kasuli, rationale, s mitrou na hlavě, se obrací ke skupině svěcenců stojících v levé části výjevu a (v tichosti) vskládá ruce na hlavu prvního z nich. Ten se před biskupem sklání a má sepjaté ruce, přes levou má přehozený manipul.

Velká iniciála – pod podélnou iluminací - *Veni sancte spiritus...* s biskupem s rukama sepjatýma k modlitbě. Iniciála uvozuje kvadratickou notaci antifony *Veni sancte spiritus*.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran. Na jednom z úponků spodní horizontální bordury sedí ptáček.

32r).

Podélná miniatura - v dolní části folia. *Biskup žehná nově vysvěceným kněžím*, kompoziční schema shodné s 30v. Na pozadí tapeta č. 6.⁸⁷ Biskup žehná a z pontifikálu čte slova modlitby: *Exaudi nos qs domine deus noster, et super hos famulos tuos, benedictionem sancti Sps...* Kněží mají ruce sepjaté k modlitbě.

Velké iniciály – dvě: 1) nahoře na foliu - *Oremus dilectissimi...*s erbem Renauda de Bar; 2) Dole na foliu – *Exaudi nos domine...* vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky jahodníku.

⁸⁶ Viz Příloha 1.

⁸⁷ Ibid.

Bordura - stále stejného typu (pouze spodní horizontální, vyrůstá z iniciály E)

Drolierie - na spodní horizontální borduře – Bílý pes honí zajíce.

33r)

Velká iniciála - zcela na hoře na foliu *Honorem...* se stojícím žehnajícím biskupem s mitrou a berlou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie na spodní horizontální borduře (jedna z nejkrásnějších a nejbohatších) - zajíci dobývají hrad. Pět zajíců obléhá bránu. Jeden z nich troubí na roh (olifant),⁸⁸ jeden je u středověkého vrhacího stroje, jeden padá mrtev nazad, dva buší do brány cepíny. Brána má dvě věže. Na každé z nich stojí rytíř v brnění. Rytíř na pravé věži má v jedné ruce štít, druhou vrhá dolů kouli. Rytíř na levé věži útočí lukem a šípy. Nad branou visí praporec.

34v)

Podélná miniatura – v horní části folia. *Biskup otáčí štolu bývalých jáhnů po kněžském způsobu* (kolem krku a křížem přes prsa, konce zavázané do cingula). Stále stejné kompoziční schéma, na pozadí tapeta č. 2.⁸⁹ Za biskupem jsou tři klerikové, jeden z nich drží berlu, biskup se otáčí ke skupině nově vysvěcených kněží a prvnímu z nich uvazuje štolu po novém způsobu, ten má obě ruce rozpřažené, ostatní za ním mají stejné gesto rukou, štolu mají zatím převázanou po způsobu jáhenském.

Velké iniciály – dvě: 1) pod podélnou iluminací – *Accipe iugum...* vegetabilní se stáčeným úponkem zdobeným lístky jahodníku, 2) ve spodní polovině folia – *Veste nuptiali induat te domine...* s žehnajícím biskupem.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv tonzurované hlavy vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

35r)

Podélná miniatura [46]– v horní polovině folia. *Biskup obléká novokněžím kasuli.*

Stále stejné kompoziční schéma, na pozadí tapeta č. 4.⁹⁰ Biskup stojí téměř ve středu kompozice a obrací se ke skupině novokněží. Prvnímu ze skupiny obléká kasuli. Zadní díl nechává zatím srolovaný kolem ramen, což symbolizuje, že kněží ještě neobdrželi moc rozhřešovat. Novokněž má přes ruku manipul, pod kasulí je vidět po kněžském způsobu

⁸⁸ Viz Příloha 4.

⁸⁹ Viz Příloha 1.

⁹⁰ Ibid.

uvázaná štola. Novokněží stojící za ním mají zatím kasule přehozené přes pravou ruku. Každá má jinou barvu. Přes alby mají po kněžském způsobu uvázané štoly. Za biskupem obvyklá skupina tří kleriků, první z nich drží berlu, druhou ruku pozvedá. Tato iluminace vyniká výjimečně bohatou škálou barev liturgických oděvů.

Velká iniciála - pod podélnou iluminací – *Deus sanctificationum omnium...* s erbem Renauda de Bar.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – boj hlemýždě s rytířem jedoucím na zajícovi. Šnečí růžky připomínají dva oštěpy. Proti němu se rítí na zající rytíř v brnění s napřaženým mečem.

36r)

Velká iniciála - ve spodní části folia, uvozuje kvadratickou notaci - *Veni creator spiritus...* V iniciále žehnající biskup s mitrou a berlou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – opice rozmlouvá se zajícem. Opice sedí na podušce a ukazuje směrem vzhůru. Přichází k ní zajíc s poutnickou holí v tlapě a s nůží naplněnou zelenými plody na zádech.

36v)

Podélná miniatura – zcela nahoře na foliu. *Biskup maže ruce novokněží posvátným olejem.* Stejně kompoziční schéma jako na předchozí iluminaci, na pozadí tapeta č. 8.⁹¹ Biskup stojí téměř ve středu kompozice, za ním obvyklá trojice kleriků. První z nich drží podélné pouzdro na tři posvátné oleje, druhý berlu, třetí má pozdvihnutou ruku. Biskup se obrací ke skupině již zcela oblečených novokněží - opět vyniká barevná kompozice kasulí - a prvnímu z nich maže dlaně posvátným olejem.

Velká iniciála - pod podélnou iluminací – *Consecrare et sanctificare...* s žehnajícím biskupem.

Bordura - stále stejného typu ze dvou stran. Vertikální bordura je ukončena mužskou hlavou, na níž sedí ptáček.

Drolierie - na spodní horizontální borduře: Shrbený stařec v červeném šatu se opírá o dvě hole. Na zádech mu sedí zajíc, který vítězoslavně troubí na přirozenou trompetu.⁹²

⁹¹ Viz Příloha 1.

⁹² Viz Příloha 4.

37r)

Podélné miniatury – dvě: 1) zcela nahoře na foliu. *Biskup předává novokněžím kalich s vínem a hostií.* Stále stejné kompoziční schema, na pozadí tapeta č. 5.⁹³ Biskup téměř uprostřed kompozice, za ním dva klerikové – první drží berlu a pozvedá ruku, druhý v zákrytu. Biskup se obrací ke skupině novokněží oblečených do nádherných pestrobarevných kasulí (zatím stále srolovaných kolem ramen) a prvnímu z nich předává kalich s vínem a hostií. Ostatní novokněží mají ruce sepnuté k modlitbě. Nádherně prokomponované draperie. Modlitba biskupa: *Accipe potestatem offerendi deo sacrificium. missamque celebrandi tam pro vivis quam pro defunctis.*

2) zcela dole na foliu. *Biskup žehná novokněžím před bohoslužbou oběti.* Stále stejné kompoziční schéma – na pozadí tapeta č. 4.⁹⁴ Biskup téměř uprostřed kompozice, za ním dva klerikové, oba mají pozvednutou ruku. Biskup drží v ruce berlu, před ním malý klerik s pontifikálem v ruce. Biskup se obrací ke skupině novokněží, pravou rukou žehná a pronáší modlitbu požehnání: *Omnipotens deus, sua vos clementia benedicat: et sensum vobis sapientie salutaris infundat. Amen.* Novokněží mají ruce sepnuté k modlitbě a hlavy mírně nakloněné dopředu.

Velká iniciála - pod podélnou iluminací *Accipe potestatem offerendi...* - s biskupem držícím kalich s hostií.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

37v)

Podélná miniatura [37] – zcela dole na foliu. *Biskup přistupuje k bohoslužbě oběti.*

Nové kompoziční schéma, na pozadí tapeta č. 3.⁹⁵ Biskup je tentokrát obrácen směrem k oltáři, na němž je položen kalich chráněný korporálem. Biskup má ruce sepnuté k modlitbě, klerik stojící za ním mu právě snímá mitru. Druhý za ním stojící klerik drží berlu, třetí knihu. Za nimi v mírném odstupu stojí skupina novokněží. Je zde užito hieratické perspektivy, takže novokněží jsou výrazně menší než biskup a skupina tří kleriků za ním. Novokněží mají ruce také sepnuté k modlitbě.

Velká iniciála – nahoře na foliu – *Omnipotens deus...* s žehnajícím biskupem.

Bordura - stále stejného typu ze dvou stran.

38r)

⁹³ Viz Příloha 1.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Ibid.

Podélná miniatura - dvě :1) v horní části folia. *Biskup podává novokněžím Svaté přijímání.* Opět původní kompoziční schéma. Na pozadí tapeta č. 4.⁹⁶ Na oltáři stojí kalich. Biskup je obrácen k novokněžím, za ním stojí dva pomocní klerikové – oba mají pozdvihnutou ruku, první z nich drží berlu. Biskup s mitrou na hlavě drží v jedné ruce patenu, druhou podává klečícímu novokněži Eucharistii. Za ním již pokleká další novokněž, ostatní novokněží za ním stojí s rukama sepjatýma k modlitbě.

2) Zcela dole na foliu. *Biskup vskládá ruce na hlavy jednotlivých novokněží.* Shodné kompoziční schéma, na pozadí tapeta č. 8.⁹⁷ Za biskupem dva klerikové, první z nich drží berlu, oba mají pozvednutou ruku. Biskup je otočen ke skupině novokněží a vskládá obě ruce na hlavu prvního z nich. Všichni novokněží mají ruce sepjaté k modlitbě. Všichni mají přes ruku manipul. Biskup pronáší slova: *Accipe spiritum sanctum quorum remiseras peccata remittentur eis: et quorum retinueris retenta erunt.*

38v)

Podélná miniatura [48]- asi v polovině folia. *Biskup si předává s novokněžími pozdravení pokoje a rozvíjí jim kasuli z ramen podél těla.* Na pozadí tapeta č. 3.⁹⁸ Stále stejné kompoziční schéma, tentokrát je skupina novokněží početnější. Za biskupem dva klerikové, první drží berlu. Biskup je otočen ke skupině novokněží a s prvním z nich se zdraví pozdravením (políbením) pokoje. Zároveň mu rozvine podél těla kasuli, která byla dosud srolovaná okolo ramen a krku. Toto gesto činí na znamení předání plné moci kněžské, to znamená moci absoluční. Všichni novokněží mají ruce sepjaté k modlitbě.

Velké iniciály – dvě: 1) Zcela nahoře na foliu – *Accipe...* žehnající biskup s mitrou a berlou, tentokrát neobvykle zachycen z profilu; 2) Zcela dole na foliu – *Benedictio dei patris et filii...* vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře - zajíc a pták (čáp, jeřáb, volavka?). Obě zvířata stojí proti sobě. Zajíc se chrání štítem (který nápadně připomíná kardinálský klobouk) před ostrým zobanem ptáka.

39r)

Podélná miniatura - asi v polovině folia. *Biskup mluví k novokněžím.* Stále stejné kompoziční schéma. Na pozadí tapeta č. 4.⁹⁹ Za biskupem stojí dva klerikové, mají pozvednutou pravici. Biskup s berlou v ruce promlouvá ke skupině novokněží. Před ním

⁹⁶ Viz příloha 1.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Viz Příloha 1.

klerik drží otevřený pontifikál, kde jsou slova: *Quia res quam tracturi estis satis periculosa est fratres...*

Velká iniciála - pod podélnou iluminací – *Quia res quam...* s erbem Renauda de Bar.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

39v)

Velké iniciály - dvě: 1) Asi v polovině folia - *Exaudi...* vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy; 2) Dole na foliu *Tuis...* s biskupem s mitrou a berlou stojícím před oltářem (vpravo v iniciále) – z třičtvrtěprofilu.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

40r)

Velká iniciála - nahoře na foliu - *Quos...* s erbem Châtillon-Toucy.

Bordura - stále stejného typu ze dvou stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Zajíc utíká před gryllem - starý vousatý muž s čapkou, kterému chybí trup. Hlava je nasazena přímo na nohy.

II. část

41r)

V dolní části folia velká iniciála *Comunicantes...* Tělo iniciály je červené ve zlatém obdélném poli, uvnitř zlacené pozadí s nepravidelně stáčeným modrým rostlinným prutem s bílou kresbou a s drobnými stylizovanými lístky či květy. Do modrého prutu je ještě vpleten drobný zelený dráček.

41v)

Ve spodní části folia velká iniciála *Exorciso...* Uvnitř iniciály na zlatém pozadí stáčené modré a červené pruty ukončené různobarevnými lístky a květy. Na levém horním rohu iniciály stojí postava anděla troubícího na troubu.¹⁰⁰ Anděl je štíhlé elegantní postavy, oblečen do zeleno žluto bílé pruhovaného oděvu s motivem hvězdiček a teček. Pravou ruku má na prsou, levou pozvedá k ústům troubu. Okolo hlavy s hustými krátkými vlasy má zlatou svatozář. Má dvě krásná tmavozelená křížící se křídla (pravé je vztyčené vzhůru, levé směřuje dolů). Lineárně pojatá kresba obličejů i draperie.

¹⁰⁰ Viz Příloha 4.

42v)

Na foliu jsou dvě iniciály spojené vzájemně svými výběhy. Nad polovinou folia iniciála *Benedicat...* na zlatém poli modročervené tělo iniciály, které se stáčí do prutů ukončených stylizovanými kvítky a listy. Stočené pruty připomínají zároveň tělo hada. Modré části těla iniciály mají na sobě bílou kresbu. Z levého spodního rohu iniciály vybíhá růžový šlahoun, který spojuje iniciálu s iniciálou *Et...* pod polovinou folia. Na modro zlatém poli je červené tělo iniciály. Uvnitř jsou do výběhů vpletena dvě stylizovaná zvířata – jelen v horní části a pes ve spodní části.

43r)

Zcela dole na foliu pod dlouhou rubrikou popisující patrně přípravu svatých olejů k posvěcení (missa chrismatis) velká iniciála *Audi...* vegetabilní. Na zlatém čtvercovém poli červené tělo iniciály s bílou kresbou. Z iniciály jdou dlouhé výběhy tvořící nahoře i dole větrníky, přidávají se další barevné (modré) šlahouny, zlaté kouličky a další ozdoby. Uvnitř iniciály stáčené modré pruty zakončené červenými a zelenými květy a lístky. Z iniciály vyrůstá další malá iniciálka *Audi...* jen zcela jednoduchá – nicméně dochází k hezkému zdvojení iniciál.

44r)

Ve spodní části folia pod dlouhou rubrikou, která se stále týká posvátných olejů iniciála *Oremus...* Uvnitř divoce stáčené modré a červené pruty, které jsou částečně dračím tělem (je tam vpletené křídlo) a jsou zakončené barevnými lístečky. Pod iniciálou stojí anděl – identický s andělem na foliu 41v, pouze křídla má bílá a ne zelená. Je otočen mírně doleva, oběma rukama drží směrem dolů troubu,¹⁰¹ na niž troubí. Stojí na výběhu iniciály, který pokračuje až k poslední řádce na foliu a je zdoben zlatými kouličkami, bílým pětilistým květem a červenými lístečky.

44v)

Přibližně ve středu folia dvě iniciály nad sebou spojené výběhy.

1) iniciála *Hec...* Uvnitř iniciály stáčené červené rostlinné pruty zakončené barevnými lístečky. Do prutů vpletena vlevo nahoře polopostava anděla se zelenobíle pruhovaným křídlem, který drží v rukou otevřenou knihu s naznačeným textem.

¹⁰¹ Ibid

2) iniciála **D**ominator... Uvnitř pozoruhodný výjev – mezi stáčenými rostlinnými pruty hon na zajíce – do prutů jsou vpleteni dva stylizovaní psi a zajíc. Oba psi se zakusují do zajíce. Výjev působí velmi dynamickým dojmem.

45r)

Ve spodní části folia iniciála **E**xorciso... Uvnitř modré rostlinné stáčené pruty zakončené stylizovanými lístky a květy. Nad iniciálou bordura zakončená těsně nad iniciálou andílčí hlavičkou. Z té vybíhá směrem nahoru modrý prut ozdobený na jednom místě andílčími křídly.

45v)

Zhruba v polovině folia iniciála **Q**ui... Na zlato červeném pozadí modré tělo iniciály s bílou kresbou a s dlouhým výběhem písmene ve spodní části. Uvnitř iniciály dvě lidské hlavy nasazené na šlahounovitá „hadí“ těla, která se stácejí do šneků a jsou zakončena lístky a květy. Ve spodním výběhu iniciály je stylizované dračí křídlo, zlaté kouličky a zcela dole větrník na zlatém poli.

47r)

Ve spodní části folia iniciála **E**xorciso... Uvnitř stylizované stáčené šlahouny, které trochu připomínají rybí ploutve. U levého horního a spodního rohu iniciály vyrůstají svazky lístečků se zlatými kouličkami.

47v)

Ve spodní části folia iniciála **O**s... Na zlato modrém poli růžové tělo iniciály s bílou kresbou. Uvnitř velmi stylizovaný drak, jehož tělo se šlahounovitě stáčí. Horní výběh iniciály ukončen stylizovaným dračím či andělským křídlem, spodní (delší) výběh ukončen třemi bílými kvítky se zelenými lístky. Výběhy zdobeny zlatými kouličkami.

48v)

V horní části folia dynamicky pojatá velká iniciála **R**efecti... Zaoblené části písmena se šlahounovitě stáčí do šneků a jsou ukončeny lístečky a kvítky. Výběhy nahoru i dolů jsou zdobené zlatými kouličkami a stylizovanými lístečky.

III. část

49r) (Incipiunt benedictiones episcopales)

In vigilia natalis domini

V horní části folia je velká iniciála přes šest řádků **Deus...** Tělo iniciály červené se zlatými stylizovanými květy rámované růžovou páskou. Uvnitř iniciály zlaté pozadí, před ním stylizovaná gotická architektura, která má evokovat chrámový prostor – arkáda z lomených oblouků zdobených jeptiškami a zakončených fiálami. V prostoru pod architekturou je oltář pokrytý plátnem, zpod plátna visí dvě angularia. Na oltáři je položen kalich překrytý korporálem. U oltáře stojí žehnající biskup ve zlaté kasuli, za ním klerik, který drží biskupovi mitru. Biskup se obrací ke skupině čtyř sedících laiků v levé části iniciály. Zcela vepředu je žena se skloněnou hlavou a rukama sepjatýma k modlitbě, v červeném šatu a šedivém plášti, za ní je mladý muž, který si levou rukou podpírá hlavu, pravou ruku pozvedá v gestu přijetí.

Z levého horního rohu modrého pole iniciály vyrůstá široký, ale krátký zlatý pás zdobený stáčenými úponky s listy a květy. Zatočené úponky tvoří tři medailony, v nichž jsou znázorněny tři hlavy – patrně laiků – od zdola nahoru: hlava staršího vousatého muže, hlava ženy s pokrytou hlavou, hlava bezvousého mladíka.

Ze zlatého pásu dole vybíhá úponek, na němž sedí sova.

Z levého dolního rohu modrého pole iniciály vyrůstá směrem dolů stejný zlatý pás. Ve třech medailonech jsou tentokrát tři zvířata – zeshora dolů: prase(?), králík a psík(?)

Ze spodního zlatého pásu nahoře vybíhá úponek, na němž stojí opice. Jednu ruku pozdvihuje vzhůru, druhou má upaženou a drží v ní jako líčidlo ptačí křídla.

Ze zlatých pásů vybíhají na obě strany bordury z úponků, které lemují téměř celý text folia (kromě spodní části pravé strany). Na úponcích zdobených listy, zlatými terčíky a větrníky je množství zvířat a lidských postav v dvorském oděvu.

Horní bordura zleva doprava - bordura je dělena zlatými terčíky, uprostřed kterých jsou různobarevné listy. Mezi těmito listy jsou: kozel (který skáče na větrník zcela vlevo), zajíc, tchoř, jeden pták, druhý pták.

Svislá bordura vpravo - mladík v dvorském oděvu sedí na konci úponku a hraje hráběmi na nástroj který nejvíc připomíná valchu. Je to evidentně parodie na fidulistu.¹⁰²

Spodní horizontální bordura - zcela vlevo na tenkém úponku sedí stvoření s lidskou hlavou, orlími křídly a pařáty. Má dlouhý ocas, který se rozdvouje a na jeho dvou koncích jsou hlavy milenců, kteří se chystají k polibku.

¹⁰² Viz Příloha 4.

Pět postav na horizontální borduře zleva doprava - mladík v tanečním pohybu, muž, který dělá holubičku a drží se za ramena sedící ženy, muž v tanečním pohybu obrácený čelem k předchozí dvojici, žena v klidném pohybu s rukama před sebou obrácená čelem k výše zmíněným. Všichni dohromady vypadají jako že tančí nebo hrají jakousi dvorskou hru. Patrně jde o hru v Anglii nazývanou Frog-in-the-Middle. Bordura se zcela vpravo rozdějuje – na horním úponku stojí muzikant s citolou,¹⁰³ dole panáčkuje psík.

49v)

In galli cantu bened.

Cca uprostřed folia iniciála **O**mnipotens... Uvnitř iniciály zlaté pozadí, na něm ornamentálně stáčené růžové úponky ukončené stylizovanými listy a modrými útvary stejné barvy jako tělo iniciály. Z horního a spodního levého rohu čtvercového pole kolem iniciály vyrůstá nahoře ženská a dole mužská hlava. Z ženské hlavy vybíhá úponek končící nahoře na foliu, z mužské hlavy vyrůstá stylizované fantaskní zvířecí tělo, které se postupně mění také v rostlinný útvar a jako úponek je dole na foliu zakončen třemi listy, na nichž sedí pták. Nahoře nad textem bordura tvořená stylizovaným fantaskním zvířetem: červené zvíře připomínající zároveň lva, psa a býka běží vlevo, jeho ocas je modrý úponek zakončený barevnými listy, který tvoří horní borduru.

50r)

In primo mane bened.

Cca uprostřed folia iniciála **O**mnipotens... barevně i dekorativně téměř shodná s iniciálou O na 49v – liší se pouze ornamentální pletenec. I zde vyrůstá z horního a spodního levého rohu pole okolo iniciály nahoře ženská a dole mužská hlava. Z ženské hlavy vyrůstá úponek, který tvoří vertikální i horizontální borduru. Nahoře po horizontální borduře běží divoký zajíc. Z mužské hlavy vyrůstá stylizované okřídlené tělo, jehož trup tvoří modrý úponek, postupně se stáčeující a zdobený, přecházející v úponek růžový zakončený ve spodní horizontální borduře třemi listy. Na spodní horizontální borduře stojí fantaskní monstrum: z lidské potměšile se usmívající okřídlené hlavy vyrůstá tělo připomínající nejvíce gryfa.

50v)

In die natalis domini

¹⁰³ Ibid.

Cca uprostřed folia iniciála **Benedicat...** Uvnitř iniciály se stáčí modré úponky do šneků a jsou zakončeny barevnými listy. Z těla iniciály vybíhají nahoru i dolů úponky, z kterých vyrůstá bordura. Na horní horizontální borduře stojí na zadních nohách kozel, který pije ze stylizovaného listu vyrůstajícího z úponku asi veprostřed bordury. Spodní horizontální bordura se proměňuje na konci v dračí tělo s ženskou hlavou. Asi uprostřed bordury stojí mužská postava s žabomyším tělem, která dává ženské hlavě napít z kalicha.

51r)

In natale sancti Stephani prothomar. bened.

Cca uprostřed folia iniciála **Deus...** Uvnitř iniciály na zlatém pozadí modré stáčené úponky zakončené listy. Zcela nahoře na jeden úponek nasazena lidská hlava. Od iniciály se na obě strany v úponcích rozvíjejí bordury zakončené cca uprostřed horizontálních stran nahoře a dole lidskými postavami muzikantů v hnědých mnišských kutnách. Muzikant v horní horizontální borduře hraje na businu¹⁰⁴ ozdobenou zeleným praporcem, muzikant ve spodní horizontální borduře hraje na citolu. Na horní horizontální borduře sedí ještě fantaskní zvíře s ptačím trupem a hlavou, která připomíná hlavu lidskou.

51v)

In natale sancti Iohannis evangeliste bened.

V horní části folia iniciála **Omnipotens...** Uvnitř iniciály růžový úponek vytváří esovitý ornament ukončený červenými a zelenými listy. Do horního levého rohu pole okolo iniciály se zakusuje červená zvířecí hlava, z níž vyrůstá jednoduchá bordura tvořená modrým úponkem, který se nahoře na foliu stáčí ve smyčku a mění se v úponek růžový, který tvoří horizontální borduru. Ta je ukončena hlavou biskupa s mitrou. Pod iniciálou stojí postava rytíře v drátěné košili. V pravé pozvednuté ruce drží neidentifikovatelný zelený předmět připomínající činku, v levé ruce drží uříznutou zvířecí (patrně psí) hlavu. Místo nohou mu z trupu vyrůstá jednoduchý růžový úponek, který tvoří vertikální borduru. Ve spodním rohu se stáčí a proměňuje v modrý úponek, který tvoří spodní horizontální borduru zakončenou dvěma listy a zlatými kouličkami. Na úponku je zvláštní monstrum, které má zelené zvířecí tělo (stojí na zadních), červený ocas, dlouhý tenký krk, který jako provaz visí dolů a na jeho konci je na úponku položená lidská hlava.

52r)

¹⁰⁴ Viz Příloha 4.

In natale innocentum

V horní části folia iniciála **Omnipotens...** velmi podobná iniciále **O** na foliu 51v. Rozdíl je pouze ve tvaru ornamentu uvnitř iniciály. Ke svislé straně pole okolo iniciály jsou k sobě přitisknuté hlavy milenců. Z obou hlav vyrůstá na obě strany jedno stylizované dračí tělo, které má zadní nohy nad hlavou ženy a přední nohy pod hlavou muže. Dračí tělo se na obou stranách mění v úponek který tvoří svislou borduru. V horním rohu se úponek smyčkovitě stáčí a vytváří horní horizontální borduru. Ta je zakončena mužskou hlavou s královskou korunou. Vzhledem k textu není vyloučené, že jde o aluzi na krále Heroda. Horní bordura je vlastně také stylizovaným dračím tělem – cca ve prostřed jsou nasazena dračí křídla a hnáty. Spodní horizontální bordura je zakončena mužskou postavou v hnědém oděvu s mečem v jedné a štítem v druhé ruce - možná aluze na vojáka vraždícího nevíňátka.

52v)

In circumcissione domini

V horní části folia iniciála **Omnipotens...** Uvnitř iniciály modré stáčené úponky zakončené červenými a zelenými listy, na jednom místě vyrůstá z úponku červená zvířecí hlava připomínající hlavu liščí. Pod levým rohem pole iniciály stojí fantaskní postava s ženskou, šátkem pokrytou hlavou a červeným zpola oblečeným zvířecím tělem (toto tělo by mohlo náležet právě hlavě uvnitř iniciály. Tělo se odvrací od textu, ale ženská hlava se obrací nazpět. Zvíře stojí na zadních nohách. Z nohou mu vyrůstá jednoduchý úponek tvořící vertikální a následně spodní horizontální borduru. V levém dolním rohu folia se úponek dělí na dva, jedna část pokračuje ještě několik cm pod textem, je ukončena červeným listem, na němž sedí papoušek, druhá část úponku tvoří spodní horizontální borduru a je zakončena listy se zlatými kouličkami.

53r)

In die epiphanie

Bohatě zdobené folium se stejným typem větší iniciály jako na 49r. Iniciála **Deus...** asi uprostřed folia. Tělo iniciály je růžové s velkými zlatými listy rámované modrým úponkem, pole okolo iniciály je červené, dělené modrými kosočtverci, pole je rámováno zlatou lištou. Uvnitř iniciály výjev téměř identický s výjevem na 49r. U oltáře, na němž leží kalich opět stojí přibližně uprostřed kompozice biskup, za ním klerik. Biskup má tentokrát mitru na hlavě, klerik za ním má pravici pozdviženou v gestu přijetí, prsty levice se dotýká oltáře. Biskup žehná trojici laiků umístěných v levé části kompozice. První z nich je mladší muž ve

výrazném červeném šatu, za ním žena a zcela vzadu opět mladší muž. Všichni mají ruce sepnuté k modlitbě. Pozadí je zlaté s jemnou rytou kresbou. Nahoře i dole se do iniciály zakusují dvě zvířecí hlavy z nichž vyrůstají úponky tvořící stylizovaná zvířecí těla – horní zvíře připomíná vlka, spodní má rohy a je okřídlené – zřejmě jde o draka. Z vlčího těla vyrůstá bordura, která se nahoře na foliu zalamuje a pokračuje jako horní horizontální a část pravé vertikální bordury. V obou rozích se objevují širší zlaté pásy zdobené červenými a zelenými listy. Na horní horizontální borduře leží proti sobě dvě zvířata – zvíře vlevo připomíná nejvíce lva, i když je šedivé, vpravo jednorozec. Levá vertikální bordura je cca uprostřed ukončena postavou rytíře v plné zbroji, se spuštěným hledím, s napřaženým mečem a se štítem na jehož červeném pozadí je lev. Rytíř je obrácen směrem k textu folia. Dole pod iniciálou pokračuje bordura, která se zalamuje ve spodní horizontální a části pravé vertikální bordury. Na dolní horizontální borduře sedí na červené stoličce opice jako učitel, před ní na úponku bordury sedí skupina tří opičátek – žáků. Opice učitel má v ruce zelenou metlu, dvě z opičátek mají učební pomůcky – knihu a patrně mapu. V pravém dolním rohu folia se bordura dělí do dvou výhonků, spodní je ukončen třemi listy, horní, který tvoří vertikální borduru je ukončen postavou mladého muzikanta v červeném plášti, který má v ruce malé portativ¹⁰⁵. Nemá nohy, z úponku vyrůstá rovnou trup.

53v)

In oct. epiphanie

Iniciála *Deus*... cca uprostřed folia. Uvnitř stáčené úponky zakončené listy, z jednoho úponku vyrůstá červená zvířecí hlava s výraznými do stran trčícíma ušima. Od iniciály se na obě strany rozbíhá jednoduchá bordura – dole se stáčí a pod textem je zakončená dračím trupem, z něhož vyrůstá mužská červeně oděná postava s napřaženým mečem v ruce. Spodní horizontální bordura dál nepokračuje, teprve v pravém spodním rohu je droalerie s nakloněným svislým bidlem vyrůstajícím s trsu trávy, na němž se úporně přidržuje bílý papoušek. Zdá se, že muž s mečem napřahuje meč na papouška. Horní část vertikální bordury je tvořená zcela jednoduchým úponkem a je v levém horním rohu zakončena třemi listy. Horní horizontální bordura je samostatná a tvoří ji fantastická postava se zvířecím tělem a mužskou hlavou hrající na dudy¹⁰⁶. Dlouhý ocas vinoucí se zleva doprava zakončený třemi listy tvoří horizontální borduru.

54r)

¹⁰⁵ Viz Příloha 4.

¹⁰⁶ Viz příloha 4.

Dominica prima post nativitate domini

Ve spodní části folia iniciála *Omnipotens*... Uvnitř iniciály stáčený modrý úponek zakončený listy, na jednom místě z něj vyrůstá ženská hlava. Pod iniciálou postava ženy se zahalenou hlavou v modrém šatu. Pravou ruku má vzpaženou vzhůru a drží v ní zelenou kouli. Místo nohou jí z pod šatů vyrůstá úponek, který tvoří vertikální a spodní horizontální borduru. Je zakončen třemi listy.

Nad iniciálou je mužská hlava se zelenou pokrývkou, v červené kápi, z níž vyrůstá úponek tvořící vertikální a horní horizontální borduru. Na horní horizontální borduře jsou dvě zvířata – pes honí zajíce.

54v)

Dominica prima post epiph. bened.

Cca uprostřed folia iniciála *Votas*... Uvnitř iniciály stáčené úponky zakončené listy, z jednoho místa vyrůstá monstrum se zvířecím okřídleným tělem a mužskou hlavou v červené kápi. Z iniciály vyrůstá na obě strany bordura – v levém horním rohu se rozděluje – vlevo jde krátký úponek zakončený červenou zvířecí hlavou s výraznými odstávajícíma ušima, vpravo je delší úponek tvořící horní horizontální borduru, který je zakončený mužskou hlavou ve vysokém špičatém klobouku. Bordura dole pod iniciálou je zakončena dole několik cm pod textem větvcím se úponkem s listovím. Místo spodní horizontální bordury se zde vykytuje samostatně stojící výjev psa, který honí červeného jelena.

55r)

Dominica secunda post epiphania benedict.

V horní části folia iniciála *Omnipotens*... Uvnitř iniciály stáčené úponky ukončené listy vytvářejí ornament. Na obě strany od iniciály se rozbíhá bordura. Nad iniciálou je mužská hlava se zelenou pokrývkou v červené kápi jako na 54v. Z ní vyrůstá jednoduchá bordura. Na horní horizontální borduře zakončené listovím a mužskou hlavou v knížecí čapce poskakuje podivné drobné monstrum s dračím tělíčkem, drobnou hlavou s výrazně odstálýma ušima a se špičatou čepicí. Pod iniciálou je červená zvířecí hlava se stylizovaným dračím tělem tvořeným stáčeným úponkem. Na spodní borduře zakončené listy je umístěno drobné okřídlené monstrum s nohama s kopyty.

55v)

Dominica tertia post epiphania bened.

Iniciála **Omnipotens**...nahore na foliu. Uvnitř iniciály úponky tentokrát tvoří zajímavý ornament s kosočtvercem uprostřed, do kterého je umístěna červená zvířecí hlava. Nad iniciálou je hlava mladého muže z které vyrůstá úponek tvořící levou vertikální a horní horizontální borduru. V místě ohybu v horním levém rohu jsou dračí nohy, bordura je zakončena lístečky. Na ní stojí fantaskní monstrum – na zvířecí zadní nohy je nasazena mužská lidská hlava s legrační čapkou.

Dominica quarta post theophaniam

Zcela dole na foliu iniciála **Temptationum**... Uvnitř iniciály jsou stáčené úponky s lístečky. Z levého horního rohu iniciály vyrůstá úponek ukončený v horní polovině folia polopostavou muže v modrém šatu. Levou ruku má napřaženou před sebe, pravou má za hlavou a drží v ní červený oválný předmět. Vypadá to jako by ho chtěl někam hodit. Spodní horizontální borduru tvoří na iniciále nezávislé stylizované smyčkovitě se do ornamentu stáčeující dračí tělo se zvířecí (snad medvědí) hlavou. Na jeho ocase obrácen čelem ke zvířecí hlavě stojí muž v modrém oděvu se zeleným kyjem nad hlavou. Chystá se zaútočit na draka.

56r)

Dominica V. post teopham. bened.

Ve spodní polovině folia iniciála **Deus**...Uvnitř iniciály modré stáčené úponky zakončené listy. Z jednoho úponku vyrůstá červená zvířecí hlava. Směrem nahoru vyrůstá z iniciály jednoduchá bordura, která se stáčí a vytváří i horní horizontální borduru. Je zakončena polopostavou honce s troubou u úst a kyjem v ruce. Před ním běží pes. Zvíře, na které je pořádán hon zachyceno není. Pod iniciálou je mužská vousatá hlava, z níž vyrůstá bordura. V levém spodním rohu je zakončena ženskou hlavou v šátku, spodní horizontální bordura je zakončena lístečky. Po spodní horizontální borduře kráčí fantaskní monstrum. Má ženskou v šátku ovinutou hlavu, zvířecí stylizované tělo s dlouhým ocasem a na konci ocasu je lidská ruka, která třímá meč.

56v)

Dominica VI. post epiphan. benedic.

Kousek nad polovinou folia iniciála **Deus**...Uvnitř iniciály stáčené úponky ukončené listy. Z horního i spodního rohu vyrůstá borura. Nahore: Jednoduchý úponek se v levém horním rohu dělí na dvě části - jedna jde doleva a je zakončena červenou mužskou hlavou, druhá, která tvoří horní horizontální borduru je zakončena ženskou hlavou. Nad ní na úponku jsou

zvířecí nohy. Nahoře na borduře poskakuje podivné fantaskní zvíře, je zelené, drobné, s velkýma špičatýma ušima, dvounohé, pravou nohu má zdviženou do „holubičky“.

Spodní bordura je tvořena jednoduchým úponkem zakončeným lidskou hlavou se špičatýma do stran trčícíma ušima.

Dominica in VII. benedict. Hned pod touto hlavou je iniciála *Omnipotens*... Uvnitř iniciály jsou stáčené úponky ukončené listy. Spodní horizontální borduru tvoří dlouhý úponkovitý ocas lva, který obrací hlavu vzhůru k iniciále.

(Iniciály na 57r-61r jsou stále stejného druhu, střídají se pouze barvy těla iniciál a liší se vnitřní ornamenty. V bordurách se opakují stylizovaná zvířata (zajíc, psi...) a fantaskní postavy (především napůl lidská a napůl zvířecí postava v kápi a pták připomínající kachnu se třemi zlatými kouličkami nad zobákem, na foliu 58r je ještě u horní iniciály *Benedic*... fantaskní monstrum s mužskou vousatou hlavou, zvířecím tělem a dalším mužským obličejem na zadku. Charakter výzdoby se mírně změnil, kvalita výzdoby poklesla. Není vyloučené, že se na těchto foliích objevuje pomocná ruka čtvrtého malíře [49].)

57r)

Dominica in LX. benedictio

Ve spodní části folia iniciála *Deus*... Uvnitř iniciály jsou stáčené úponky zakončené listy. Zleva vedle iniciály stojí stylizovaný červený pes. Na obě strany se rozbíhají jednoduché bordury tvořené úponky. Horní je zakončená v levém horním rohu třemi lístečky. Nad nimi běží velmi stylizovaný modrý zajíc/králík(?). Horní horizontální bordura je nezávislá. Začíná kolmo položenou fantaskní postavou (která se bude od této chvíle mnohokrát opakovat) s lidskou hlavou ve špičaté kápi s tělem připomínajícím myš. Od této postavy se vine úponek horizontální bordury zakončený listy. Po borduře běží pes, který honí modrého zajíce. Bordura směrem dolů od iniciály je tvořena zcela jednoduchým úponkem zakončeným třemi listy. Nad ohybem úponku ve spodním levém rohu je svisle dolů jakoby letící podivné zvíře (také se bude mnohokrát opakovat) připomínající nejvíc kachnu. Nad vzhůru zdviženým poměrně dlouhým zobákem má tři zlaté kouličky. O kus výš začíná nezávislá spodní horizontální bordura, na jejímž počátku je stejné monstrum jako nahoře (jen tělo teď připomíná spíš psa nebo lva než myš) a stejnou postavičku vidíme znovu jak kráčí po konci horizontální bordury.

57v – 61r) **Dominica in L-ma benedictio.**

Feria III. in capite ieiunii benedictio

Dominica in prima benedictio

Dominica V. in passione domini bened.

Dominica in ramis palmarum benedictio

Dominica secunda i XL. benedictio

Dominica iu. in XL. benedictio

Dominica un. in XL. benedictio

61v)

In die sancto pasche benedictio [50].

Zcela nahoře na foliu je velká iniciála *Benedicat.* barevně, kompozičně i obsahově téměř totožná s iniciálou *D* na 53r, i když velikonoční výzdoba iniciály je bohatší. Nad středním lomeným obloukem arkády je vysoká fiála. Úponky těla iniciály vytváří medailony – nahoře jeden medailon s hlavou ženy, dole pod iniciálou tři medailony s drobnými fantaskními postavami. Vlevo od textu vybíhají z iniciály dva krátké úponky, na spodním sedí lev požírající zajíce, na horním stojí na předním nohách pes. Horní horizontální borduru tvoří fantaskní postava s hlavou a částí trupu ženy, tělem okřídleného draka a dlouhým ocasem zakončeným mužskou hlavou se zlatou kouličkou u úst. Žena hraje na krátkou troubu.¹⁰⁷ Vertikální borduru směrem dolů tvoří širší zlatomodrý pás s bílou kresbou, na jehož konci v levém spodním rohu je krátký úponek z něhož vyrůstá mužská postava hrající na dudy¹⁰⁸ s opicí na hlavě. Na spodní horizontální borduře jsou zachyceny dvě opice, jak pořádají lov ptáků za pomoci líčidla. Zcela vpravo vyrůstá z bordury zelený keř, vedle něj leží klec s ptákem. Zpod keře vyrůstá úponek dělicí se na dvě části – spodní je zakončena mužskou hlavou ve zvláštní dopředu zašpičatělé čapce, horní delší úponek je zakončen postavou rytíře s napřaženým mečem.

(Výzdoba folií 62r-68r je stejná jako výzdoba na 57r-61r, i zde jde patrně o ruku pomocného malíře)

62r-68r) **fr. IIII. benediction.**

feria quinta in cena domini bened.

In nocte sancte pasche bened.

feria III. benedict.

feria IIII. bnd.

¹⁰⁷ Viz Příloha 4.

¹⁰⁸ Ibid.

Item aliam bened. de resurrectione

Alia de resurrectione

Alia de resurrectione

Dominica in oct. pasche bened.

Dominica prima post oct. pasche bened.

Dominica secunda post oct. pasche bened.

Dominica III. benedictio

Dominica IIII. post oct. pasche benedictio

In rogationibus bened.

In vigilia ascensionis domini benedictio

68v)

In die ascensionis domini benedictio

Bohatě zdobené folium s velkou iniciálou **B**enedicat... barevně, kompozičně i obsahově téměř totožná s iniciálami **D** na 53r a **B** na 61v. Liší se pozadí pole okolo. Nad arkádou z lomených oblouků jsou v iniciále opět tři fiály. Biskup má mitru i berlu a žehná skupině tentokrát šesti laiků sedících vlevo. Zajímavý je oděv ženy zcela vepředu vlevo. Na krátce střižených vlasech má nasazený malý bílý čepček podvázaný pod krkem. Přes spodní šat má dlouhé červené svrchní roucho s kapucí.

Výběhy iniciály opět nahoře i dole vytvářejí medailony – dole jsou dva medailony s ženskými hlavami, nahoře dva medailony pouze s rostlinnou výzdobou. Zleva vedle iniciály sedí zády k iniciále na listoví opice, která kouše do ovoce, nahoře v rohu folia sedí na jednom z krátkých úponků dravec. Bordura tentokrát obíhá téměř celé folium. Levá vertikální bordura směrem dolů od iniciály je tvořená poměrně širokým modrým pásem s bílou kresbou členěným zlatými kouličkami. Z dolního rohu vybíhá směrem vpravo krátký úponek, na kterém stojí muž v červeném oděvu mířící kuší kolmo nad sebe (patrně míří na dravce sedícího v levém horním rohu folia).

Spodní horizontální bordura se stáčí na konci nahoru a je ukončena úponkem, ze kterého vyrůstá polopostava muže v modrém oděvu s mečem napřaženým nad hlavu a se štítem v druhé ruce. Po borduře běží zajíc, kterého honí pes.

Na horní horizontální borduře klečí muž kryjící se mohutným zeleným štítem kulatého tvaru před beranem s výrazně zatočenými rohy. Horní bordura se stáčí a přechází v pravou vertikální borduru, která je také ukončena úponkem, z něž vyrůstá polopostava muže s mečem a štítem. Tito dva bojující muži se meči téměř dotýkají

(Výzdoba folií 69r+v je stejná jako výzdoba na 57r-61r a 62r-68r. I zde jde patrně o ruku pomocného malíře)

69r+v) **Dominica post ascensionem benedictio.**

In octavis ascensionis domini bnd.

In vigilia pentecostes bened.

70r)

In die pentecostes benedictio

Uprostřed bohatě iluminovaného folia velká iniciála **D**eus... barevně, kompozičně i obsahově téměř totožná s iniciálami **D** na 53r, **B** na 61v a **B** na 68v. Nad lomenými arkádami tentokrát zcela chybí fiály. Žehnající biskup se opět obrací ke skupině tentokrát čtyř laiků v levé části kompozice.

Nahoře se do těla iniciály zakusuje dračí hlava, ze které vyrůstá tenký úponek vytvářející v levém horním rohu pole okolo iniciály pletenec. Z něho vyrůstá horní část levé vertikální bordury tvořená poměrně širokým růžovým pásem s bílou kresbou. Horní horizontální bordura je tvořena pouze jednoduchým úponkem, na kterém se proti sobě rozbíhají dva zuřiví berani. Úponek se stáčí a vytváří i horní část pravé vertikální bordury. Na konci z něho stejně jako na 68v vyrůstá polopostava muže s napřaženým mečem.

Spodního okraje pole okolo iniciály se dotýká lidská polopostava s dračími křídly s červeným věncem na hlavě. Z ní vyrůstá spodní část levé vertikální bordury tvořená širokým modrým páskem s bílou kresbou a lemovaným z jedné strany zlatým a z druhé růžovým proužkem.

Na spodní horizontální borduře tvořené úponkem a zlatým páskem je hned několik figurálních výjevů. Zcela vlevo stojí na zadních zajíc hrající na šalmaj,¹⁰⁹ který drží v předních tlapkách. Přibližně uprostřed bordury je červená sesle, na níž sedí opice-lékař v zeleném svrchním šatu. V jedné ruce drží nádobu s močí a druhou pokládá na hlavu výra, který jí sedí u nohou. Bordura se na konci rozdvouje do dvou úponků. Na horním z nich stojí v silném kontrastu mladý muzikant v dvorském oděvu a s módní čapkou na hlavě. Hraje na fidulu.¹¹⁰

(Výzdoba folií 70v-101v je stejná jako výzdoba na 57r-61r, 62r-68r a 69r+v. I zde jde patrně o ruku pomocného malíře)

¹⁰⁹ Viz Příloha 4.

¹¹⁰ Viz Příloha 4.

70v-101v)

Alia de pentecost.

In oct. penth. bened.

Item de sancta trinitate benedictio

Dominica secunda post penth. benedictio

Dominica III. benedictio

Dominica IIII. benedictio

Dominica quinta benedictio

Dominica VI bened.

Dominica VII. bened.

Dominica octava bened.

Dominica IX. benedictio

Dominica X. benedictio

Dominica XI. bened.

Dominica XII. bened.

Dominica XIII. b.

Dominica XIIIII. bened.

Dominica XV. bened.

Dnica XVI. bnd.

Dominica XVII. benedictio

Dominica XVIII. bened.

Dominica XIX. bened.

Dominica XX. benedictio.

Dominica XXI. benedictio

Dominica XXII. bened.

Dnica XXIII. bened.

**Dominica XXIII. bened. (fol. 78v. dole – zlatá iniciála O na šachovnicově děleném
růžovo modrém poli)**

Dominica XXV. bened.

Dominica prima in adventu domini bened.

Dominica secunda in adventu domini benedictio

Dominica III. bened.

Dnica IIII. bnd.

Benedictio in cotidianis diebus

Item ad cotidiana

Incipiunt benedictiones in sanctis in conversione sancti pauli

In purificatione sancte marie

In cathedra sancti petri

In annuntiatione sancte marie

In inventione sancte crucis

In nativitate sancte iohannis baptiste benedictio

In die apostolorum petri et pauli

In comemoratione sancti pauli

Ad vincula sancti petri.

In festivitate sancti laurentii

In assumptione sancte marie bened.

In decollatione sancti iohannis baptiste

In nativitate beate marie.

In exaltatione sancte crucis.

In festivitate sancti michaelis

In festivitate omnium sanctorum.

In natal. sancti martini

In natal sancti andree apostoli bened.

In festivitate apostolorum bened.

In natal. unius martiris bened.

Item de uno martire bened.

Plurimorum martirum

Alia bened.

In natal. unius confessoris

Alia

Ite alia

In natal. plurim. confess.

Alia unde supra

Unius virginis bened.

Plurimarum virginum

Benedictio in anniversario benedictionis episcopi

Benedictio super regem dicenda

In dedicatione ecclesie

In anniversario dedicationis

Ordo ad benedicend. peregrinos. In primis benedicantur pere

Oratio

Alia

Alia

Absoluto

Deinde surgant et dentur eis pere

Ad baculum

Bened. crucis pegni

Alia

Benedictio ad dandam crucem peregrino

Oratio

Confectio altaris itinerarii

IV. část

102r)

In consecratione altaris

Iniciála *Actiones nostras*...ve spodní polovině folia. Tělo iniciály tvoří částečně dračí tělo s křídlem a drobnou červenou hlavičkou, jehož ocas pak coby úponek vybíhá směrem dolů a vytváří vertikální i spodní horizontální borduru zdobenou lístečky a zlatými kouličkami. Úponek se na několika místech mění v pletenec. Uvnitř iniciály je úponek připomínající stáčené dračí tělo s mužskou hlavou. Na spodní horizontální borduře se odehrává lovecká scéna. Po úponku běží jelen honěný loveckým psem. V levém spodním rohu bordury a na konci spodní horizontální bordury jsou polopostavy mužů. Jeden trúbí na roh, druhý na troubu.¹¹¹ V horním výběhu iniciály nacházíme ještě ve dvou stáčených úponcích hlavu zeleného dráčka a zajíce.

102v)

Letania [51]

Celou stranu pokrývá ve dvou sloupcích text litanie ke všem svatým. Zcela nahoře vlevo je v iniciále *Kyrie eleison*... zcela neobvyklý a působivý „portrét“ biskupa. Jedná se o silně stylizovanou hlavu biskupa, která vyplňuje celé pole uvnitř iniciály. Biskup je zachycen

¹¹¹ Viz Příloha 4.

z enfacu. Má polodlouhé kadeřavé vlasy s krátkými kudrlinkami vepředu. Vlasy jsou modrobílé, což má patrně evokovat šediny. Na hlavě má nasazenou zlatou mitru zdobenou drahými kameny. Biskup má výrazné modré oči mandlovitého tvaru (dívá se vlevo), dokulata zaoblené obočí a vrásku, která o trochu výš na čele kopíruje jejich tvar, rovný nos, malé sevřené, výrazně červené rty, vmáčknutou bradu a výrazně odstávající uši. Bledé tváře jsou zvýrazněny rumělkou. Je vidět ještě část krku a límce liturgického oděvu. V drobných medailonech vytvořených v borduře stáčenými úponky na trnových polích jsou ještě zachycena různá zvířata – pes s červenou koulí v hubě, zvířecí hlava v červené čapce a zajíc okusující veliký zelený list. Invokace svatých jsou uvedeny drobnými modro růžovo zlatými iniciálkami a na několika místech se objevují drobná výplňová políčka ve stejných barvách. V některých je pouze geometrický ornament, ale ve dvou z nich se objevují i zvířata – dráček a ryba.

103r)

pokračuje litanie – kromě malých iniciálek uvozujících jednotlivé invokace zde není žádná iluminace.

103v)

Závěr litanie. Zcela vpravo dole v pravém sloupci iniciála *Magnificare*.... Sloupek dělí M na dvě části. Obě jsou vyplněny stočenými dračími tělíčky, na která jsou nasazeny hlavy chlapce a dívky. Z levého spodního rohu iniciály vybíhá směrem dolů úponek zdobený listy a zlatými kouličkami a zakončený zelenými listy, které okusuje zajíček sedící v rozvilině.

104r)

Postea exorcizet sal dicens

V horní části folia iniciála *Exorcizet te creatura salis*... červenomodré tělo iniciály je špatně dochováno – bílá kresba je vyšeptalá. Uvnitř těla iniciály se úponky stáčí do čtyř medailonů zakončených zvířecími hlavami. Na levém horním rohu iniciály sedí kohout s ostře vzpřímenou hlavou a ocasem. Horní horizontální bordura je tvořena mužskou polopostavou troubící na polnici s královskou korunou (zcela vlevo), která má však dračí křídla a zbytek trupu. Ocas se zakrucuje do uzlů a mění se v úponky zdobené zlatými kouličkami a lístky. Na

úponku sedí na zadních nohách zvíře s předníma tlapkama jakoby sepjatýma k modlitbě. Přes hlavu má přehozený červený plášť.

Iniciála **E** je s vertikální bordurou spojena s iniciálou **Benedic** ve spodní části folia. Uvnitř těla iniciály se úponky stáčí do dvou medailonů, ve kterých jsou hlava starce v kápi s dítěte. Od spodní části bordury tvořené úponkem odlétá zelený ptáček. Po spodní horizontální borduře se kutálí mužská trojhlava.

104v)

Exorcismus aquae

Iniciála **Exorciso** te... v horní části folia. Kromě již známých monster, dráček a hlav se zde na vrcholu levé vertikální bordury vyskytuje zcela nová zajímavá postava. Jedná se o muže v dlouhém černém plášti s extrémně vysokou špičatou červenou čapkou zakončenou zlatým trojlistem. Muž má v rukou otevřenou knihu. Tradiční úponky jsou zde kromě lístků a zlatých kouliček zdobeny také modrými a růžovými zvonečky doplněnými jemnou bílou kresbou.

105r)

Benedictio aquae, benedictio cinerum

Iniciála **Domine** deus... v horní části folia. Uvnitř iniciály je mužská hlava (připomíná divého muže) ze které vyrůstají na všechny strany stáčeující se úponky zakončené dračími hlavičkami.

Iniciála **Omnipotens** sempiternus deus... ve spodní části folia. Kromě zívřat (zejména psů) a mužských hlav v kápích se na tomto foliu objevuje (na spodní horizontální borduře) postava anděla s kadidelnicí (anděl má na sobě stejně jako na jiných foliích pruhovaný šat). Před andělem je na borduře dráček, který s ním splývá. Na úponku bordury je půvabný výjev honu na zajíce. Zajíc vylézá z jedné strany z jakéhosi krtince, zatímco z druhé strany se do krtince noří pes.

105v)

Tunc misceat sal et cinis. Et faciat episcopus in te cruce sub aquam.

Dvě iniciály nad sebou: **Comixtio** salis... a **Omnipotens** eterne deus... V horní iniciále je lidská hlava s dračím tílkem, ze kterého vyrůstají tenké úponky zdobené bílými kvítky, ve spodní iniciále dívčí a chlapecká hlava naproti sobě, mezi nimi červená koulička. Místo těl mají vzájemně propletené úponky, které připomínají hady. Na iniciále **O** stojí anděl v pruhovaném šatu troubící na polnici. Pod spodní iniciálou je monstrum s lidskou okřídlenou hlavou a dračím tělem s křídly.

106r)

Benedictio vini

Iniciála zcela dole na foliu - **Domine...** červenomodré tělo iniciály s bílou kresbou. Uvnitř opět pozoruhodný „portrét“ hlavy biskupa. Hlava vyplňuje celé pole uvnitř iniciály. Jde o mužskou hlavu s krátce střiženými vlnitými vlasy a tonzurou, výraznými očima mandlovitého tvaru, rovným nosem, drobnými červenými rty, malou bradou a výrazně odstávajícíma ušima. Nabízí se otázka, zda portrét biskupa - zástupce Krista na zemi – může mít souvislost s textem modlitby žehnání vína. Portrét je velmi sugestivní.

106v-122r)

Bohatá výzdoba iniciál a bordur, ve které se objevují stále tatáž zvířata, monstra, draci, lidské hlavy, andělé, zlaté kouličky, úponky, květy a listy v nejrůznějších variantách a obměnách.

118v) **Ad missam introitus [52]**

Dole na foliu poslední z třetice biskupových „portrétů“ v iniciále **Omnipotens sempiterne deus...** Polopostava biskupa je zachycena z poloprofilu, otočená směrem doprava. Na hlavě má zlatou mitru posázenou drahými kameny, pod mitrou vyčnívají bílomodré vlasy evokující šediny. Charakteristická je jemná kresba obličeje. Biskup má pozdvižené obě ruce. Zachycena je ještě poměrně velká část jeho liturgického oděvu, pravděpodobně kasule, nahoře lemované zlatým ozdobným pásem se sponou uprostřed. U levého spodního rohu iniciály stojí anděl v pruhovaném šatu s podobným gestem rukou jako má biskup. Zpod jeho nohou vybíhá spodní horizontální bordura zdobená zlatými kouličkami a různobarevnými pětilistými kvítky. Po borduře se honí tři hybridi – púlzajíc-púlryba, púlpes-púlryba a okřídlený pes s lidskou hlavou připomínající sfingu.

119r)

Lectio libri exodi

V horní polovině folia je přes šest řádků vysoká iniciála **In diebus illis...**, má obdélný tvar, ale jinak má podobnou strukturu jako menší iniciály čtvercové. Uvnitř iniciály je trojúhelným štítem s jeptiškou naznačena chrámová architektura, pod níž na zlatém pozadí stojí podjáhen v tunicele s otevřeným lekcionářem v ruce.

120v)

Sequentia sancti evangelii secundum matheum [53]

Velká iniciála nahoře na foliu – *In illo tempore...* v této části rukopisu jedna z nejvýraznějších iluminací. Tělo iniciály je tvořeno tenkými růžovými úponky, z levé strany je k úponku přimknut silnější modrý pás s bílou jemnou kresbou a celá iniciála je ze tří stran zasazena do dalšího, zlatého tenkého rámu, který ve třech rozích přerůstá ve zlatě trnová pole zdobená rostlinnými výjevy, do nichž jsou vpleteny lidské i zvířecí postavy. Dovnitř iniciály je vsazena architektura, která sestává ze dvou tenkých červených sloupků z hlavicemi, na nichž je nasazen vysoký trojúhelný štít dělený dvěma zlatými jeptiškami. Nad jeptiškami je ve štítu zlatá hvězda v kruhu na zeleném pozadí. Za štítem visí pruh látky s třásněmi a dvěma zlatými hvězdami. Tato architektura i s látkou má patrně evokovat baldachýn. Pod baldachýnem u pulpitu stojí s otevřenou knihou jáhen ve slavnostní šedé dalmatice se zlatou lemovkou. Pozadí tvoří modrá tapeta s bílou kresbou kosočtverců s červenými body ve spojích.

Různé dodatky

123r-127v) bez výzdoby

128r+v) červené iniciály zdobené jemným fleuronem stejným u větších iniciál i malých iniciálek. Jinde v rukopisu se tento výzdobný prvek nevyskytuje.

129r-137v) bez výzdoby

6. Pontifikál Renauda de Bar – cambridgská část

Místo uložení: Fitzwilliam Museum v Cambridge

Signatura: ms. 298

Forma: rukopis

Psací látka: pergamen

Rozsah: v + 140 + II ff.

Rozměry: 32 x 24,5 cm

Vazba: mladší, počátek 20. století, červený samet

Složky: 20

Text: v jednom sloupci po 14 řádcích

Textové zrcadlo: 22,5 x 15 cm

Písmo: gotická minuskula, velmi dobře čitelná, modlitby jsou psány černým inkoustem, rubriky červeně

Obsah: 1r-62r - Ordo in dedicatione ecclesiae; 62v vacat; 63r-79r – Benedictio abbatis monachorum; 79r-82v – Benedictio abbatis canonicorum; 82v-92v – Benedictio abbatisse monasticam regulam vitam profitentis; 92v-97r – Benedictio abbatisse canonicam regulam profitentis; 97v vacat; 98r-102r – Ordo ad celebrandum synodum; 102v vacat; 103r-140r – Ordo vel examinatio in consecratione episcopi.

Výzdoba: výzdobu celého rukopisu provedl první malíř rukopisu XXIII C 120. Výzdoba však nebyla dokončena a dochovala se nám v různém stadiu rozpracovanosti:¹¹²

1) Kompletní původní výzdoba: 1r-97r

2) Částečná původní výzdoba později nekvalitně dokončená: 98r-102r

3) Částečná původní výzdoba – chybí černá linka nebo jemná bílá kresba nebo obojí – 103r-126v, na fol. 103r je pravděpodobně novodobá černá lineární kresba

4) Částečná původní výzdoba – pouze podkresba – 127r-139v.

Ms. 298 je vzhledem k výzdobě rozpracované do různých stadií pro historika umění skutečnou učebnicí. Nejenže můžeme sledovat bravuru umělce v jednotlivých fázích výzdob a zároveň jsou tyto fáze velice poučné z hlediska postupného vzniku iluminace. Později domalované miniatury poukazují na vynikající úroveň „mistra Renauda de Bar“ – prvního malíře pontifikálu, které už malíř pokoušející se o dokončení výzdoby, nedosáhl. Původní výzdoba působí ve srovnání s tímto pokusem o dokončení jako zjevení.

¹¹² Viz Příloha 2.

Struktura výzdoby a výzdobné prvky jsou téměř totožné jako v první části ms XXIII C 120, tedy:

Podélné miniatury: čtyřicet dva podélných miniatur ve tvaru poměrně velkého obdelníku přes celou šířku textu o výšce několika (4-5) řádků; na některých foliích je podélná miniatura zcela nahoře na foliu, jindy zcela dole, někdy je vložena do textu, vždy je ohraničena širokým rámem sestávajícím z tenkého zlatého rámu s malými čtvercovými poli v rozích a ze silnějších pásů modré či růžové barvy s jemnou bílou kresbou vytvářející rostlinné či abstraktní ornamenty. V několika případech vyrůstají ze zlatých polí v rozích lístky jahodníku či vinné révy. Pozadí iluminací v podobě perfektně provedených tapet je několikero druhů¹¹³. U figurálních výjevů je vesměs uplatňována (významová) hieratická perspektiva. V první části rukopisu věnované posvěcení kostela je u některých miniatur, jejichž děj se odehrává před chrámem, kompoziční schéma jiné než u miniatur s výjevem chrámového interiéru, které dobře známe z pražského pontifikálu. Zajímavá je budova kostela umístěná vždy v pravé části kompozice, kterou snad můžeme chápat jako aluzi na métskou katedrálu. Na rozdíl od pražské části rukopisu zde také převažují výjevy odehrávající se mimo slavení eucharistie, takže biskup je nejčastěji oděn do pluvialu, nikoli do kasule.

Velké iniciály: Dvěšest třicet dva iniciál přibližně čtvercového tvaru přes dva řádky textu; zlaté orámování je stejné jako u podélných miniatur, tělo iniciály a pole okolo těla iniciály střídavě modré či růžové s jemnou bílou kresbou; pozadí iniciál je zlaté, u historizujících iniciál s rytou kresbou jako tapeta č. 7.¹¹⁴ Velice markantní je počet liturgických výjevů v těchto iniciálách, který mnohokrát převyšuje počet historizujících iniciál v ms. XXIII C 120.

Výzdoba uvnitř iniciál:

1) *Vegetabilní* - se stáčenými úponky na zlaceném pozadí zdobenými či ukončenými různobarevnými stylizovanými lístky vinné révy či jahodníku. Stáčené úponky někdy vytvářejí pozoruhodné ornamenty. Na několika místech je do úponků vpleten kříž.

2) *Historizující* - na zlaceném pozadí s jemnou rytou kresbou je nejčastěji zobrazovaná postavou biskup, většinou žehnající, zřídka se objevuje osoba kněze, jáhna či jiného klerika, pouze v několika iniciálách je zobrazen žehnající Kristus.

3) *Původně s erbem* - na zlaceném pozadí se střídavě objevovaly pouze dva erby – biskupa Renauda de Bar (v modrém poli štítu dvě zlaté odvrácené ryby, červený brison a bílá biskupská berla) a jeho matky z rodu Châtillon-Toucy (v zlatém poli hlavy děleného štítu kráčejší čtyři červení ptáci, ostatní pole štítu čtyřikrát polcené se třemi modrobílými

¹¹³ Viz Příloha 1.

¹¹⁴ Ibid.

popeličinami). Tyto erby však byly důsledně přemalovány – erb Renauda de Bar modrou barvou, erb jeho matky tmavě růžovou barvou.

Malé iniciálky: V celém textu se vyskytuje velké množství malých iniciálek. Tělo iniciály, někdy s krátkým výběhem, je zlacené, v modrém či růžovém poli, které kopíruje tvar písmene, s jemnou bílou kresbou (jako u rámu podélných miniatur). Modré či růžové pole s bílou kresbou je také uvnitř iniciály, někdy se v něm vyskytují lehce načrtnuté heraldické motivy, např. orlice. Často se šachovnicově střídá modré i růžové pole. V kvadratické notaci jsou na několika místech také tyto iniciály, ovšem ve větší velikosti odpovídající notové osnově a textu.

Ornamentální výplňová páska: Na některých foliích se – např. končí-li text v polovině řádku – vyskytuje výzdobný prvek silnější, tenkým černým rámem ohraničené pásky, vysoké přes jeden řádek textu, která má uvnitř různě dělená (šachovnicově, podélně, vlnovkou...) pole modré a růžové barvy zdobená jemnou bílou kresbou.

Kadely [54]: Na rozdíl od ms. XXIII C 120 se zde na deseti místech v kvadratické notaci objevují nádherné kadely, které vždy uvozují verš. Tělo kadely je vždy černé, uvnitř nebo ze stran jsou k jejímu tělu nalepeny lehké kresby lidských hlav či zvířecích motivů doplněné rostlinnými ornamenty. Kadely působí velice živým a dynamickým dojmem.

Bordura: Elegantní borduru lemující text většinou pouze ze tří stran (horní a spodní horizontální, levá vertikální) tvoří tenké úponky modré či růžové barvy, podložené místy silnějšími pásky stejných barev s jemnou bílou kresbou vytvářející řadu ornamentů, převážně rostlinných (jako u rámu iluminací). Tenké úponky se na koncích stácejí a vyrůstají z nich různobarevné stylizované listy vinné révy, jahodníku, břechťanu nebo listy tvaru tulipánů a zlaté kouličky. Silnější růžové a modré pásy nebo zlacené plošky místy vytvářejí okolo stáčených úponků „trnová pole“, jindy větrníky. Často bývá do bordury vpleteno dračí či jiné zvířecí tělo, na mnoha foliích vyrůstá z úponků či z dračích těl lidská hlava, většinou mužská tonzurovaná, ale i hlavy ženské. Pro borduru této části rukopisu je charakteristická pravidelnost a uhlazenost, je dokonale provedená, na všech foliích téměř shodná a ničím nás (na rozdíl od bordury v dalších částech rukopisu) nepřekvapí.

Drolerie: iluminátor představuje jednotlivé směšné a fantaskní výjevy s přísnou pravidelností jako samostatné scény, jejichž jevištěm je spodní horizontální bordura.

Popis výzdoby folií

1r)

Mimořádně bohatá výzdoba uspořádaná obdobně jako výzdoba na 10r v ms XXIII C 120

Podélná miniatura [55]- zcela nahoře na foliu. *Vigilie u ostatků před posvěcením kostela.*

Na pozadí tapeta č. 2,¹¹⁵vnitřní rám - růžový s bílou kresbou; vnější rám zlacený.

V pravé části výjevu je nádherný kostel s opěrným systémem, vpředu dvě útlé gotické věžičky, štít s rozetou, vysoké „dřevěné“ dveře s kováním. V levé části výjevu je vysoký modrobílý stan, uvnitř zelený. Průhledem dovnitř je vidět stůl s mohutnými zlacenými zvířecími drápy, přes stůl je přehozeno bílo žltorůžovozelené plátno, drapované; na stole stojí bohatě zdobený relikviář připomínající chrámovou architekturu – po obou stranách klečí skupiny modlících se lidí (3 a 3). Jedná se o přesnou ilustraci rubriky.¹¹⁶ Na spodní horizontální borduře pokračuje výjev z podélné miniatury. Vpravo je chrám, vlevo před ním žehnající biskup a za ním dva jáhni – jeden nese procesní kříž, druhý nádobu s vodou na asperges.

Velké iniciály – dvě: 1) pod podélnou iluminací - *Ordo in dedicatione ecclesie...* žehnající biskup stojí před portálem chrámu či domu,¹¹⁷ 2) dole na foliu – *Virtutum celestium...* Biskup v pluviiálu, s mitrou na hlavě klečí v jakémsi architektonickém prostoru (mohlo by jít o soukromou kapli), modlí se z knihy, kterou má před sebou položenou na stolici či oltáři pokrytém plátnem.

Bordura: ze čtyř stran – vegetabilní stáčené úponky s několika druhy barevných lístečků (vinná réva, jahodník, břech'an...). Mezi jednotlivými úponky je celkem šest erbů, ale všechny jsou vyškrabané a přemalované modrou barvou.

Drolerie: Na horní horizontální borduře je uprostřed jednoho stočeného úponku zajíc.

V levé vertikální borduře se vyskytuje motiv dvou bojujících fantaskních postav. Mají část trupu a zadní nohy dračí, část trupu a hlavu lidskou. Oba mají štíty, jeden útočí zelenou větví (kyjem), druhý tenkým dlouhým mečem.

¹¹⁵ Viz Příloha 1.

¹¹⁶ Rubrika – *Ordo in dedicatione ecclesie. Pudie antequam ecclesia consecratur liferant religie in loco honesto extra ecclesia sub tentorio. Fiantque ibi vigilie totam noctem in preparando se ad divinum officium in benedictione cclesie dicat ep in ipsa domo in q preparat se hanc orationem sine – dominus vobiscum et sine.. Oremus. Oratione.*

¹¹⁷ Pokud výjev ilustruje rubriku, jde spíše o soukromý biskupův dům, ve kterém se připravuje na slavnost posvěcení kostela.

V pravé vertikální borduře jsou od shora dolů: Mladík v červeném oděvu s citolou,¹¹⁸ mladík ve stejném oděvu, který nadnáší ve zdvižených rukou erb, žena ve světle šedém oděvu a bílé loktuši s fidulou,¹¹⁹ žena v zeleném oděvu, které sedí na zdvižené levé ruce pták, který také zobanem nadnáší erb. Folium je mírně poničené, zvláště v bordurách.

I když jde o obdobné schema výzdoby jako na 10r v ms XXIII C 120, zde je výzdoba – zejména v borduře – bohatší.

1v)

Velká iniciála [56]– uprostřed folia - *Deus qui ineffabilis observantia...* Žehnající biskup v modré kasuli, s mitrou a berlou. Sedí na přenosném pontifikálním sedes (faldistorium), které známe z podélných iniciál.

Bordura - ze tří stran stejného typu jako na 1r.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Žena s vřetenem v ruce honí lišku, která má v tlamě kohouta. Naproti nim kráčí podivná mužská postava. Muž je do půl těla nahý, má bílé široké kalhoty a na hlavě bílou čapku. V ruce drží dvojzubec, kterým míří na přibíhající lišku.

2r)

Podélná miniatura – ve spodní části folia. *Biskup žehná kostel na začátku slavnosti posvěcení.* Obsahově se vztahuje k modlitbě žehnání: „Ut ecclesiam ista benedicere et consecrare digneris...“ Na pozadí je tapeta č. 7.¹²⁰ Vpravo je kostel. Objevuje se na něm motiv chrliče v podobě psa, který vypadá jako živý.

Před kostelem stojí biskup a tři klerikové. Před biskupem na stoličce stojí klerik s pontifikálem v ruce. Biskup žehná, v druhé ruce drží berlu. Zcela vlevo na výjevu je zpěvácký pult, u kterého stojí dva kantoři. Všichni (včetně biskupa) mají na sobě pluviál.

2v)

Velké iniciály – tři: 1) nahoře na foliu - *Aufer a nobis...* se stáčenými úponky zdobenými lístky jahodníku, na konci úponku je zvířecí hlava; 2) uprostřed folia - *Fac nos domine...* na zlaceném pozadí klečí biskup, který líbá na oltáři stojící relikviář; 3) dole na foliu - *Exorciso te creatura salis...* Biskup žehná sůl. Naproti biskupovi s mitrou a berlou stojí klerik. V jedné ruce drží knihu (pontifikál), v druhé nádobu se solí. Biskup pravou rukou dělá kříž nad solí.

Bordura - ze tří stran stále stejného typu

¹¹⁸ Viz Příloha 4.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Viz Příloha 1.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Opice cosi vysvětluje lvu. Ten se na ni otáčí s otevřenou tlamou.

3r)

Velká iniciála –ve spodní polovině folia. *Inmensam clementiam...* žehnající biskup s mitrou a berlou.

Bordura - ze tří stran stále stejného typu.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Zajíc se zeleným kyjem v ruce vede na provaze muže v červeném oděvu. Ten v ruce drží těžko rozeznatelný předmět a na hlavě mu podivně trčí vlasy.

3v)

Velká iniciála – uprostřed folia – *Exorciso te creatura aque...* biskup exorcizuje vodu, která před ním stojí v nádobě položené na sloupku. Před biskupem stojí klerik s otevřeným pontifikálem.

Bordura - ze tří stran stále stejného typu – navíc se zde objevují dubové lístky a žaludy, dále také motiv ptáka s dlouhým zobanem, kterým svírá mužskou tonzurovanou hlavu.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Dvě opice oděné do bílých štů tančí ve veselém rejži, třetí jim k tomu hraje na dudy.¹²¹

4r)

Velká iniciála - v horní polovině folia – uvnitř vyškrabaný a modrou barvou přemalovaný erb Renauda de Bar.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

4v)

Velké iniciály – dvě: 1) pod polovinou folia - *Fiat comixtio salis et aque...* iluminace téměř totožná s iluminací v iniciále E na 3v.; 2) dole na foliu - *Deus invicte...* uvnitř iniciály prosvítá matky Renauda de Bar.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře: Mořská panna s dvěma rybami v rukou a skiopod

¹²¹ Viz Příloha 4.

5v)

Podélná miniatura [57] – v horní polovině folia. *Vnášení ostatků do kostela*. Na pozadí tapeta č. 3.¹²² Ke kostelu, který je zcela vpravo, se blíží liturgický průvod. Vpředu jde skupina kleriků – první nese procesní kříž, druhý kadidlo s loďkou, dva poslední svíce. Za nimi kráčí dva klerikové v pluviálech, kteří nesou na nosítkách domečkový relikviář. Pod nosítkami je skupina pěti kantorů. Jeden z nich má na sobě také pluvíál, ostatní jen alby. Zcela vzadu v průvodu kráčí biskup s mitrou na hlavě, v pluvíálu, v levé ruce má berlu, pravou žehná.

Velká iniciála – pod podélnou iluminací - *Surgite sancti...se* stáčenými úponky zdobenými lístečky.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie – na spodní horizontální borduře: drak požírající vlastní ocas (ocas má obmotaný kolem sebe jako hada a zakusuje se do jeho špičky).

6r)

Velké iniciály – dvě: 1) nahoře na foliu – *Cum iocunditate...* (uvozuje kvadratickou notaci) – v iniciále kantor v pluvíálu s knihou (antifonář?); 2) *Deus qui inefabilis...* Žehnající biskup v pluvíálu s mitrou a berlou, před ním klerik přidržuje pontifikál.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – šnek bojuje s rytířem v brnění. Téměř totožná drolierie se vyskytuje na 35r v ms. XXIII C120.

6v)

Velká iniciála – uprostřed folia, uvozuje kvadratickou notaci - *Tollite portas principes vestras...* s žehnajícím biskupem.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran. Vyskytuje se v ní motiv dračího těla zakončeného mužskou tonzurovanou hlavou.

7r)

Podélná miniatura - v polovině folia – *Biskup obchází kostel s asperges*. V pravé části výjevu kostel, vlevo biskup, který má v jedné ruce berlu, v druhé asperges. Za ním skupina kleriků. První z nich drží procesní kříž a nádobu se svčnou vodou. Druhý drží knihu, asi pontifikál.

¹²² Viz Příloha 1.

Velká iniciála - pod polovinou folia - *Omnipotens sempiterne deus...*s žehnajícím biskupem, klerik mu přidržuje pontifikál.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran. Vyskytuje se zde motiv zvířete polykajícího lidskou hlavu.

Drolerie: Na spodní horizontální borduře. Zajíc stojí na zadních a v obou předních tlapkách drží zbraně. Naproti němu stojí v brnění oděný rytíř s mečem u pasu, štítem v jedné a praporcem v druhé ruce. Není vyloučené, že se jedná o parodii na Davida a Goliáše.

7v)

Podélná miniatura – ve spodní polovině folia. *Biskup tluče berlou na nadpraží dveří.* Opět přesná ilustrace rubriky a kolekty. Na pozadí tapeta č. 7.¹²³Vpravo na výjevu kostel. Vlevo stojí biskup s mitrou a berlou, kterou tluče na nadpraží chrámových dveří a volá: „*Tollite portas principes vestras...*“¹²⁴. Za biskupem stojí skupina kleriků, mezi nimiž rozpoznáváme podle dalmatiky jáhna, který drží nádobu se svčcenou vodou a procesní kříž. Ostatní mají na sobě pluviály. První stojící za biskupem drží knihu, patrně pontifikál.

8r)

Podélná miniatura – ve spodní polovině folia. *Biskup kropí stěny kostela svčcenou vodou.* Přesná ilustrace rubriky¹²⁵. Na pozadí tapeta č. 2.¹²⁶ Na výjevu je vlevo kostel, vpravo skupina kleriků v čele s biskupem. Biskup je oděn v pluviálu, na hlavě má mitru, v levé ruce berlu a v pravé kropáč na asperges. Hned za ním stojí jáhen v dalmatice s nádobou na svčcenou vodu a s procesním křížem, dále klerik s knihou v ruce a další klerikové.

Velká iniciála - zcela dole na foliu. *In circuito tuo domine lumen...*Uvozuje kvadratickou notaci. Žehnající biskup.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie – na spodní horizontální borduře. Mladík jednou rukou drží provaz, na kterém má uvázanou opici, v druhé ruce třímá bič, kterým ji drezuruje.

8v)

Téměř celé folium zabírá kvadratická notace. Verš *Magnus...*je uvozen jednobarevnou černou kadelou. Uvnitř obloučků písmene se vyskytují ryby, které známe z erbu Renauda de Bar,

¹²³ Viz Příloha 1.

¹²⁴ Žalm 24.

¹²⁵ Deinde recedens ab hostio circuit ecclesiam cum clero aquam spergendo per medium parietis forinsecus et cantando hoc....

¹²⁶ Viz Příloha 1.

z levé strany je na písmeno nalepen lidský obličej s vysokou čepicí, není vyloučené, že jde o hlavu biskupa s mitrou.

9r)

Velká iniciála - zcela nahoře na foliu - *Omnipotens sempiterna deus...* s žehnajícím biskupem.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran. Vyskytuje se na ní motiv dračích těl ukončených mužskými tonzurovanými hlavami.

Místo droalerie na spodní horizontální borduře je výjev ilustrující rubriku: „*Post hec accedes ab hostium percuciat sedo super liminare et dicat.*“ Biskup přichází ke dveřím kostela a berlou klepe na jejich nadpraží. Za ním stojí jáhen v dalmatice s knihou v ruce a podjáhen v tunicele, který drží nádobu se svěcenou vodou [58].

9v)

Velká iniciála – pod polovinou folia, uvozuje kvadratickou notaci s textem antifony: *Fundata est domus domini super verticem montium et exaltata est super omnes coles et venient...*“ Biskup kropí kostel svěcenou vodou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Droalerie - na spodní horizontální borduře – Ze šnečí ulity vyrůstá mnich se sepjatýma rukama. Prosí o milost lva, který stojí naproti němu s otevřenou tlamou.

10r)

Velká iniciála - zcela dole na foliu - *Omnipotens et misericors deus...*s žehnajícím biskupem.

Kadela – *Venientes autem venient...*uvozuje verš žalmu v kvadratické notaci. Kadela podobná jako na 8v, v písmenu V se zde objevují zvířecí hlavy polykající hlavy lidské.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran s motivem draka s ptačí hlavou s ušima a dlouhým zobanem, který se zakusuje do mužské tonzurované hlavy s dračím tělem.

11r)

Podélná miniatura – v horní polovině folia. *Biskup tluče berlou na chrámové dveře.*

Na pozadí tapeta č. 3.¹²⁷ Výjev ilustruje, co se děje při předřikávání části žalmu 24: *Tollite portas principes vestras. Et elevamini porte eternas: et introibit rex glorie.* Potom jáhen a biskup dialogicky dále předřikávají - Jáhen říká: *Qui est iste rex glorie*“ A biskup odpovídá: *Dominus virtutum ipse est rex glorie.* Pravou část výjevu zabírá kostel, na chrámové dveře

¹²⁷ Viz Příloha 1.

berlou klepe biskup. Za ním skupina kleriků. První je jáhen, který drží v jedné ruce knihu, druhou – přes kterou má přehozený manipul – ukazuje směrem k portálu. Má mírně nakloněnou hlavu (právě asi vznáší dotaz *Qui est iste rex glorie?*). Za jáhnem ve skupině kleriků jsou tři postavy oděny v pluviálech, jeden z nich drží knihu.

11v)

Podélná miniatura [59] - v horní polovině folia. *Modlitba litaní ke všem svatým*. Na pozadí tapeta č. 8.¹²⁸ Kompoziční schema vnitřního chrámového prostoru je stejné jako v ms XXIII C120, tj. vpravo oltář se sochou Panny Marie s Ježíškem (na rozdíl od ms. XXIII C 120 zde Madona stojí), vlevo několik skupin lidí. Zcela vepředu klečí biskup v pluviálu, opírá se o faldistorium přikryté pruhem látky s třásněmi, na němž má položenou otevřenou knihu a zpívá litanie. Za biskupem klečí skupina kleriků, mezi nimi rozpoznáváme jáhna v dalmatice, ostatní mají na sobě pluviály, první z nich drží berlu. V levém rohu výjevu stojí u pulpitu dva kantoři v pluviálech a předzpěvují litanie. Jde o poměrně živý výjev, méně statický než na jiných foliích se stejným kompozičním schematem.

Velká iniciála – pod podélnou iluminací, uvozuje litanie - *Kyrie Eleison...* s tenkými stáčenými úponky zdobenými bílými drobnými kouličkami a zakončené barevnými lístečky.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie – na spodní horizontální borduře. Zajíc na zadních má v pozdvižené tlapě kyj, v druhé ruce má štít, jímž se chrání proti šípům, které na něj vystřeluje muž v červeném oděvu stojící opodál.

12r) Pokračují litanie

12v) Pokračují litanie.

13r) Končí litanie.

13v)

Velká iniciála – v horní polovině folia. *Magnificare domine deus in sanctis tuis...*s tenkými úponky stáčenými do několika medailonů nad sebou. Na konci každého stočeného úponku je jeden lístek.

Bordura - ze tří stran stále stejného typu.

¹²⁸ Viz Příloha 1.

14r)

Podélná miniatura [60]- zcela nahoře na foliu – *Biskup píše řeckou a latinskou abecedu do popela na podlaze kostela*. Ilustruje úkon biskupa během svěcení kostela, při kterém berlou píše řeckou a latinskou abecedu do ondřejského kříže vysypaného z popela na podlaze kostela. V rozích rámu zlaté kvadriloby s vyrůstajícími listy vinné révy. Na pozadí tapeta č. 3.¹²⁹ Kompoziční schema se odlišuje od předchozích iluminací. Po obou stranách iluminace je chrámový portál a štít kostela rámovaný věžičkami. Uprostřed je velmi stylizovaný chrámový prostor naznačený arkádami. Vidíme šest postav z profilu čelem vlevo. První je biskup, který berlou píše do popela řeckou abecedu, za ním v mírném odstupu jáhen s otevřenou knihou, dále čtyři klerikové v pluvíalech, mají pozdvížené ruce, druhý z nich drží zavřenou knihu. Podélná iluminace je v dolní části obohacena o dvouřádkový pás s řeckou abecedou.

Velká iniciála – pod podélnou iluminací, uvozuje kvadratickou notaci **O** quam metuendus... V iniciále je postava zpívajícího kantora s knihou (antifonářem?).

Bordura - stále stejného typu ze dvou stran.

Drolerie – na spodní horizontální borduře. Zajíc hraje na lyru¹³⁰ „mořskému panici“ (napůl ryba, napůl muž – ten pozvedá ruce v tanečním gestu.

14v)

Nad polovinou folia je v ozdobném rámu udvouřádkový pás latinské abecedy (viz předcházející folium s řeckou abecedou). Písmena jsou psána stejně jako malé iniciálky v rukopisu [61]. Tomu předchází rubrika, ve které se vysvětluje, jakým způsobem má biskup psát latinskou abecedu do ondřejského kříže z popela.

15r)

Velké iniciály - dvě: 1) zcela nahoře na foliu - *Exorciso te creatura salis...* s postavou biskupa provádějícího exorcismus soli; 2) dole na foliu - *Rogamus et obsecramus te domine...* vegetabilní s tenkými úponky stáčenými do medailonů.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Zajíc sedí na hřbetě monstra – draka s mužskou tonzurovanou hlavou. Drak je dvounohý s tenkým provazovitým krkem, hlavu má otočenou směrem k zajícovi, který ji hladí.

¹²⁹ Viz Příloha 1.

¹³⁰ Viz Příloha 4.

15v)

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Na kohoutovi stojí monstrum. Jde o ptáka se zaječíma ušima, dlouhým, do oblouku zahnutým tenkým zobanem a vypelichanými křídly.

16v)

Velké iniciály - tři – 1) zcela nahoře - *Domine deus pater omnipotens...* Biskup v modrém pluviálu s mitrou a berlou žehná sůl, berla a nádobka se solí jsou již téměř nečitelné;

2) uprostřed - *Exorciso te creatura aque...* vegetabilní dekor z úponků stáčených do medailonů;

3) zcela dole na foliu - *Exorciso te creatura aque...* V iniciále biskup v šedém pluviálu, s mitrou a berlou žehná vodu, která je v nádobě na podstavci.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Chlapec v červeném šatu drží na provázku ptáka (dravce), který sedí na lístečku vyrůstajícím ze spodní bordury. V druhé ruce drží jako návnadu na provázku ptačí křídla.

17r)

Velká iniciála - ve spodní části folia - *Exorciso te creatura aque...* pokračuje exorcismus vody. Vegetabilní výzdoba z úponků stáčených do maureskních ornamentů s lístečky na konci. Úponky jsou zdobené také drobnými bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran. Ve spodní části vertikální bordury se objevuje motiv dvou mužských tonzurovaných hlav vyrůstajících z tenkých úponkovitých krků dračích těl.

Drolierie - na spodní horizontální borduře: „Kohoutí“ zápas - dva mladíci proti sobě nesou na ramenou psa a zajíce. Ti jsou ozbrojeni sekyrou a mečem a chráněni malými kulatými štíty. Pes zrovna napadá zajíce mečem. Mladík, který nese na ramenou zajíce, se opírá o hůl.

17v)

Velká iniciála - ve spodní části folia - *Domine deus pater omnipotens statutor...* s žehnajícím biskupem.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Zajíc bojuje s kentaurem. Zajíc se chrání štítem a dlouhé kopí má napřažené na kentaura, který se na něj řítí s napřaženým mečem a též chráněn štítem. Kentaur má na hlavě helmu z brnění.

18r)

Velká iniciála - uprostřed folia - *Sanctificare per verbum dei unda celestis...* vegetabilní výzdoba tvořená tenkými úponky stáčenými do medailonů, zdobené bílými kouličkami a zakončené lístečky.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Mladík v červeném oděvu má v rukou luk a šípem míří na ptáčka sedícího nedaleko na lístečku vyrůstajícím z bordury. Ptáček je téměř tak vleký jako muž.

20v)

Velké iniciály - dvě: 1) v horní polovině folia - *Omnipotens sempiterna deus...* (benedictio cinerum) – biskup v šedém pluvíálu s mitrou a berlou žehná popel, který je v nádobě na podstavci před ním; 2) ve spodní polovině folia [62] – *Hec comixtio salis, cineris parit...* Rubrika nad iniciálou: „ *Tunc misceatur sal et cinis, et faciat inde episcopus crucem super aqua et postea dicat...*“ Tato rubrika je ilustrována v iniciále. Biskup stojí nad kádí s vodou, v ruce má misku, ve které smísl popel se solí, pravíci dělá nad miskou kříž.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se ptáček. Část bordury dole chybí, folium bylo asi seříznuté.

21r)

Velká iniciála - v horní polovině folia - *Deus invictae virtutis auctor...* Biskup v šedém pluvíálu s mitrou a berlou stojí u dřevěné kádě. Jde patrně o kád' s vodou, solí a popelem. Zlaté pozadí iniciály značně poničené.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Lev (s nepřiměřeně dlouhým ocasem) honí zajíce.

21v)

Velká iniciála - v horní polovině folia - *Omnipotens eterne deus...* Biskup v růžovém, červeně podšitém pluvíálu s mitrou a berlou stojí u kádě a žehná. Zlaté pozadí značně poničené.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran. Objevuje se motiv mužské tonzurované hlavy vyrůstající z dračího úponkovitého těla. Mladíkovi z úst vyrůstá úponek horní horizontální bordury.

Drolerie - na spodní horizontální borduře – Zajíc sedí obkročmo na ležícím mladíkovi oděném v červeném šatu a mlátí ho zelenou metličkou.

22v)

Velké iniciály [63, 64]– dvě: 1) v horní polovině folia (Benedictio vini) – *Domine Iesu Christe...* biskup v růžovém pluvíálu s mitrou a berlou žehná víno, které je před ním ve džbánku stojící na podstavci; 2) ve spodní polovině folia - (Rubrika „Deinde ponat vinum in ipsam aquam in modum crucis et dicat.“) – *Fiat comixtio vini cum sale et aqua et cinere...* Biskup v šedém pluvíálu s mitrou a berlou jednou rukou nalévá do kádě víno, druhou rukou žehná této směsi.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

23r)

Velké iniciály dvě: 1) nahoře na foliu – *Deum omnipotentem...* biskup v pluvíálu s mitrou a berlou stojí u kádě se směsí a žehná; 2) dole na foliu – *Omnipotens sempiternus deus...* v iniciále je modrou barvou přemalovaný erb Renauda de Bar.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře – Zajíc na dlouhých ptačích nohách troubí na přirozenou trompetu.¹³¹

23v)

Podélná miniatura – pod polovinou folia. Ilustruje rubriku: *Tunc ingressus episcopus ad altare, primo cum police suo de ipsa aqua sancta faciat crucem in medio altaris dicens.* Na pozadí tapeta č. 2.¹³² Na pravo kompozice je oltář nepokrytý plátnem, zelený se třemi slepými okny. U něho stojí biskup a palcem omočeným ve směsi dělá na oltář kříž, za biskupem stojí skupina kleriků, první z nich je jáhen v dalmatice, drží nádobu se směsí, druhý, v pluvíálu, nese knihu. I všichni ostatní mají na sobě pluvíál.

Velká iniciála - dole na foliu pod velkou podélnou iluminací – *Sancti+ficetur hoc altare...* vegetabilní se stáčenými úponky zdobenými bílými kouličkami a zakončené lístečky vinné révy.

¹³¹ Viz Příloha 4.

¹³² Viz Příloha 1.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře – mladík v červeném oděvu se objímá s medvědem stojícím na zadních.

24r)

Velká iniciála – ve spodní polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci) – *Asperges me domine hysopo...* Klečící biskup v pluviiálu, s mitrou na hlavě, berlou v jedné a kropáčem v druhé ruce, zachycen z profilu, provádí asperges.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

24v)

Velká iniciála - ve spodní polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci) – *Similabo eum viro sapienti...* Vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

25r)

Velká iniciála - v horní polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci) – *Tu domine universo...* Dva zpívající kantoři zachycení z profilu u pulpitu, na němž leží otevřená kniha (graduál?).

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv mužské tonzurované hlavy vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

Drolerie - na spodní horizontální borduře – Opice v roli lékaře, v dlouhém plášti a s čapkou na hlavě, sedí na židli, jednou rukou drží za zápěstí pacienta a měří mu puls, v druhé má nádobku s močí, kterou bedlivě prohlíží. Pacient je muž, oděný pouze do polodlouhého pláště.

25v)

Velké iniciály - dvě: 1) V horní polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci) - *Qui habitat in adiutorio altissimi...* předchází rubrika: *Tercio circuitu spergat aqua circa tectu et cantetur tota anthiphona ista et sequitur*. Biskup s mitrou a berlou stojí pod jakousi zastřešenou arkádou a provádí asperges; 2) Ve spodní polovině folia: (uvozuje kvadratickou notaci) *Hec est domus domini firmiter...* v iniciále je modrou barvou přemalovaný erb Renauda de Bar.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv mužské tonzurované hlavy vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

26r)

Velká iniciála - v polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci) – *Domus mea domus orationis vocabitur...* téměř stejná výzdoba iniciály jako na předešlém foliu – biskup provádí asperges

Kadela – *Narrabo nomen tuum...* s profilem obličeje a se psem uvnitř obloučku písmene.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Na zádech slona vyrůstá bojová věž pevnosti. Na ní stojí rytíř v brnění s mečem a štítem. Zezdola na něj míří lukem a šípem mladík v červeném oděvu.

26v)

Velké iniciály – dvě - 1) v horní polovině folia- *Deus qui loca nomini tuo...* vínovou barvou zamalovaný erb matky Renauda de Bar; 2) ve spodní polovině folia: *Deus sanctificationum omnipotens donator...* Biskup v pluvíálu, s mitrou a berlou, s pravou rukou pozvednutou v gestu žehnání předčítá modlitbu z pontifikálu, který před ním přidržuje klerik.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie – na spodní horizontální borduře – Opice s koketně překříženýma nohama v tanečním postoji balancuje na borduře a hraje na fidulu.¹³³

27v)

Velká iniciála [65] – v polovině folia - *Ω eterne deus...* Iniciála omega patrně zastupuje slovo *Omnipotens*. Stáčené úponky s vinnými lístky a bílými kouličkami, uprostřed kříž tvořený vínovými pásy zdobenými bílou filigránní kresbou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv mužské tonzurované hlavy vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

Drolierie – na spodní horizontální borduře – totožný motiv jako na 6r, pouze v mírně odlišném provedení.

29r)

Velká iniciála - zcela dole na foliu - *In conseratione altaris...* (je zajímavé, že iniciála je součástí rubriky, to se v tomto rukopise vyskytuje poprvé). Biskup v kasuli s mitrou a berlou žehná, stojí pod lomenou arkádou s trojlistem, zakončenou cimbuřím.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Zajíc honí loveckého psa.

¹³³ Viz Příloha 4.

29v)

Podélná miniatura – ve spodní polovině folia. *Biskup světlí oltář*. V rozích rámu iluminace jsou zlaté čtyřlísty, z nichž vyrůstají zlaté lístky vinné révy. Na pozadí tapeta č. 9.¹³⁴ Výjev částečně ilustruje dlouhou rubriky, která začíná již na předchozím foliu.¹³⁵ Biskup v pluvíálu, s mitrou a berlou stojí u pontifikálního křesla, které je „in medio choro“ – uprostřed chóru - ze strany stojí klerik, který přidržuje otevřenou knihu, biskup pravou rukou žehná oltář. Za ním stojí skupina kleriků v pluvíálech, první z nich drží zavřenou knihu.

30r)

Podélná miniatura – v polovině folia. *Biskup žehná oltář*. Na pozadí tapeta č. 7¹³⁶. Výjev ilustruje rubriku¹³⁷, která mu předchází. Biskup v pluvíálu s mitrou na hlavě stojí u oltáře a palcem dělá kříž doprostřed oltáře. Za ním stojí skupina kleriků, první z nich drží berlu a nádobu se svěcenou vodou, druhý drží knihu. Všichni jsou v pluvíálech.

Velká iniciála – v polovině folia – *Sanctificetur hoc altare in nomine patris...* vegetabilní se stáčenými úponky zdobenými bílými kouličkami a zakončenými lístky vinné révy.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

30v)

Velká iniciála - v horní polovině folia, uvozuje kvadratickou notaci - *Introibo ad altare dei ad deum...* biskup v pluvíálu s mitrou a berlou stojí pod arkádou s trojlístem, zakončenou štítem, které lemuje cimbuří s okénky.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - nad spodní horizontální bordurou - nad bordurou poletuje fantastický okřídlený tvor. Blanitá křídla nejvíc připomínají netopýra, tělíčko hmyz.

31r)

Velké iniciály – dvě - 1) Zcela nahoře na foliu: *Summe deus...* vegetabilní výzdoba tvořená stáčenými úponky zdobenými bílými kouličkami a zakončené listy vinné révy; 2) Ve spodní

¹³⁴ Viz Příloha 1.str.

¹³⁵ *Dicat sub missa voce. In consecratione altaris. Cum consecratur altaris sine basilica, pontifex inductus alba stola, cappa ferica, mitra cum cambuca in manu. Debet se inclinare super sellam pontificalem in medio choro, ipso inclinato fiant letanie a cantoribus, usque dum pontifex erigat se et tenens cambucam cantet ter.*

¹³⁶ Viz Příloha 1.

¹³⁷ *Residuum letanie cantent cantores. Quam finita faciat episcopus benedictionem aque que fit in consecratione ecclesie. Qua facta egrediens episcopus ad altare faciat cruce de aqua benedicta cum pollice suo in medio altaris, ita dicendo:*

polovině folia: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo domine...* (uvozuje kvadratickou notaci) V iniciále jsou dva kantoři v pluvíálech u pulpitu s knihou (graduálem).

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

31v)

Podélná miniatura [66] – nahoře na foliu. *Biskup maže oltář posvátnými oleji*. Na pozadí tapeta č. 3¹³⁸ ilustruje rubriku,¹³⁹ která začíná již na předchozím foliu. Výjev je téměř totožný z iluminací na 30r. Klerik držící berlu tentokrát místo nádoby se svčcenou vodou drží pouzdro se třemi ampulkami se svčcenými oleji. Knihu nese klerik, který je třetí v pořadí.

Velké iniciály - dvě: 1) Pod podélnou iluminací - *Sanctificetur et consecratur hoc altare per istam unctionem et nostram benedictionem...* vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy a zdobenými bílými kouličkami.; 2) Zcela dole na foliu (uvozuje kvadratickou notaci) – *Erexit iacob lapidem in titulum fundens oleum desuper...* Biskup v pluvíálu, bez berly, s nepokrytou hlavou, vylévá z ampulky posvátný olej na oltář. Levou ruku, ve které drží ampulku, má nepřírozně ohnutou v lokti směrem nahoru.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

32r)

Velká iniciála - v horní polovině folia – *Mane surgens iacob erigebat lapidem in titulum fundens oleum...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

32v)

Podélná miniatura - zcela nahoře na foliu. *Mazání oltáře olejem*. Téměř identická jako iluminace na 31v. Liší se pouze pozadí, zde tapeta č. 2,¹⁴⁰ počet kleriků stojících za biskupem a barvy jejich liturgických oděvů.

Velké iniciály - dvě – 1) pod podélnou iluminací - *Sanctificetur et consecratur hoc altare...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami; 2) Zcela dole na foliu – *Edificavit moyses altare domino deo...* kněz okuřuje oltář kadidlem, v pravé pozdvižené ruce má kadidelnici, levou se přidržuje oltáře.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

¹³⁸ Viz Příloha 1.

¹³⁹ Tunc de oleo sanctificato faciat episcopus cruce in medio altaris et per quatuor angulos altaris, ita dicendo.

¹⁴⁰ Viz Příloha 1.

Drolierie - na spodní horizontální borduře - Opice sedí na bílé kouli, v rukou má dlouhé líčidlo na ptáky, která sestává ze dvou dlouhých tyčí mezi nimiž je vpleten provaz, dva ptáci jsou již polapeni, třetí létá nad pastí.

33r)

Velká iniciála - v horní polovině folia - *Sanctificavit dominus tabernaculum suum...* kněz v pluviálu opět okuřuje oltář.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

33v)

Velké iniciály - dvě: 1) Zcela nahoře na foliu (uvozuje kvadratickou notaci) – *Lapides preciosi omnes muri tuis et turres ierusalem gemmis edificabit...* v iniciále je modrou barvou přemalovaný erb Renauda de Bar; 2) Zcela dole na foliu uprostřed posledního řádku (uvozuje kvadratickou notaci) – *Ecce odor filii mei sicut litatis exaudi...* vegetabilní s úponky stáčenými do srdcovitých tvarů, zdobebé bílými kouličkami a zakončené lístky vinné révy.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran; levá vertikální a spodní horizontální nejsou spojeny. Spodní horizontální bordura se symetricky po obou stranách stáčí, uprostřed z ní vyrůstá velká iniciála E.

34r)

Velká iniciála - ve spodní polovině folia – *Per omnia...* biskup s mitrou a berlou žehná.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie – Zajíc se sepjatými tlapami se pokorně sklání před psem, který stojí na zadních, na hlavě má červený, asi kardinálský, klobouk, v ruce poutnickou hůl a u pasu malý vak. Zajícovi žehná pravicí.

34v)

Velká iniciála - v horní polovině folia – *Et ut propensiosi cura...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran. Objevuje se motiv mužské tonzurované hlavy vyrůstající z dlouhého krku dračího těla, zakusuje se do horní vertikální bordury.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – Zajíc se štítem v jedné ruce napadá kopím mladíka v červeném oděvu, mladík pokleká na jedno koleno a v ruce má předmět, který připomíná nůžky.

35v)

Velká iniciála – v horní polovině folia - *Maiestatem tuam domine humilit imploremus...*
V levé polovině iniciály stojí žehnající biskup s mitrou a berlou, v pravé polovině klerik s otevřenou knihou (pontifikálem). Obě postavy dělí „dřík“ písmene m.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Zajíc s polnicí u tlamy honí bílého lovekého psa, který se po něm otáčí.

36r)

Velká iniciála – Zcela dole na foliu, uvozuje kvadratickou notaci – *Confirma hoc deus quod operatus...* modrou barvou přemalovaný erb Renauda de Bar.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv hlavy vousatého starce vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – Opice leze na zelený strom v jehož koruně je hnízdo ptáčaty. Opice (d'ábel) se snaží ulovit ptáky (lidské duše).

36v)

Velká iniciála - uprostřed folia – *Lapidem hunc fratres dilectissimi...* Žehnající biskup s mitrou a berlou u oltáře, na němž stojí jedna svíce.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

37r)

Velká iniciála - cca v polovině folia - *Supplices tibi domine deus pater...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře - zajíc líbá na tvář mladíka v červeném oděvu, který pokleká na jedno koleno.

37v)

Velká iniciála - zcela nahoře na foliu – *Exaudi nos deus noster...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv mužské tonzurované hlavy vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – mladík v červeném oděvu míří lukem a šípem na ptáčka sedícího na jednom z lístků bordury.

38r)

Velká iniciála - dole na foliu – **Ω** eterne deus... Místo slova *Omnipotens* je velká iniciála písmene omega - vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami - uprostřed je kříž tvořený modrými pásy s bílou kresbou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – Zajíc vleče na zádech za nohy mladíka v červeném oděvu. Ten má v ruce bílý kus papíru či látky s modrými křížky.

39v)

Velké iniciály – dvě: 1) Zcela nahoře na foliu – **D**eus omnipotens universarum... s žehnajícím biskupem v kasuli, s mitrou a berlou; 2) Zcela dole na foliu – **H**abitator sanctarum mentium... Biskup v pluvíálu, s mitrou, má v ruce otevřenou knihu, ze které předčítá

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře - Muž oděný v červeném přiléhavém obleku s dlouhou špičatou čepicí na hlavě zpívá a hraje na harfu,¹⁴¹ která má na sobě motiv lví hlavy.

40v)

Velká iniciála - v horní polovině folia – **D**eus qui super mysticam petra apostolice...vínovou barvou zamalovaný erb matky Renauda de Bar.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – Na malé vyvýšenince je hlemýžď, který má dvě kopí místo parůžků. Přihlíží milostné scéně, která se odehrává kus od něj. Mladá žena v modrém oděvu „svádí“ rytíře v brnění. Drží se ho oběma rukama.

41r)

Velké iniciály - dvě: 1) uprostřed folia – **P**resta quesumus domine... biskup v pluvíálu s mitrou na hlavě, bez berly, v ruce drží otevřenou knihu; 2) Zcela dole na foliu – **S**anctificetur et consecratur hoc... vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami.

¹⁴¹ Viz Příloha 4.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře – velmi podobná jako 33r v ms XXIII C 120, jsou zde jen drobné odlišnosti. Zající ozbrojení nejrůznějšími zbraněmi obléhají věž, kterou brání několik rytířů v brnění. Zcela nahoře na věži je muž troubící na polnici. Jeden zajíc se snaží otevřít bránu, druhý má k věži přistavený žebřík, třetí leží mrtev zasažen kamenem, čtvrtý vystřeluje šíp z kuše a pátý připravuje smolnou kouli na kladce, která, když se převáží, kouli vymrští. Malba je na několika místech poškozena.

41v)

Podélná miniatura [67] - ve spodní polovině folia. *Liturgický průvod vnáší ostatky do kostela.* Ilustruje rubriku,¹⁴² která jí předchází: Na pozadí tapeta č. 3,¹⁴³ v rozích rámu iluminace jsou zlaté čtyřlístky s vyrůstajícími lístky jahodníku.

Ke kostelu, který je zcela vpravo na výjevu, se blíží liturgický průvod v tomto pořadí: Klerik s kadidlem, světloňoši, klerik s procesním křížem, dva klerikové v pluviálech s nosítky, na kterých je domečkový relikviář, žehnající biskup s mitrou a berlou.

42r)

Velká iniciála - zcela nahoře na foliu (uvozuje kvadratickou notaci) – *Ambulate sancti dei ad locum destinatum qui vobis preparatus est ab origine mundi...* žehnající biskup v pluviálu s mitrou a berlou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Mírně ohnutý mladík v modrém oděvu nese na zádech zajíce troubícího na polnici.

43v)

Podélná miniatura [68] – dole na foliu. *Biskup maže posvátným olejem nadpraží vchodu do kostela.* Iluminace ilustruje rubriku.¹⁴⁴ Výjev je dějovým pokračováním iluminace na 41v. Na pozadí tapeta č. 2¹⁴⁵ – liturgický průvod se přiblížil až ke kostelu, biskup dělá posvátným olejem znamení kříže na nadpraží, za ním stojí klerik v pluviálu, který drží pouzdro s posvátnými oleji a biskupovu berlu, za ním dva klerikové v albách, z nichž jeden nese procesní kříž a za nimi dva klerikové s nosítky na relikviář.

¹⁴² Deinde vadunt ad eum locum q. reliquie preterita nocte fuerunt. Et tunc portantes feretrum cum magno honore, cum reliquiis simil et crucibus et luminaribus circueat ecclesias seqnto clero has a. q. sequt. et respos de sanctis qsunt ibi.

¹⁴³ Viz Příloha 1.

¹⁴⁴ Deinde cum crismate signum faciat crucis super liminare dicens.

¹⁴⁵ Viz Příloha 1.

Velké iniciály - dvě: 1) zcela nahoře na foliu – *Domum tuam quesumus domine...* modrou barvou přemalovaný erb Renauda de Bar; 2) Zcela dole na foliu – *In nomine patris et filii...* žehající biskup v pluviálu, s mitrou a berlou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

44r)

Velká iniciála - ve spodní polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci) – *Ingredimini benedicti dei parata est vobis a domino habitatio sedis...* V iniciále je biskup v pluviálu s mitrou a berlou, v ruce drží relikviář. Tento výjev se vztahuje k rubrice,¹⁴⁶ která předchází antifoně.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – Vlk v krátkém červeném pláštiku s kapucou se opírá o hůl a rozmlouvá se zajícem, který má také hůl.

44v)

Velká iniciála [69]- ve spodní polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci) – *Exultabunt sancti in gloria...* biskup s klerikem za zády pokládá na oltář relikviář. Výjev se vztahuje k rubrice,¹⁴⁷ která předchází.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv ženské hlavy vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

45r)

Velká iniciála - ve spodní polovině folia – *Deus qui in omni loco...* Žehnající biskup v pluviálu s mitrou a berlou předčítá z knihy, kterou mu přidržuje klerik.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – Opice sedí na borduře a v rukou drží líčidlo na ptáky, které sestává z dlouhého provázku a kolíku vraženého do země. Na kolíku sedí jeden pták, druhý pták je nohama zapleten do líčidla.

45v)

¹⁴⁶ Tunc accipiat episcopus vas in quo sunt reliquie que ponentur in altari cum presbiteris et ingrediendo scola incipit hanc antiphonam que sequit.

¹⁴⁷ Et cum intraverint extenso velo inter populum et altare, episcopus ponat reliquias super altare et presbiteri qui cum eo sunt canant ant. Istam q. sequit.

Velké iniciály - dvě: 1) v polovině folia – *In nomine patris...* biskup klečí u oltáře a vkládá do něj ze strany relikvie; 2) *Domine deus...* biskup v pluvíálu, s mitrou a berlou žehná kadidlo v kadidelnici, kterou drží klerik.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

46r)

Podélná miniatura [70] - ve spodní polovině folia – *Biskup vkládá do oltáře zapečetěnou autentiku k ostatkům*. Ilustruje rubriku,¹⁴⁸ která iluminaci předchází. Na pozadí tapeta č. 3.¹⁴⁹ Vpravo na výjevu je oltář s otevřeným otvorem na straně. Biskup v pluvíálu s mitrou na hlavě pokleká před oltářem a vkládá do otvoru zapečetěný předmět (*tres partes de incenso cum litteris...*). Za biskupem stojí skupina kleriků v pluvíálech. První z nich drží v jedné ruce berlu, v druhé kadidelnici, třetí v pořadí drží zavřenou knihu.

Velká iniciála - zcela dole na foliu – *Sub altare dei sedes accepistis inter...*vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

46v)

Velká iniciála – v polovině folia – *Deus qui altaria nomini tuo dicanda sanctificas...*Biskup v pluvíálu, s mitrou a berlou stojí u oltáře a žehná.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Mladík v modrém oděvu s červenou čapkou na hlavě sedí na šnekovi jako na koni a troubí na roh, o kus dál před ním lovecký pes dohání jelena. Zakusuje se mu do zadní nohy.

47r) **Velká iniciála** - v polovině folia – *Deus qui ex omnis coaptatione...* Biskup v pluvíálu, s mitrou a manipulem přes ruku stojí u oltáře a zakrývá uložené relikvie tabulkou. To popisuje předcházející rubrika.¹⁵⁰

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Zajíc stojí na zadních před sedící ženou či dítětem a píchá do ní jakýmsi tenkým kopím. Žena (dítě) drží v ruce papír nebo kus látky obdélného tvaru s modrými křížky. Kus je utržen. Stejný předmět se objevuje na 38r.

¹⁴⁸ Deinde ponat intra in confessionem tres partes de incenso cum litteris sigillo episcopi sigill. Et tunc recludantur reliquie in confessionem et dūm recluduntur cantent istam antiphonam.

¹⁴⁹ Viz Příloha 1.

¹⁵⁰ Tunc ponat tabulam super reliquias dicens hanc orationem.

47v)

Podélná miniatura - v horní polovině folia – ilustruje rubriku,¹⁵¹ která předchází. Scéna je velmi podobná výjevu na 46r. Na rozdíl od 46r biskup tentokrát zakrývá otvor s relikvií destičkou, první z kleriků stojících v pluvialech za biskupem drží berlu a zavřenou knihu.

Bordura stále stejného typu ze tří stran.

Velká iniciála - dole na foliu – *In nomine patris...* Biskup v pluvialu, s mitrou, dělá palcem kříž na oltář, druhou ruku má pozvednutou.

48r)

Velké iniciály - dvě: 1) nahoře na foliu (uvozuje kvadratickou notaci) – *Corpora sanctorum in pace sepulta sunt...* tři kantoři zpívají u pulpitu s otevřenou knihou; 2) ve spodní polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci) - *Circumdate syon levite altare domino...* uprostřed je oltář s křížem, po stranách dva jáhni, kteří oltář pokrývají plátnem. Výjev se vztahuje k rubrice.¹⁵²

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv mužské tonzurované hlavy vyrůstající z dlouhého krku dračího těla a motiv lví hlavy vyrůstající také z draka, lev cení na muže zuby.

Drolierie - na spodní horizontální borduře - pokračování příběhu s podivným předmětem (papírem, látkou) s utženým rohem. Dva zajíci vedou do věže polonahého mladíka se svázanými rukama, ve kterých drží tentýž obdélný předmět s utrženým rohem.

48v)

Velké iniciály dvě: 1) V horní polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci) - *In velamento clamabunt sancti...* žehnající biskup s mitrou a berlou, v pluvialu; 2) ve spodní polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci) – *Omnis terra adoret...* Biskup v pluvialu, s mitrou, okuřuje oltář kadidlem [71].

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – na jedné z větvíček sedí ptáček.

49v)

¹⁵¹ Deinde lineat eam cum calce que anteat fuerat preparata, et postquam finita fuerit faciat episcopus crucem desuper in media parte exteriori cum crismate dicendo.

¹⁵² Tunc diaconi vestiant altare pano cerato et aliis panis et scola dicit.

Velká iniciála - cca uprostřed folia – *Omnipotens sempiterne deus...* Biskup v pluvíálu, s mitrou a berlou klečí z profilu u oltáře.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv dvou mužských tonurovaných hlav vyrůstajících z dlouhých krků dračích těl, krky jsou propletené.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Zajíc v krátkém červeném pláštíku se právě chystá setnout mečem hlavu polonahého mladíka, který před ním klečí.

50r)

Podélná miniatura [72]- ve spodní polovině folia. *Liturgický průvod vstupuje do kostela.* Na pozadí tapeta č. 3.¹⁵³ K oltáři, který je v pravé části kompozice se blíží liturgický průvod, který vyšel ze vchodu zděné stavby připomínající věž vlevo na kompozici. Průvod jde v tomto pořadí: klerik v albě s kadidelnicí, dva světloňši, klerik s procesním křížem, žehnající biskup s mitrou a berlou, dva klerikové v pluvíálech, první z nich nese zavřenou knihu.

Velká iniciála - dole na foliu (uvozuje kvadratickou notaci) – *Terribilis est locus iste...* Skupina pěti kantorů zpívá u pulpitu s otevřenou knihou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv mužské tonzurované hlavy vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – Mladík v červeném oděvu míří lukem a šípem na ptáčka sedícího na jednom z lístků bordury.

50v)

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Velká iniciála - ve spodní polovině folia – *Deus qui sacrandor...* žehnající biskup v kasuli s mitrou a berlou, z poloprofilu.

51r)

Velká iniciála - v horní polovině folia (uvozuje lekci z Apokalypsy sv. apoštola Jana o sestoupení nového Jeruzaléma) – *In Diebus illis...* Jáhen z poloprofilu stojí u pulpitu a rukama si na něm přidržuje otevřenou knihu.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – vlk v červené karkulce, s holí v ruce přichází

¹⁵³ Viz tapeta str.

za poustevníkem, který vylézá ze svého úkrytu v malém travou porostlém pahorku pod stromem.

51v)

Velká iniciála - v horní polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci) – *Locus iste a deo factus est...* Tři kantoři v pluviálech zpívají u pulpitu s otevřenou knihou. První z nich knihu přidržuje.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – mladík v červeném oděvu míří kuší na letícího ptáka.

52r)

Velká iniciála - cca v polovině folia (uvozuje lekci z evangelia sv. apoštola Jana) – *In illo tempore...* Jáhen z poloprofilu stojí u pulpitu a rukama si přidržuje otevřenou knihu (viz 51r).

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

53r)

Velká iniciála - v horní polovině folia – (uvozuje kvadratickou notaci, zpěv k offertoriu) – *Domine deus in simplicitate cordis mei...* Biskup z profilu stojí zády k oltáři, zprava k němu přicházejí dva klerikové s obětními dary.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Zajíc sedí na nahém mladíkovi jako na koni a popohání ho důtkami.

53v)

Velké iniciály - dvě: 1) Zcela nahoře na foliu – *Descendat quesumus domine deus...* Biskup z tříčtvrtěprofilu s mitrou a berlou, v kasuli stojí s pozdvihnutými dlaněmi u oltáři, na kterém jsou položeny obětní dary; 2) Nad polovinou folia (uvozuje kvadratickou notaci – začíná bohoslužba oběti) – *Per omnia secula seculorum Amen. Dominus vobiscum...* Identická jako předchozí iniciála, liší se pouze v tom, že ornát biskupa má jinou barvu a na oltáři je místo obětních darů otevřená kniha.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

55r)

Velká iniciála - zcela dole na foliu (benedictio super populum) – *Benedicat vos omnipotens...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

56r)

Velká iniciála - ve spodní polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci – *communio*) – *Domus mea domus orationis...* Dva kantoři v pluviálech stojí a zpívají u pulpitu s otevřenou knihou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

56v)

Velké iniciály - dvě: 1) Nahoře na foliu (post communionem) - *Quesumus omnipotens deus...* identická jako 53v.; 2) Cca v polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci) – *Dicit dominus sermones mei quos...* identická jako na 56r.

Bordura - stále stejného typu ze dvou stran.

Drolerie - v levém horním rohu folia. Z první iniciály vyrůstají tři lístečky. Na nich stojí vysoký pták s dlouhým pootevřeným zobanem (připomíná čápa či volavku). Nad prvním řádkem textu klečí na jednom kolenu mladík v červeném šatu, mečem bojuje s ptákem a chrání se kulatým štítem.

57r)

Velká iniciála - cca v polovině folia – *Omnipotens sempiterna...* identická jako na 53v.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv mužských tonzurovaných hlav vyrůstajících z dlouhých krků dračích těl.

57v)

Velká iniciála - zcela nahoře na foliu (lectio libri exodi) – *In diebus illis...* jáhen stojí s pozdvíženými rukama u pulpitu s otevřenou knihou. Výjev je zasazen do gotické architektury s trojúhelným štítem posázeným kraby, s fiálami nahoře a po stranách.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

58r)

Velká iniciála - cca v polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci – graduale) – *Exultabunt sancti in gloria letabuntur...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv mužské tonzurované hlavy a mužské hlavy s šaškovskou červenou čepicí vyrůstajících z dlouhých krků dračích těl.

58v)

Velká iniciála - cca v polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci) – *Tollite hostias...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se mužská tonzurovaná hlava vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

59v)

Velká iniciála [73] - ve spodní části folia (sequentia sancti evangelii secundum Matheum) – *In illo tempore...* identická jako na 52r.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

60v)

Velké iniciály - dvě: 1) Zcela nahoře na foliu (uvozuje kvadratickou notaci – offertorium) – *Stetit angelus iuxta...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami; 2) Ve spodní polovině folia – *Descendat quesumus domine deus...* identická jako na 53v2.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

61r)

Velká iniciála [74] - v horní polovině folia (benedictio sub populum) – *Omnipotens deus...* Biskup z poloprofilu, v kasuli, s mitrou a berlou žehná skupině kleriků stojících v levé části iniciály.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv mužské tonzurované hlavy a hlavy ptáka s dlouhým pootevřeným zobanem vyrůstající z dlouhých krků dračích těl.

61v)

Velká iniciála - v horní polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci) – *Passer muenit...* dva kantoři stojí a zpívají u pulpitu s otevřenou knihou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

62r)

Velká iniciála - zcela nahoře na foliu – *Omnipotens sempiterne deus...*s erbem Renauda de Bar zamalovaným modrou barvou.

Bordura - stále stejného typu ze dvou stran, objevuje se motiv mužské tonzurované hlavy vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

Drolierie - na horní horizontální borduře. Lovecký pes honí zajíce.

63r)

Bohatě zdobené „úvodní“ folium k žehnání různých stavů – začíná žehnáním opata mnichů – (abbas monachorum).

Podélná miniatura [75] - zcela nahoře na foliu. *Mniši představují zvoleného opata biskupovi.* Ve čtyřech rozích rámu iluminace jsou zlaté čtyřlísty, ze kterých vyrůstají větvičky s lístky jahodníku a mezi nimi jsou zlaté kouličky. Na jednom z lístečků sedí pták. Zcela nahoře z rámu iluminace vyrůstají dva zelené stromy, oba mají korunu rozdělenou na dvě kulaté korunky. Na pozadí tapeta č. 2.¹⁵⁴ Výjev ilustruje rubriku.¹⁵⁵ Před oltářem, který zabírá pravou část kompozice, sedí na pontifikálním sedes biskup v kasuli s mitrou. Za ním stojí tři klerikové v pluvíálech, první z nich drží berlu, druhý zavřenou knihu. Před biskupem pokleká v mírné úkloně budoucí opat, oděný do pluvíálu, s manipulem přes ruku. Obě ruce má sepnuté k modlitbě. Nad opatem stojí čtyři mniši v černých benediktinských kukulách. Jeden z nich se rukou dotýká budoucího opata, další drží otevřenou knihu, třetí do knihy přihlíží a čtvrtý drží jinou zavřenou knihu. Mniši představují svého zvoleného opata biskupovi.

Velké iniciály – dvě: 1) Pod podélnou iluminací – *Benedictio abbatis monachorum...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami; 2) Zcela dole na foliu (uvozuje řeč mnichů) – *Adest electus noster...* vegetabilní se stáčenými úponky zdobenými lístky různobarevnými lístky jahodníku a bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Dva mladí muži, jeden v červeném, druhý v bílém oděvu na sebe útočí meči, oba se kryjí malými kulatými štíty.

¹⁵⁴ Viz Příloha 1.

¹⁵⁵ *Benedictio abbatis monachorum. Quomodo episcopus eum debeat benedicere, in benedictione abbatis debet episcopus missam cantare, et eum benedicere, cum duobus vel tribus de fratribus suis, inclinato capite, post introitum, et finito kyrieel. et dicta oratione ante epistolam. Dicant monachi. Adest electus noster.*

63v)

Velká iniciála [76] - ve spodní polovině folia – *Ecclesie nostre fratres...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami, objevuje se v ní také motiv zvířecí hlavy.

Bordura - stále stejného typu za tří stran, objevuje se motiv mužské tonzurované hlavy, do které klove dlouhým zobanem monstrum s malou hlavou a ušima. Obě hlavy vyrůstají z dlouhých krků dračích těl.

Drolerie - na spodní horizontální borduře - zajíc bojuje s monstrem, které je napůl člověk (hlava a trup), napůl zvíře (zadní nohy). Zajíc na něj útočí dlouhým tenkým kopím, monstrum se kryje štítem a útočí větvovým kyjem.

64r)

Velká iniciála - ve spodní polovině folia – *Igitur te dilectissime frater...* Biskup sedí na pontifikálním sedes, v kasuli s mitrou a berlou, u nohou mu klečí zvolený opat s rukama sepjatýma k modlitbě.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

65v)

Velká iniciála - v horní polovině folia – *Confirma hoc deus...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze dvou stran, objevuje se motiv mužských tonzurovaných hlav vyrůstajících z dlouhých krků dračích těl.

66r)

Podélná miniatura [77]- uprostřed folia – *Biskup a mniši se modlí vkleče před oltářem.* Ilustruje rubriku a část textu, který rubrice následuje: *Tunc surgat episcopus, et postea dicat preces flexis genibus, et episcopo prostrato super sellam pontificalem. Et dicat... Pater noster...* V rozích rámu miniatury jsou zlaté čtyřlísty z nichž vyrůstají zlaté větvičky s listy jahodníku. Pozadí zlaté s rytou kresbou kosočtverců s kvítky uprostřed. Pod horní částí rámu miniatury je arkáda s trojlísty v lomených obloucích ve stejných barvách jako rám.

Pravou část kompozice zabírá oltář. Před oltářem je pontifikální sedes (faldistorium), o nějž se opírá klečící biskup v kasuli, s mitrou na hlavě. Přes sedes je přehozený červený pruh látky s třásněmi. Biskup drží v rukou otevřenou knihu. Bezprostředně za biskupem klečí dva

klerikové v pluviálech, jeden z nich drží berlu. O kus dál vlevo klečí skupina mnichů s opatem v čele. Opat je oděn do pluviálu a přes ruku má manipul, mniši jsou v černých benediktinských kukulách.

66v)

Velká iniciála - ve spodní polovině folia – *Concede quesumus...* Biskup z poloprofilu v kasuli, s mitrou a berlou žehná klečícímu opatovi. Výjev je značně poškozen, postava opata je špatně čitelná.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv mužské tonzurované hlavy vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – zajíc s klackem v tlapě vede na provaze zajatce - mladého muže v červeném oděvu.

67r)

Velké iniciály - dvě: 1) v polovině folia – *Domine deus omnipotens exaudi...* modrou barvou zamalovaný erb Renauda de Bar; 2) zcela dole na foliu – *Exaudi domine preces nostras...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

69v)

Velká iniciála - v horní polovině folia – *Vere dignum et iustum est...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami, uprostřed je červený kříž s bílou filigránní kresbou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se mužská tonzurovaná hlava vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Kočka s myší v zubech.

70v)

Podélná miniatura - v horní části folia – stále stejné kompoziční schéma. *Biskup žehná novému opatovi*. Na pozadí tapeta č. 3.¹⁵⁶ V pravé části výjevu je oltář, před ním stojí biskup s mitrou, po boku mu stojí tři klerikové v pluviálech, jeden z nich drží berlu. Před biskupem klečí nový opat s hlavou v mírném úklonu a se sepjatýma rukama, je oděn v pluviálu, přes ruku má manipul. Biskup mu jednou rukou žehná, druhou má položenou na jeho hlavě. Mniši stojící za ním jsou oděni v černých benediktinských kukulách, dva z nich drží zavřenou knihu.

Velká iniciála – pod podélnou iluminací – *Omni potens sempiternus deus...* modrou barvou zamalovaný erb Renauda de Bar.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv mužské polopostavy a mužské hlavy v červené kápi. Obě postavy vyrůstají z dlouhých krků dračích těl. Polopostava muže odřezává malým zahnutým nožem špičku červené kápě druhého muže.

72r)

Velká iniciála - ve spodní polovině folia – *Deus omnium fidelium...* Biskup z poloprofilu, s mitrou a berlou, žehná klečícímu opatovi.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře – mladík v modrém oděvu vede na provaze svého zajatce - zajíce.

72v)

Podélná miniatura [78] - v horní polovině folia. *Biskup předává opatovi řeholi*. Na pozadí tapeta č. 2.¹⁵⁷ Výjev ilustruje rubriku a text.¹⁵⁸ Stále stejné kompoziční schéma – vpravo na výjevu oltář, před ním biskup v kasuli s mitrou na hlavě, za ním stojí tři klerikové v pluviálech, první z nich drží berlu. Biskup předává knihu (řeholi sv. Benedikta) novému opatovi oděnému do pluviálu, za kterým stojí skupina pěti mnichů oděných do mnišské kukuly. První z nich drží zavřenou knihu. Tonzura mnichů a kleriků je odlišná, klerikové mají ponecháno víc vlasů na zátylku, mniši mají vyholené všechno kromě proužku vlasů okolo temene hlavy.

Velká iniciála - pod podélnou iluminací – *Accipe regulam a sanctis patribus traditam...* vegetabilní se stáčenými úponky zdobenými lístky vinné révy a bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

73r)

¹⁵⁶ Viz Příloha 1.

¹⁵⁷ Viz Příloha 1.

¹⁵⁸ Tunc detur ei regula dicens: Accipe regulam a sanctis patribus nostris traditam.

Podélná miniatura – zcela dole na foliu. *Biskup předává opatovi berlu*. Ve čtyřech rozích rámu iluminace jsou zlatá políčka čtvercového tvaru, ze tří z nich vyrůstají zlaté lístky jahodníku. Na pozadí tapeta č. 3.¹⁵⁹Výjev ilustruje rubriku a následný text.¹⁶⁰ Identické kompoziční schéma jako na 72v. Rozdíl je pouze v tom, že biskup opatovi v tomto případě předává opatskou pastýřskou berlu. Je zajímavé, že se na výjevu objevují dvě berly, dva pastýři – biskup a opat.

Velká iniciála - zcela nahoře na foliu – *Te omnipotens piissime deprecamur domine...* žehnající biskup z poloprofilu, v pluvíálu, s mitrou a berlou.

Bordura - stále stejného typu z jedné strany - pouze horní horizontální.

73v)

Velké iniciály - tři: 1) Nahoře na foliu – *Accipe baculum pastoralitatis...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami; 2) uprostřed folia - *Deus cui omnis potestas...* Biskup v kasuli, s mitrou a berlou žehná novému opatovi klečícímu před ním. Opat má sepjaté ruce a je oděn v pluvíálu; 3) zcela dole na foliu – *Omnium domine fons...* růžovou barvou zamalovaný erb matky Renauda de Bar.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Monstrum s dlouhými zvířecími nohama připomínajícími nejvíce nohy jelena a s fantastickým tělem malého dráčka se špičatými ušima, téměř lidským obličejem a krátkým zvlněným ocáskem.

74r)

Velká iniciála - v horní polovině folia – *Deus eterne lucis muentor...* Žehnající biskup v kasuli, s mitrou a berlou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Dva zajíci mučí ležícího nahého mladíka: jeden ho stahuje z kůže, druhý ho bije do hlavy klackem. Mladík vztahuje ruku k tenkému stromečku, který vyrůstá z bordury.

74v)

Velká iniciála - uprostřed folia (uvozuje kvadratickou notaci) – *Protector noster aspice deus...* Dva kantoři v pluvíálech stojí a zpívají z knihy položené na pulpitu před nimi.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

¹⁵⁹ Viz Příloha 1.

¹⁶⁰ Tunc detur ei baculus dicens: Accipe baculum pastoralitatis quem preferas.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Siréna - v jedné ruce drží rybu, v druhé kulatý předmět, mohlo by jít o bubínek

75r)

Velké iniciály - dvě: 1) v polovině folia – *Concede quesumus domine electo famulo tuo...* žehnající biskup v kasuli, s mitrou a berlou; 2) dole na foliu – *Omnis scriptura divinitus...* Jáhen v dalmatice čte lekci z otevřené knihy, která je před ním na pulpitu.

Bordura - stále stejného typu – nesouvislá, levá vertikální bordura je zakončena nad polovinou folia hlavou vousatého starce vyrůstající z dlouhého krku dračího těla, spodní horizontální bordura je vlevo zakončena mužskou hlavou s čapkou připomínající vévodskou čapku.

76v)

Velká iniciála - zcela nahoře na foliu – *Salvum fac servum tuum...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Opice s červenou čapkou na hlavě sedí na trůně vyvýšeném na několika schůčích má nohu přes nohu, před sebou má pulpitu s otevřenou knihou a učí skupinu sedících opiček, které na ni vyjeveně hledí.

77r)

Velká iniciála v horní polovině folia – *In illo tempore...* jáhen v dalmatice čte evangelium

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

77v)

Velké iniciály - tři: 1) nahoře na foliu, (uvozuje kvadratickou notaci) – *In te speravi domine...* kantor zpívá z otevřené knihy položené na pulpitu před ním; 2) v polovině folia – *Munera quesumus domine suscipe placatus...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami; 3) dole na foliu – *Benedicat te deus celi...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – mladík v šedivém oděvu nese přes rameno kopí, na kterém je za nohy přivázán zajíc. Ten má sepjaté tlapky, asi prosí o smilování.

78r)

Velká iniciála - cca uprostřed folia (uvozuje kvadrátcikou notací) - *Unam pecii a domino hanc requiram...* modrou barvou přemalovaný erb Renauda de Bar.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

78v)

Velké iniciály - dvě: 1) Zcela nahoře na foliu – *Hec nos communitio...* žehnající biskup v kasuli s mitrou a berlou; 2) Ve spodní polovině folia – *Sta et tene locum a deo tibi delegatum...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie – na spodní horizontální borduře – zajíc se zobákem místo čumáčku míří lukem a šípem na ptáčka sedícího opodál na větvičce.

79r)

Podélná miniatura [79] - v horní polovině folia. *Biskup žehná novému opatovi řeholních kanovníků..* V rozích rámu iluminace jsou zlatá pole čtvercového tvaru, na pozadí je tapeta č. 2.¹⁶¹ Stále stejné kompoziční schema - pravou část kompozice zabírá oltář. Před oltářem stojí biskup v kasuli s mitrou a berlou a za ním tři klerikové v pluviálech. Biskup žehná novému opatovi, první z kleriků má jednu ruku pozdviženou, v druhé drží zavřenou knihu. Před biskupem klečí nový opat řeholních kanovníků oděný do pluviálu, za ním stojí pět řeholníků v hábitu, který se velmi podobá hábitu dominikánů, ale chybí mu cingulum. První ze skupiny drží zavřenou knihu.

Velké iniciály - dvě: 1) Pod podélnou iluminací – *Benedictio abbatis canonicorum...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky jahodníku a zdobené bílými kouličkami; 2) zcela dole na foliu – *Adesto supplicationibus nostris omnipotens deus...* žehnající biskup v kasuli, s mitrou a berlou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – mladík v červeném oděvu běží s nůžkami v ruce za zajícem, který odnáší dvě malá zaječí mláďata v povijanech.

79v)

¹⁶¹ Viz Příloha 1.

Velká iniciála - v horní polovině folia – *Benedic domine hunc famulum tuum...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky jahodníku a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – Dva zajáci u portativu¹⁶² – jeden měchem fouká do varhan vzduch, druhý se chystá hrát.

80v)

Velká iniciála - dole na foliu...*Accipe gregis dominici paternam providentiam et animarum procuracionem...* Biskup v kasuli, s mitrou, předává řeholi novému opatovi oděnému do pluvíálu.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

81r)

Velká iniciála - v polovině folia – *Accipe virgam pastorem...* Biskup předává novému opatovi pastýřskou berlu.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Opice s čapkou na hlavě sedí na trůně vyvýšeném na několika schůdkách, v ruce má nádobu s močí. Dlouhou, patrně nemocnou nohu jí podává vysoký pták připomínající volavku. Opice je v roli lékaře.

81v)

Velké iniciály - dvě: 1) Nahoře na foliu – *Balteo vere castitatis...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky a zdobené bílými kouličkami; 2) Dole na foliu – *Sta in iustitia...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Na borduře sedí panna s jednorožcem, o kus dál stojí mladík, který do jednorožce píchá kopím.

82v)

Podélná miniatura [80] – dole na foliu. *Požehnání abatyše*. Na pozadí tapeta č. 3.¹⁶³ Stále stejné kompoziční schéma - vpravo oltář, před ním sedí na faldistoriu biskup v kasuli s mitrou na hlavě. Má pozdvižené obě ruce. Za biskupem je skupina tří kleriků, první z nich drží berlu. Před biskupem pokleká nová abatyše, za ní stojí skupina tří mnišek, první z nich

¹⁶² Viz Příloha 4.

¹⁶³ Viz Příloha 1.

drží berlu abatyše a zavřenou knihu. Mnišky i abatyše jsou oděny do benediktinského hábitu (včetně kukuly).

Velké iniciály - dvě: 1) zcela nahoře na foliu – *Exaudi domine preces nostras...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami, objevuje se motiv lví hlavy; 2) zcela dole na foliu – *Benedictio abbatisse...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky jahodníku a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

83v)

Velká iniciála - v horní polovině folia – *Interrogamus igitur te dilectissima soror caritate sincera...* Biskup v kasuli, s mitrou a berlou sedí na faldistoriu, před ním klečí abatyše (jedná se o interrogatio – otázky, na které abatyše odpovídá „volo“).

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Na velkém lvu sedí mladík. Lev k němu otáčí hlavu a mladík mu rukama roztahuje čelisti.

85v)

Velké iniciály - dvě: 1) v horní polovině folia – *Concede quesumus omnipotens deus...* růžovou barvou přemalovaný erb matky Renauda de Bar; 2) dole na foliu – *Cunctorum operum institutor...* Biskup v kasuli, s mitrou a berlou stojí a žehná před ním klečící abatyši. Také abatyše drží svou berlu.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran. Vertikální bordura je přerušena, na jejích vnitřních koncích se objevuje motiv hlav mnišek v závojích, které vyrůstají z dlouhých krků dračích těl.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Mladík střílí po zajícovi šípem z luku, zajíc se brání štítem, v druhé tlapě nad hlavou třímá větovitý klacek.

86v)

Velká iniciála - v polovině folia – *Exaudi quesumus domine preces nostras...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv hlav mnišek vyrůstajících z dlouhých krků dračích těl.

Drolierie – na spodní horizontální borduře. Nad bordurou poletuje podivný tvor s hmyzím tělem a blanitými křídly netopýra, kousek pod ním je na borduře opice, která má na provázku křídla jako líčidlo na ptáky.

87r)

Velká iniciála - zcela nahoře na foliu – *Per omnia secula seculorum...* identická jako na 85v.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Známa bajka o vráně a sýru – pod stromem sedí šedá liška, má zvednutou hlavu směrem k vráně, která sedí v koruně stromu s velkým kolem sýra v zobáku.

89r)

Podélná miniatura - dole na foliu (značně poničená). *Biskup předává abatyši řeholi*. Tapeta na pozadí těžko čitelná. Stále stejné kompoziční schema. Vpravo je oltář, před ním biskup v kasuli, s mitrou na hlavě, za ním skupina tří kleriků, první z nich drží berlu. Biskup předává zavřenou knihu (řeholi) abatyši, za kterou stojí tři další mnišky. První z nich drží abatyši berlu.

Velká iniciála - zcela dole na foliu – *Accipe regulam a sanctis patribus...* modrou barvou přemalovaný erb Renauda de Bar.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

89v)

Velká iniciála - uprostřed folia – *Domine deus omnipotens...* Biskup v kasuli s mitrou a berlou žehná abatyši, která také drží berlu.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

90r)

Velká iniciála - ve spodní polovině folia – *Famulam tuam quesumus domine...* Biskup v kasuli, s mitrou a berlou čte modlitbu z otevřené knihy, kterou před ním drží klerik.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

90v)

Podélná miniatura [81] - nahoře na foliu. *Biskup předává abatyši berlu*. Na pozadí tapeta č. 3.¹⁶⁴ Ilustruje rubriku.¹⁶⁵ Stále stejné kompoziční schema – vpravo oltář, před ním skupina několika kleriků s biskupem, první z kleriků drží biskupovi berlu. Biskup je v kasuli, na hlavě má mitru, předává berlu abatyši, která stojí před ním. Za abatyši jsou další tři mnišky, dvě z nich mají pozdvižené ruce. Berla abatyše je špatně čitelná, zlacení je zcela zprášeno.

Velké iniciály – dvě - 1) pod podélnou iluminací – *Accipe baculum pastoralitatis...* vegetabilní se stáčenými úponky zdobenými lístky a bílými kouličkami; 2) Ve spodní polovině folia – *Concede quesumus omnipotens deus...* Biskup v kasuli s mitrou a berlou žehná abatyši, která před ním klečí se sepjatýma rukama. Také abatyše má svou berlu [82].

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Dva šašci – jeden v červeném, druhý v modrém šaškovském obleku, s dlouhými špičatými čepicemi, tančí a poskávají, jeden z nich hraje na dudy.¹⁶⁶

91r)

Velké iniciály - dvě: 1) V horní polovině folia – *Omnium domine fons bonorum...* růžovou barvou přemalovaný erb matky Renauda de Bar; 2) Ve spodní polovině folia – *Deus qui omnis potestas...* modrou barvou přemalovaný erb Renauda de Bar.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran

91v)

Velké iniciály - dvě: 1) V horní polovině folia – *Concede quesumus omnipotens deus...* Biskup v kasuli, s mitrou na hlavě a s rukama pozdvižnutýma k modlitbě stojí u oltáře, na kterém je položena otevřená kniha; 2) Zcela dole na foliu - *Munera quesumus domine suscipe...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv hlavy mnišky vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

92r)

¹⁶⁴ Viz Příloha 1.

¹⁶⁵ Tunc det ei episcopus baculum dicens.

¹⁶⁶ Viz Příloha 4.

Velké iniciály - dvě: 1) v horní polovině folia – *Hec nos communio quesumus domine purget a crimine...* modrou barvou přemalovaný erb Renauda de Bar; 2) zcela dole na foliu – *Domine deus omnipotens exaudi...* žehnající biskup v kasuli, s mitrou a berlou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Poskakující mladík se sukovitým klackem v ruce vede na provaze medvěda.

92v)

Podélná miniatura [83] - v polovině folia. *Žehnání abatyše*. (*Benedictio abbatisse canonica regulam profitentis*). Na pozadí tapeta č. 2.¹⁶⁷ Stále stejné kompoziční schema výjevu – vpravo je oltář, před ním stojí biskup v kasuli, s mitrou a berlou, v doprovodu tří kleriků v pluvialech, první z nich drží knihu. Biskup žehná nové abatyši, která před ním klečí na kolenou se sepjatýma rukama. Za ní stojí další dvě řeholnice, první z nich drží berlu a knihu. Všechny tři řeholnice jsou oděné v bílém hábitu s černým závojem.

Velká iniciála - pod podélnou iluminací – *Benedictio abbtisse canonica...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky jahodníku a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

93r)

Velká iniciála - zcela dole na foliu – *Exaudi domine preces nostras...* Vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv hlavy mnišky vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

93v)

Velká inicála - uprostřed folia – *Omnipotentiam tuam domine humiliter imploramus...* žehnající biskup v kasuli, s mitrou a berlou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv dvou mladíků v červeném oděvu, jejich trup vyrůstá z dlouhých krků dračích těl, oba mají v jedné ruce sukovitý klacek a v druhé ruce malý kulatý štít.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Souboj zajíce s mladíkem v červeném oděvu, zajíc je větší než mladík, ten drží v ruce předmět připomínající nůžky nebo kleště.

94r)

¹⁶⁷ Viz Příloha 1.

Velká iniciála - uprostřed folia – *Vere dignum et iustum est et quum est salutare...* vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky jahodníku a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv hlavy mnišky vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

96r)

Velká iniciála - ve spodní polovině folia – *Accipe regulam sancte conversationis...* Biskup v kasuli s mitrou předává abatyši knihu – řeholi.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Zajíc sedící na borduře se ohlíží za fantastickým tvorem s hlavou vousatého starce, dračím skeletem místo trupu a ocasu a nohama vysoké zvěře.

96v)

Velká iniciála - v horní polovině folia – *Accipe virgam pastorem...* Biskup v kasuli, s mitrou na hlavě předává abatyši pastýřskou hůl – berlu.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře – mladík v červeném oděvu míří kuší na ptáčka sedícího na nedalekém lístečku.

97r)

Velká iniciála [84] - zcela nahoře na foliu – *Famulam tuam...* Biskup v kasuli, s mitrou a berlou žehná abatyši, která klečí před ním.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Na foliu 98r začíná část pontifikálu, ve které se iluminace nacházejí v různém stádiu rozpracovanosti.

98r)

Ordo ad celebrandum synodum, cantica missa de spiritu sancto – Bohatší výzdoba „úvodního“ folia, bordura rámuje folium ze tří stran a nahoře text uvozuje podélná iluminace. Výzdoba však nebyla dokončena malířem rukopisu, původní je zřejmě jen podkresba, barevná vrstva – velmi nekvalitní – pochází z pozdější doby. Ani tato fáze však nebyla dokončena.

Nový malíř evidentně naprosto nezvládl techniku miniatury, kterou dokonale ovládal jeho předchůdce.

Podélná iluminace [85]- nahoře na foliu. *Liturgický průvod na začátku slavení synodu*. Ilustruje dlouhou rubriku,¹⁶⁸ která popisuje, jakým způsobem začíná slavnostní mše na začátek synodu. Celou kompozici zabírá liturgický průvod, ve kterém kráčejí jednotliví představitelé církve v tomto pořadí: dva světloňosi, skupina kleriků, z nichž jeden má kadidlo, klerik s procesním křížem, jáhen v dalmatice s evangeliářem, tři opati v pluvíálech s berlami, biskup v pluvíálu, s mitrou a berlou (ostatní části jeho liturgického oděvu jsou přesně popsány v rubrice, z nedokončené malby nejsou všechny čitelné), další dva klerici v pluvíálech, první z nich nese zavřenou knihu, patrně pontifikál. Poslední klerik vychází z kamenné věže kruhového půdorysu, s cimuřím a kulovitou stříškou – *sacrarium* (viz. rubrika)

Velká iniciála - pod podélnou iluminací – *Ordo ad celebrandum synodum...* žehnající biskup v pluvíálu, s mitrou a berlou.

Bordura - stále stejného typu, objevuje se motiv mužské tonzurované hlavy vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Okolo ženy sedící se zkříženými rukama i nohama na nízké stoličce poskakují v tanečním reji tři postavy v barevných šatech, jedna z nich pokládá ženě na hlavu svou ruku, druhá se ženě dvorně klaní. Jde patrně o hru nazývanou v Anglii *The-Frog-in-the-Middle*.

99r)

Velké iniciály - dvě: 1) Ve spodní polovině folia – *Da* *quesumus ecclesie...* modrou barvou přemalovaný erb Renauda de Bar; 2) Zcela dole na foliu – *Assumus domine, assumus peccati quidem...* biskup v pluvíálu, s mitrou na hlavě klečí u oltáře, v rukou má otevřenou knihu.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

100r)

Velká iniciála – dole na foliu – *In illo tempore...* (předchází rubrika „*Finita hac oratione legatur evangelium secundum iohanem...*“) Pod gotickým baldachýnem stojí u pulpitu s otevřenou knihou jáhen, jednu ruku má pozdviženou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

¹⁶⁸ *Ordo ad celebrandum synodum, cantica missa de spiritu sancto. Episcopus veniat de sacrario ad locum in quo debet synodum celebrari. Et cum eo abbates, archidiaconi et decani induti capis fericis. Episcopus vero indutus pontificalibus. Videt? alba cum stola et feniculo et desuper capam fericam cum mitra in capite et cambuca in manu, si episcopus fuerit consecratus. Et si non, cum alba et stola et capa ferica sine mitra et cambuca, et procedentibus simul procedentibus clericis et turibulis et diacono et subdiacono indutis tunica et dalmatica. Cantabitur letania eundo usque ad locum in quo sedebit episcopus in synodo. Qua ibi finita dicit chorus*

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Zajíc jede tryskem na koni, v tlapkách drží kopí, na němž je nabodnut muž a za ním na kopí visí nůžky. Zajíc se otáčí dozadu.

101v)

Velké iniciály - dvě: 1) v horní polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci) – *Dirige domine pedes nostros in viam pacis...* Kantor v pluvíálu stojí a zpívá z otevřené knihy položené na pulpitu, jednu ruku má pozdviženou; 2) ve spodní polovině folia – *Iesus Christus filius dei...* žehnající biskup v pluvíálu s mitrou a berlou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Mladík míří lukem a šípem na ptáčka poletujícího opodál.

Folium 103r začíná další část výzdoby pontifikálu. Zdá se, že podkresba i část barevné vrstvy např. modelace draperií je středověká. Chybí však černá linka nebo jemná bílá kresba nebo obojí.

103r)

Podélná miniatura [86] – zcela nahoře na foliu. *Examinatio nového biskupa*. Na pozadí nedokončená tapeta č. 2.¹⁶⁹ Stále stejné kompoziční schema, ilustruje dlouhou rubriku,¹⁷⁰ která následuje pod výjevem. Vpravo na miniatuře je oltář, před kterým sedí na pontifikálním sedes metropolitá v kasuli, s mitrou na hlavě, berlou v ruce a s druhou rukou pozdviženou. Za ním stojí dva klerikové v pluvíálech, první z nich drží knihu. Před metropolitou klečí v pluvíálu nově zvolený biskup, kterého doporučují tři další biskupové v pluvíálech s mitrou na hlavě a berlou v ruce. První z nich má ruku položenou na zádech nového biskupa.

Velká iniciála pod podélnou iluminací – *Incipit ordo vel examinatio...* Žehnající biskup v kasuli, s mitrou na hlavě.

Bordura - stále stejného typu ze čtyř stran, jedná se opět o „úvodní“ folium, takže bordura je výraznější, v rozích vyrůstají ze stáčených úponků na všechny strany šlahouny zdobené lístky.

¹⁶⁹ Viz Příloha 1.

¹⁷⁰ *Incipit ordo vel examinatio in consecratione episcopi. Q. fieri debet in die dominica, vel in festo celebri. Primum faciat clerus et populus electionem episcopi, postquam autem electo cleri et populi, domini quoque metropolitani auctoritate corroborata fuerit, ipse electus sacerdotalibus vestimentis induatur, preter casulam et pro casula induatur capa pluviali, et sic cum provinciales episcopis deducant eum per manus coram metropolitano ad examinandum, ipso metropolitano sedente in loco examinationis, dorso verso ad maius altare. Sedilia vero episcoporum sint disposita ante conspectum metropolitani, in modum corone a dextris et a sinistris. Stantes autem episcopi cum electo infra coronam, offerant eum his verbis.*

Drolierie – na spodní horizontální borduře. Tři mladíci hrají jakousi hru s míči. Jeden mladík je na jedné straně, další dva na druhé, mezi nimi stojí strom. Mladíci si posílají dva míče. Po pravé vertikální borduře běží lev.

103v)

Velká iniciála - ve spodní polovině folia – *Reverende pater...* Vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky a zdobené bílými kouličkami.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Lovecký pes honí zajíce.

104r)

Velká iniciála - ve spodní polovině folia – *Dilectissimi fratres...* klečící biskup v pluvíálu s mitrou na hlavě, z profilu.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – Zajíc vede spoutaného mladíka v červeném oděvu do vězení ve věži – podobný výjev jako na 48r.

104v)

Velká iniciála [87]- v horní polovině folia – *Omnipotens pater sancte deus...* Dva biskupové, první z nich je patrně metropolita, v pluvíálech a s mitrami na hlavách, usazují nového biskupa, který je také oděn v pluvíálu, ale mitru zatím nemá, na biskupskou katedru. Metropolita drží nového biskupa za pozdviženou ruku.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv hlavy vousatého starce vyrůstající z dlouhého krku dračího těla a motiv bílého ptáka s dlouhým zobanem, který se podobá čápovi či volavce a kterému ze zobáku vyrůstá horní horizontální bordura.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Souboj mladíka se zajícem. Mladík je oděn do přiléhavého oděvu s dlouhými rukávy a nohavicemi. Oba bojovníci mají v jedné ruce zbraň podobnou meči, která však nemá rukojeť, v druhé ruce drží oba zvláštní štít opatřený dlouhým bodcem.

105v)

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Velká iniciála - ve spodní polovině folia – *Adesto supplicacionibus nostris...* Vegetabilní se stáčenými úponky zdobenými lístky a kouličkami.

106r)

Podélná miniatura - ve spodní polovině folia. *Nový biskup klečí před metropolitou*. Výjev ilustruje rubriku,¹⁷¹ která předchází. Na pozadí nedokončená tapeta č. 3.¹⁷² Vzhledem k nedokončenosti miniatury můžeme sledovat malířův postup při vytváření tapety. Stále stejné kompoziční schema – vpravo je oltář, před kterým sedí na faldistoriu biskup metropolita s pozdviženýma rukama, v kasuli, s mitrou na hlavě. Za ním stojí tři klerikové v pluviálech, první z nich drží berlu. Otevřenou knihu mu přidržuje klerik klečící před ním. Před metropolitou klečí také nově zvolený biskup, je oděn do pluviálu, ruce má sepjaté. Za ním sedí další tři biskpové v pluviálech, s mitrou na hlavě a berlou v ruce. Iluminace je nedokončená. Místy je patrná linka podkresby, která je přemalovaná bílou vrstvou. Iluminované jsou pouze některé draperie postav, jejich berly, sedilie apod.

Velká iniciála - pod podélnou iluminací – *Antiqua sanctorum patrum institutio...* Modrou barvou přemalovaný erb Renauda de Bar.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Zajíc napadá dlouhým kopím mladíka v červeném oděvu. Zajíc má v jedné ruce kopí, v druhé štít. Mladík klečí na jednom kolenu, uhýbá před kopím, v jedné ruce drží nůžky.

108v)

Velká iniciála - v horní polovině folia – *Credis secundum intelligentiam tuam...* Nový biskup klečí před metropolitou se sepjatýma rukama. Metropolita sedí na faldistoriu, na hlavě má mitru, berla je patrně zprášená, pravou ruku má pozdvihnutou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv mužské tonzurované hlavy a ptačí hlavy s ušima a dlouhým zobanem, obě vyrůstají z dlouhých krků dračích těl. Pták se zobanem zakusuje do mužské hlavy.

111v)

¹⁷¹ Hac oratione expleta, positaque sella metropolitani ante altare, sedentibusque ordinali silentio omnibus episcopis et libros ordinationis pre oculis habentibus, dominus metropolitanus ita electum scrutinando alloquitur.

¹⁷² Viz Příloha 1.

Podélná miniatura [88] - dole na foliu. *Nový biskup čte u oltáře před metropolitou svou profesi.* Iluminaci předchází dlouhá rubrika, jejíž poslední část¹⁷³ se přímo týká výjevu. Stále přibližně stejné kompoziční schéma. Vpravo je oltář, arcibiskup s mitrou na hlavě a berlou v ruce, tentokrát nestojí před ním, ale za ním. Druhou ruku má pozdviženou v gestu přijetí. Před oltářem stojí v pluviálu oděný nový biskup, pokládá na oltář otevřenou knihu, ze které bude číst profesi. Za ním stojí v řadě za sebou další tři biskupové v pluviálech, s mitrou a berlou. Miniatura je nedokončená, iluminované jsou pouze některé draperie, jinak je patrná podkresba, která prosvítá pod vrstvou bílé barvy.

112r)

Velké iniciály - dvě: 1) zcela na hoře na foliu - *Ego...Vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy*; 2) zcela dole na foliu (uvozuje kvadratickou notaci) - *Elegite dominus sibi in sacerdo...*Dva kantoři v pluviálech zpívají z otevřené knihy položené na pulpitu.

Bordura - stále stejného typu ze dvou stran (dole a nahoře).

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Mladík v červeném oděvu kráčí mírně sehnut, opírá se o hůl a na ramenou mu vítězoslavně sedí zajíc, který hraje na dudy.¹⁷⁴

112v)

Velká iniciála - zcela dole na foliu – *Quesumus omnipotens deus...* Metropolita oděný v kasuli, s mitrou na hlavě, stojí se sepjatýma rukama u oltáře.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv dráčka s lví hlavou a motiv mužské tonzurované hlavy vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

Na linkách připravených pro kvadratickou notaci chybí noty.

113r)

Velká iniciála - v horní polovině folia – *Karissime...* Jáhen s pozdviženýma rukama, oděný do dalmatiky, předčítá čtení z otevřené knihy, která leží na pulpitu. (rubrika: „ad timotheum“)

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Člověk s dlouhou špičatou trčící kápí a s ocasem drží za uši zajíce a táhne ho po borduře.

113v)

¹⁷³ ...Post hec deducatur ante maius altare et tunc faciat professionem archiepiscopo suo tenens scripturam in manu et legat super scm altare.

¹⁷⁴ Viz Příloha 4.

Velká iniciála - ve spodní polovině folia (uvozuje kvadratickou notaci, noty však nejsou v osnově napsány) – *Inmola deo sacrificium laudis et redde altissimo vota tua...* Kantor zpívá se sepjatýma rukama z otevřené knihy položené na pulpitu.

Kadela – dole na foliu (uvozuje verš v kvadratické notaci) – *Congrega...* z těla kadely vyrůstá ryba, hlava divého muže a hlava muže svysokou špičatou čepicí.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře – Mladík míří lukem a šípem na ptáčka sedícího nedaleko na výhonku vyrůstajícím z bordury. Ptáček je patrný pouze v podkresbě.

114v)

Velká iniciála zcela dole na foliu – *Omnipotens sempiterne deus...* Žehnající biskup v kasuli, s mitrou na hlavě, bez berly.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv hlav mladíka a vousatého starce, které vyrůstají z dlouhých krků dračích těl.

115r)

Podélná miniatura [89] - cca v polovině folia. *Nový biskup je v sacrariu oblékán do biskupského liturgického oděvu.* Iluminace je obdobou iluminace na 5r v ms. XXIII C 120. Přibližně ilustruje rubriky na foliu 114v¹⁷⁵ a rubriku na 115r,¹⁷⁶ která je na předchozím foliu. V levé části kompozice sedí na pontifikálním sedes nově vysvěcený biskup, na hlavě má almuci,¹⁷⁷ tři klerikové mu obouvají pontifikální střevíce (sandales), biskup sám si navléká pontifikální rukavice (manicis), čtvrtý klerik drží otevřenou knihu, z níž tři biskupové předčítají modlitbu. Biskupové jsou v pluvialech, mají mitru a berlu. Iluminace je nedokončená. Text rubriky se neshoduje zcela s výjevem, např. v rubrice se mluví pouze o dvou biskupech, zatímco na miniatuře jsou tři.

Velká iniciála - ve spodní polovině folia – *Inmensam clementiam tuam...* žehnající biskup v kasuli, s mitrou na hlavě.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie na spodní horizontální borduře - Mladík v červeném oděvu hraje na portativ,¹⁷⁸ před ním stojí na uších zajíc s tlapkama sepjatýma jakoby k modlitbě.

¹⁷⁵ Tunc ingrediatur electus designat? Sacrarium cum duobus episcopis ,et archidiacono et subdiaconis, et acolitis, et induant ipsum electum cambagis???, sandaliis, manicis, dalmatica, planeta, et quando induitur cambagis et sandaliis, dicatur ab episcopis hec oratio.

¹⁷⁶ Quando induitur manicis dicat.

¹⁷⁷ Viz pozn 47.

¹⁷⁸ Viz Příloha 4.

115v)

Velká iniciála cca v polovině folia – *Deus honorum omnium auctor...* Nový biskup si obléká dalmatiku.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Opice s červeným přehozem přes ramena drží v jedné ruce sovu, v druhé dráp velkého dravce.

116r)

Velká iniciála - cca v polovině folia – *Episcopum oportet iudicare interpretari...* vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv hlavy mladíka a vousatého starce vyrůstající z dlouhých krků dračích těl.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Mladík v červeném oděvu kráčí na chůdách.

117r)

Podélná miniatura – dole na foliu. *Akt biskupského svěcení*. Výjev ilustruje dlouhou rubriku, která mu předchází. Na pozadí nedokončená tapeta č. 3.¹⁷⁹ Stále stejné kompoziční schema. Vpravo na výjevu je oltář, před kterým stojí v doprovodu tří kleriků biskup metropolita. Je oděn v kasuli, má mitru i berlu, dva z kleriků drží zavřenou knihu. Před biskupem klečí se sepjatýma rukama svěcenec. Biskup mu pokládá pravou ruku na hlavu. Za biskupem stojí dva klerici, kteří přikládají svěcenci zezadu na hlavu otevřenou knihu (evangeliář), za nimi stojí tři biskupové v pluviálech, s mitrou a belou v ruce. Iluminace je nedokončená.

117v)

Velké iniciály - tři: 1) zcela nahoře na foliu – *Adesto supplicationibus nostris...* Modrou barvou přemalovaný erb Renauda de Bar; 2) uprostřed folia – *Oremus dilectissimi nobis...* Biskup (metropolita) v kasuli, s mitrou na hlavě žehná novému biskupovi, který před ním klečí v dalmatice s manipulem přes ruku; 3) Zcela dole na foliu – *Servanda est dilectissimi fratres...* Vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Zajíc kráčí po borduře se štítem v jedné a sukovitým kyjem v druhé ruce, hlavu otáčí dozadu za fantastickým ptákem, který má dlouhé čapí nohy, kohoutí tělo, dlouhý zahnutý zoban a zaječí uši.

¹⁷⁹ Viz Příloha 1.

119r)

Velká iniciála - zcela dole na foliu – *Propiciare domine supplicationibus nostris...* Biskup v kasuli, s mitrou na hlavě žehná novému biskupovi, který před ním klečí pouze v dalmatice, s manipulem přes ruku.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Opice leze po borduře na všech čtyřech, na přední ruce má přivázaný špagát, který jí prochází mezi rukama i nohama, na jeho konci je přivázané jakési kolo, které se kutálí po borduře.

119v)

Velká iniciála - cca uprostřed folia (uvozuje kvadratickou notaci – *ordo missae*) – *Per omnia secula seculorum...* Biskup v kasuli, s mitrou na hlavě zpívá z knihy, kterou mu přidržuje klerik.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

120r)

Velká iniciála - uprostřed folia (uvozuje kvadratickou notaci) – *Ω* *eterne deus* (místo slova *omnipotens* je iniciála omega) - Vegetabilní se stáčenými úponky s lístky na koncích, uprostřed iniciály je modrý kříž.

Bordura stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Zajíc táhne za nohy svázaného mladíka v červeném oděvu. Ten má u hlavy předmět připomínající nůžky.

123r)

Podélná miniatura [90] - zcela nahoře na foliu – nedokončená. *Metropolita maže novému biskupovi hlavu olejem*. Ilustruje dlouhou rubriku z folia 122v. Stále stejné kompoziční schema. Vpravo na výjevu je oltář, před ním stojí biskup v kasuli, s mitrou a berlou v doprovodu tří kleriků z nichž první drží pouzdro s posvátnými oleji. Před biskupem klečí se sepjatýma rukama nový biskup v kasuli, kolem hlavy má uvázaný pruh látky (*corona*), biskup mu maže hlavu posvátným olejem. Za svěcencem stojí další tři biskupové v pluviálech, s mitrou na hlavách a berlou v rukou.

Velké iniciály dvě - 1) pod podélnou iluminací – *Unguatur et consecratur caput tuum celesti benedictione in ordine pontificali...* žehnající biskup s mitrou na hlavě; 2) zcela dole na foliu

– *Hoc domine copiose in eius caput...* Biskup v kasuli žehná svěcenci, který před ním klečí v kasuli s manipulem přes ruku.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Zajíc se štítem v jedné a sukovitým kyjem v druhé tlapě se blíží ke šnekovi, který vylézá ze své ulity.

Folium 127r až do konce rukopisu je výzdoba omezena pouze na podkresbu. Iluminace nikdy nebyly dokončeny. Z hlediska umělecko-historického je to velmi zajímavé, protože kresby jsou na rozdíl od předchozích neumně dodělaných folií (98r-102r) svrchovaně kvalitní. Projevuje se jistá ruka kreslíře, lehkost jeho výtvarného projevu zejména v drolieriových scénách.

127r)

Podélná miniatura [91] - zcela nahoře na foliu. *Metropolita maže novému biskupovi dlaně posvátným olejem.* Výjev ilustruje rubriku¹⁸⁰ z předchozího folia. Stále stejné kompoziční schéma. Vpravo na výjevu je oltář, před ním stojí biskup (metropolita) v kasuli, s mitrou a berlou, v doprovodu tří kleriků, z nichž první drží pouzdro s posvátnými oleji. Před biskupem stojí svěcenec s věncem (corona) na hlavě, v kasuli. Ruce má natažené před sebou dlaněmi nahoru, biskup mu pravým palcem pomazává levou ruku. Za svěcencem stojí další tři biskupové s mitrou na hlavě a berlou v ruce.

Velká iniciála - pod podélnou iluminací – *Inguantur manus iste...* Žehnající biskup v kasuli, s mitrou a berlou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Po borduře jedou za sebou tryskem dva koně nesoucí rytíře v brnění. První z rytířů se obrací za soupeřem a míří na něj dlouhým kopím. Chrání se štítem. Druhý rytíř se rozmachuje mečem a také se chrání štítem.

127v)

Velké iniciály - dvě: 1) v horní polovině folia – *Exaudi nos pie pater...* Vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy; 2) ve spodní polovině folia – *Deus et pater*

¹⁸⁰ Subsequenter is qui consecratur etendat manus ambas unam iuxta aliam ante consecratorem et consecrator fundens crisma super manus eius cum pollice liniat totas manus ipsius ab interiori parte dicens sine nota.

domini nostri iesu Christi...Biskup (metropolita) v kasuli, s mitrou a berlou, maže křížmem palec svěcence. Ten je oděn do dalmatiky, přes ruku má manipul.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran, objevuje se motiv zvířecí hlavy vyrůstající z dlouhého krku dračího těla.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Lev honí zajíce.

128r)

Velká iniciála - ve spodní polovině folia – *Creator et consecrator humani generis...* Biskup (metropolita) v kasuli, s mitrou a berlou, žehná biskupský prsten svěcence, který před ním stojí se sepjatýma rukama.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

128v)

Velká iniciála cca uprostřed folia – *Sanctifica quesumus domine...* Vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

129r)

Podélná miniatura - v horní polovině folia. *Metropolita navléká novému biskupovi prsten.* Ilustruje rubriku,¹⁸¹ která mu předchází. – Stále stejné kompoziční schema. Vpravo na výjevu je oltář, před ním stojí biskup – metropolita, v kasuli, s mitrou a berlou, v doprovodu tří kleriků v pluviálech. První z nich drží zavřenou knihu. Metropolita se chystá navléci svěcenci na prsteníček biskupský prsten. Svěcenec je v kasuli, stále má okolo hlavy „coronu“. Za ním stojí tři biskupové v pluviálech, s mitrou na hlavě a berlou v ruce.

Velké iniciály dvě: 1) pod podélnou iluminací – *Accipe anulum scilicet fidei signaculum...* Vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy; 2) Zcela dole na foliu – *Accipe anulum pontificalis honoris...* S erbem – z podkresby není patrné, má-li jít o erb Renauda de Bar nebo jeho matky.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie na spodní horizontální borduře. K sedícímu psu oděnému v kápi přichází zajíc v pelerínce, opírá se o poutnickou hůl.

129v)

¹⁸¹ Post hec ipse consecrator mittit anulum in digitum anulare dextere manus consecrati dicens.

Velká iniciála - cca uprostřed folia – *Deus sine quo nichil potest benedicere vel consecrari, hunc baculum benedicere dignare...* Metropolita v kasuli, s mitrou a berlou žehná berlu, kterou drží klerik v albě.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Zajíc kropí psa svččenou vodou.

130r)

Podélná miniatura [92] - zcela dole na foliu. *Metroplita předává novému biskupovi berlu.* Ilustruje předchozí rubriku¹⁸². Identická jako podélná iluminace na 129r, liší se pouze v tom, že metropolita místo prstenu předává berlu.

Velká iniciála - zcela nahoře na foliu - *Sustentator humane inbecilitatis deus...* Vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

130v)

Velké iniciály dvě: 1) Zcela nahoře na foliu – *Accipe baculum...* Metropolita v kasuli, s mitrou na hlavě, předává berlu svčcenci; 2) Ve spodní polovině folia – *Accipe baculum sacri...* S erbem, naní jasné o čí erb jde.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - na spodní horizontální borduře. Jelen s vysokými parohy běží tryskem směrem k hůrce, na níž roste strom.

131r)

Podélná miniatura – nahoře na foliu. Metropolita předává novému biskupovi evangelium. Ilustruje rubriku,¹⁸³ která jí předchází. Identická jako iluminace na 129r či 130r, liší se pouze tím, že metropolita předává svčcenci Evangelium.

Velká iniciála - pod podélnou iluminací – *Accipe evangelium...* Žehnající biskup s mitrou a berlou.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolerie - spodní horizontální borduře. Lovec na koni troubí na lesní roh, před ním běží dva lovečtí psi.

¹⁸² Deinde consecrator dat baculum pastoralem consecrato, tangenti ipsum cum digitis utriusque manum paululum apertis se manibus non disiunctis et dicat consecrator.

¹⁸³ Tunc det ei evangelium dicens.

131v)

Velká iniciála - ve spodní polovině folia – *In illo tempore...* J áhen v dalmatice předčítá evangelium z otevřeného evangeliáře ležícího na pulpitu.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Sedící panna má v klíně jednorožce, kterého kopím napadá mladík v brnění.

132v)

Podélná miniatura [93] – dole na foliu. *Průvod s obětními dary*. Ilustruje rubriku¹⁸⁴ která jí předchází: Vpravo je oltář, za ním biskup metropolita v kasuli, s mitrou, v doprovodu tří kleriků v pluvíalech, první z nich drží biskupovu berlu. Zleva přichází k metropolitovi průvod s obětními dary. Před biskupem klečí svěcenec, který mu líbá ruku, za ním klerik se dvěma kulatými chleby a dvěma nádobami s vínem, za ním klerik se dvěma svícemi a nakonec průvodu tři biskupové v pluvíalech s mitrou na hlavě a berlou v ruce.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Velká iniciála - pod podélnou iluminací (uvozuje kvadratickou notaci) – *Inveni david servum meum...* Dva kantoři zpívají z otevřené knihy ležící na pulpitu.

133v)

Velké iniciály - dvě: 1) ve spodní polovině folia – *Suscipe domine munera que tibi offerimus...* Vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky vinné révy; 2) zcela dole na foliu – *Hanc igitur oblationem...* Biskup v kasuli, s mitrou na hlavě, s rukama pozdviženými k modlitbě, předčítá modlitbu s knihy položené na oltáři.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Mladík právě z luku vystřelil šíp na ptáka sedícího na větévece vyrůstající z bordury.

134r)

Velká iniciála - ve spodní polovině folia – *Deus qui populus tuus indulgendo consulis...* Biskup v kasuli, s mitrou a berlou žehná. Je otočen zády k oltáři.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

¹⁸⁴ Deinde cantent offertorium , et dùm canta...offertorium, consecratus offerat consecratori duos magnos panes et duas fialas vini et duos magnos cereos, et consecrator oblata leviter tangat, facta autem oblatione, consecratus osculet manum consecratoris...

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Mladík drží jednou rukou za uši zajíce, v druhé ruce drží meč.

135r)

Velká iniciála v horní polovině folia – *Benedicat tibi dominus...* Vegetabilní se stáčenými úponky ukončenými lístky jahodníku.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Zajíc troubící na polnici běží za loveckým psem.

136r)

Velká iniciála [94] - ve spodní polovině folia – *Deus cuius providentia statuit...* Biskup v kasuli, s mitrou a berlou žehná mitru pro svěcence, kterou drží klerik.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Za běžícím zajícem kráčí fantastická postava - Vousatá hlava starce vyrůstající ze zvířecích nohou.

136v)

Podélná miniatura [95] - v horní polovině folia. *Předání mitry novému biskupovi*. Stále stejné kompoziční schema – Vpravo na výjevu je oltář, před ním stojí metropolita v kasuli, s mitrou na hlavě. Za ním tři klerikové v pluvíálech, první z nich drží biskupskou berlu. Před metropolitou stojí nově vysvěcený biskup, v kasuli „s „coronou“ a mitrou na hlavě. Biskup mu pravou rukou žehná a levou má položenou na jeho mitře. Za svěcencem stojí další tři biskupové v pluvíálech, s mitrou na hlavě a berlou v ruce.

Velká iniciála - pod podélnou iluminací – *Deus qui mittre pontificalis...* S erbem (zatím prázdným).

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Na větévce vyrůstající z bordury sedí sova, opodíl stojí opice s ptačími křídly na provázku.

137r)

Velké iniciály - dvě: 1) zcela nahoře na foliu (uvozuje kvadratickou notaci) – *Sicut unguentum...* Vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky vinné révy; 2) dole na

foliu - *Plenum quesumus domine...* Biskup v kasuli s mitrou a pozdviženýma rukama předčítá modlitbu z knihy položené na oltáři.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

138r)

Velká iniciála - v polovině folia – *Deus mundi creator et rector...* Biskup v kasuli s mitrou a sepjatýma rukama předčítá modlitbu z knihy položené na oltáři.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

138v)

Velké iniciály :1) nahoře na foliu – *Ad gloriam domine...* S erbem (prázdným); 2) ve spodní polovině folia – *Hanc igitur oblationem...* Biskup v kasuli s mitrou a pozdviženýma rukama předčítá modlitbu z knihy položené na oltáři.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Mladík vytahuje ze studně vědro, ze kterého kouká zvířecí hlava liška. Jiná liška utíká pryč od studny.

139r)

Velká iniciála - v horní polovině folia – *Omnipotens deus qui...* Biskup v kasuli, s mitrou a berlu žehná lidu.

Bordura - stále stejného typu ze dvou stran.

Drolierie – v horním rohu folia. Vysoký pták otevírá zoban na zajíce, který se blíží s popravčí sekyrou.

139v)

Velká iniciála - zcela dole na foliu – *Repleantur consolatio...* Vegetabilní se stáčenými úponky zakončenými lístky jahodníku.

Bordura - stále stejného typu ze tří stran.

Drolierie - na spodní horizontální borduře. Nad bordurou se vznáší zvláštní druh hmyzu s motýlími křídly.

7. Výjimečný svědek počátku XIV. století

Dvoudílný pontifikál Renauda de Bar spatřil světlo světa v Lotrinsku někdy v rozmezí let 1302-1316, kdy byl Renaud métským biskupem. Dějiny této jedinečné středověké knihy zůstávají posety mnoha otazníky, na které (aspoň prozatím) neexistují odpovědi. Vznikaly obě části pontifikálu současně? Pokud ano, ve kterém skriptoriu v této části severovýchodní Francie? Nebo snad přece jen vznikly jinde? Proč zůstala cambridžská část nedokončená? Přetrhla její dokončení náhlá a s největší pravděpodobností násilná smrt objednavatele? A která část vlastně vznikla jako první? Výzdoba cambridžského rukopisu je sice nedokončená, zato je zcela jistě dílem jednoho umělce. Pražský rukopis je naopak iluminován téměř v úplnosti, výzdoba je ale nejednotná a podíleli se na ní nejméně tři malíři a několik písařů.

Dvoudílný rukopis z „knihovny“ Renauda de Bar, jehož obsah vychází jak z pontifikálů užívaných ve XII. století, tak z pontifikálu římské kurie ze století XIII., výzdobu jiných dobových pontifikálů opravdu převyšuje. Eric Palazzo dokonce označuje ms. 298 za chef d'oeuvre skupiny rukopisů iluminovaných pro métského biskupa.¹⁸⁵ Stejný autor, který ovšem poznal právě jen cambridžskou část rukopisu, dochází k pozoruhodnému, avšak částečně mylnému názoru. Na jednu stranu zcela správně konstatuje, že jde o pontifikál speciálně vytvořený pro osobní užívání a zároveň reprezentaci métského biskupa. Na druhou stranu se ale (vzhledem k neznalosti pražské části) domnívá, že jde o jakýsi zvláštní druh slavnostního pontifikálu, jehož text i výzdoba jsou redukovány na několik málo liturgických úkonů, posvěcením kostela počínaje, biskupským svěcením konče, tedy úkonů, které nejvíce reprezentují biskupský úřad.¹⁸⁶ Palazzo pochopitelně v ms. 298 postrádá všechna nižší svěcení, jáhenskou a kněžskou ordinaci, biskupská žehnání během liturgického roku a další obřady příslušící biskupovi, které v cambridžské části chybí. Tento jistě nechtěný omyl publikovaný v nedávné době je smutným a zároveň trochu úsměvným potvrzením netečnosti mnoha - jinak skvělých - badatelů vůči vzácným českým fondům. Pravdou nicméně zůstává, že i když budeme vnímat všechny texty v obou částech pontifikálu ve vzájemné souvislosti, stále ještě nemáme před očima zcela kompletní pontifikál. Není proto vyloučené, že obě části obsahově doplňoval dnes zničený Rituál - ms. 43 z městské knihovny v Metách. Existuje dokonce domněnka, že jednotlivé části pontifikálu měly být původně prezentovány

¹⁸⁵ PALLAZZO, 1999, 172.

¹⁸⁶ Ibid., 243.

jako samostatné fascikly, čemuž by nasvědčovala rozdílná kvalita pergamenu folií ukončující jednotlivé homogenní textové bloky v cambridžské části. Podobnou rozdělovací funkci mohly mít v případě pražské části rukopisu prázdná folia objevující se rovněž na rozhraní mezi jednotlivými textovými bloky.¹⁸⁷

Obě části pontifikálu Renauda de Bar přímo překypují miniaturami a historizujícími iniciálami ilustrujícími jednotlivé liturgické úkony biskupa. Zejména první ze tří malířů rukopisu zachycuje téměř každý biskupův krok během liturgie s úžasnou přesností a smyslem pro detail (to platí zvláště pro cambridžskou část rukopisu, kde je kromě velkých miniatur velké množství historizujících iniciál s liturgickými výjevy). Dokonce samotný pontifikál je předmětem zobrazení, a to včetně textu té které modlitby právě pronášené biskupem, která je drobným písmem napsána v knize, již na podélné miniatuře biskupovi přidržuje před očima přísluhující klerik. Na jednotlivých foliích tak nacházíme dvojím způsobem zachyceno totéž. Nejprve v samotném textu pontifikálu vidíme modlitby, žehnání a rozličné liturgické úkony patřičně okomentované v rubrikách, vzápětí totéž „čteme“ na miniatuře, která je v několika případech dokonce rozfázována, aby skutečně nic nechybělo. S trochou nadsázky snad můžeme konstatovat, že vzdělanému biskupovi Renaudovi by v případě nouze stačil „obrázkový pontifikál“, protože jeho malíři neopomněli zobrazit žádný důležitý detail.

Na výzdobě pontifikálu Renauda de Bar v jeho celistvosti se podíleli nejméně tři malíři. Výzdoba první části pražského rukopisu a celý cambridžský ms. 298 jsou dílem prvního malíře, kterého De Winter označuje v kontextu ostatních liturgických knih métského biskupa jako iluminátora B. Zároveň mu dává titul „Mistr Renauda de Bar“ a v jeho práci spatřuje dvorský styl severní Francie.¹⁸⁸ Folia iluminovaná tímto malířem se vyznačují dokonalostí a elegancí, která se projevuje jak ve struktuře výzdoby, tak v provedení jednotlivých iniciál a miniatur. Minuciózně leštěné plošky zlata, přesně nanášené barvy, jistá kresba, elegantní bordury a vždy na stejné místo vsazené drobné scény – to jsou znaky prvního malíře pontifikálu. Není vyloučené, že tento umělec prošel pařížskou školou.

Druhý a třetí malíř pražského rukopisu se od prvního značně odlišují. Zatímco spořádané dílo prvního malíře je na první pohled líbivé a vzbuzuje dojem luxusu a přepychu, druhý a třetí malíř jsou v používání jednotlivých prvků výzdoby mnohem svobodnější. Tito umělci si s divákem více hrají, nutí ho, aby obdivoval jejich fantazii. To platí zejména pro třetího malíře a jeho výzdobu iniciál. V části rukopisu, kterou iluminoval, nenajdeme dvě stejné iniciály. O druhém iluminátorovi, který veškerou svou energii vložil především do výzdoby folií s biskupskými žehnáními u příležitosti velkých

¹⁸⁷ ČERNÝ 2006, 113.

¹⁸⁸ DE WINTER, 1978, 1980, 36.

christologických svátků během liturgického roku, konstatoval Květ „*velmi silný vliv anglický, prošlý kolínským prostředím, a to jak v celkové dispozici výzdoby, tak také v živě naturalistickém pojetí ornamentiky rostlinné a v charakteru droherii*“ a jeho výzdobu označil také za velmi blízkou iluminacím vzniklým pro královnu Elišku Rejčku v Brně na počátku 14. století.¹⁸⁹ Květ vidí v pražské části pontifikálu syntézu pařížských, anglických a belgických vlivů.¹⁹⁰ Žádný badatel však dosud nezmínil rozdíl mezi výzdobou „slavnostních“ folií od tohoto malíře a folií s žehnáními ke všedním nedělím a svátkům, který je natolik markantní, že nelze vyloučit ruku čtvrtého – pomocného malíře.

Ms. XXIII C 120 je někdy nazývaný Pontifikálem Karla III. Lotrinského (1575-1607) podle kardinála, který jej vlastnil na přelomu XVI. a XVII. století a který pro něj pořídil novou umělecky hodnotnou vazbu. Krátká charakteristika tohoto muže je zaznamenána na předním přideštním rukopisu.¹⁹¹ Do sbírek Národní knihovny se rukopis dostal z pražské knihovny Lobkowické.¹⁹² Otázkou zůstává, jakým způsobem tento vzácný rukopis Lobkowicové získali.

Také o cestě ms. 298 do Anglie máme jen kusé zprávy. V této části rukopisu byly důkladně přemalovány všechny erby identifikující původního majitele Renauda de Bar. Bylo tak jistě učiněno proto, aby pontifikál mohl užívat jiný biskup. Dewick se však domnívá, že k žádnému dalšímu biskupovi se už rukopis nedostal, protože nový biskup by jistě původní erby nahradil svým rodovým erbem.¹⁹³ Tomu by nasvědčoval stav dochování rukopisu, který je na rozdíl od pražského sourozence velmi dobrý. Miniatury jako by si i po tolika staletích zachovaly svoji původní svěžest. Podle Dewicka byl pontifikál v pozdějších staletích pravděpodobně v majetku nějakého bohatého domu, kde byl chráněn před špatnými podmínkami každodenního používání.¹⁹⁴ I to je však pouhá domněnka. Jisté je jenom to, že v roce 1901 rukopis získal do své sbírky Sir Thomas Brooke od F. S. Ellise. Ten krátce před svou smrtí informoval E. S. Dewicka o tom, že rukopis zakoupil od obchodníka s uměním v Dijonu. Fitzwilliam Museum dostalo pontifikál darem v roce 1918.

¹⁸⁹ KVĚT 1931, 224.

¹⁹⁰ Ibid., 225.

¹⁹¹ Viz s. 22.

¹⁹² URBÁNKOVÁ 1957, 25-26.

¹⁹³ DEWICK, 1902, 12.

¹⁹⁴ Ibid., 12.

8. Závěr

Dvě části Pontifikálu Renauda de Bar (ms. XXIII C 120 - Národní knihovna v Praze a ms. 298 - Fitzwilliam Museum v Cambridge), výjimečné liturgické knihy vytvořené někdy mezi lety 1302-1316 pro métského biskupa pocházejícího ze zámožného šlechtického rodu Barů z Lotrinska, byly až do nedávné doby vnímány odděleně. Podrobným srovnáním obsahu i výzdoby, která se svým bohatstvím vymyká běžné dobové produkci, však můžeme obě části rukopisu i přes tisícikilometrovou vzdálenost obou knihoven, kde se manuskripty nacházejí, definitivně prohlásit za „sourozence“, kteří se jeden bez druhého neobejdou. Pontifikál je zároveň nutné vnímat v kontextu dalších liturgických knih, jejichž objednavatelem, mecenášem a majitelem byl Renaud de Bar. Výzdoba Pontifikálu Renauda de Bar je jedinečná zejména s ohledem na nepřeborné množství výjevů ilustrujících dobovou liturgii a na velké bohatství droberiových scén.

Pražská část rukopisu zahrnuje ordo k nižším svěcením, k jáhenské a kněžské ordinaci, dále text k misse chrismatis, biskupská žehnání během liturgického roku, text k posvěcení oltáře, k biřmování a různé dodatky. Větší část cambridgského rukopisu obsahuje text k posvěcení kostela, dále žehnání opatů a abatyší, text ke slavení synody a ordo k biskupskému svěcení.

Na výzdobě pražského rukopisu se podíleli minimálně tři malíři. První z nich, který je zároveň autorem všech iluminací cambridgské části (s výjimkou několika folií dokončených později a nekvalitně), vyzdobil folia s texty k nižším svěcením a kněžské a jáhenské ordinaci. Charakteristické jsou pro něj velké podélné miniatury s detailními výjevy z liturgie, velké iniciály (historizující, vegetabilní nebo s erbem), elegantní střízlivá bordura, která většinou rámuje folio ze tří stran a množství droberiových výjevů, které jsou vždy lokalizovány na spodní horizontální borduru. V obou částech rukopisu se tento malíř projevuje jako skutečný mistr a jeho pečlivá práce založená na lehké, ale jisté kresbě, přesně nanášených ploškách výrazných barev a zlacení a jemné ornamentální kresbě, která výzdobu doplňuje, je právem přirovnávána k práci klenotníka. Není vyloučené, že tento umělec prošel pařížskou školou.

Druhý malíř pražské části pontifikálu, který vyzdobil folia s texty rozličných žehnání během liturgického roku, vložil veškerý svůj um především do výzdoby několika folií s texty slavnostních žehnání, jejichž výzdoba je možná nejbohatší a nejživější z celého rukopisu.

Oproti prvnímu malíři u něj zaznamenáváme pokročilejší prostorové vnímání a větší svobodu v pojetí iniciál a bordur. V jeho díle je patrný silný anglický vliv. Při podrobném studiu je nicméně zarážející kontrast mezi živou a velice kvalitní výzdobou výše zmíněných slavnostních folií a výzdobou běžných žehnání během roku, a to jak v typice dekoru, tak v projevené fantazii. Je proto nutné uvažovat o možném čtvrtém malíři rukopisu, který by byl patrně pomocníkem tohoto malíře.

Pro třetího malíře, který vyzdobil folia s textem k misse chrismatis a část rukopisu věnovanou posvěcení oltáře, je charakteristické živé propojení všech výzdobných prvků v jeden svět, do nějž je s úžasnou svobodou a fantazií zasazeno množství lidských, zvířecích a fantaskních postav. Bohatá je u tohoto malíře škála rostlinných témat, mezi nimiž zvláště vyniká motiv drobných pětilistých kvítků, který se u dalších malířů nevyskytuje.

V předkládané práci je věnována zvláštní pozornost detailnímu popisu iluminovaných folií v obou částech rukopisu. Tento popis je nutným předstupněm k dalšímu možnému bádání o této skvostné liturgické knize. Popisu obou částí rukopisu, který tvoří gros diplomové práce, předchází několik úvodních kapitol. První je věnována spleťtým dějinám pontifikálu jakožto knize určené pro biskupa. Tato kniha v obecné rovině představuje soubor liturgických textů užívaných biskupy při nejrůznějších příležitostech. Druhá z těchto kapitol uvádí do problematiky vzniku pontifikálu Renauda de Bar na pozadí historie šlechtického rodu Barů. Zvláštní pozornost je přitom věnována přímo postavě biskupa Renauda. Následuje kapitola o droleriích, které oživují folia v obou částech rukopisu. Za podrobným popisem celého pontifikálu je umístěna kapitola shrnující poznatky o obou částech rukopisu, ve které jsou zmíněny i jeho osudy po smrti původního majitele.

Na konci práce je před obrazovou přílohu doprovázející kapitolu věnovanou droleriím a popis obou částí pontifikálu zařazena speciální obrazová část zahrnující několik „seznamů“ týkajících se tapet na pozadí miniatur, postupného vzniku iluminace, dále liturgických oděvů, hudebních nástrojů a zvířat objevujících se v pontifikálu.

Hlavním cílem diplomové práce bylo představit obě části rukopisu v celistvosti a otevřít důležitá témata vyvstávající při studiu této vzácné liturgické knihy k dalšímu možnému bádání.

9. Bibliografie

Prameny:

Pontifikál Renauda de Bar: ms. XXIII C 120 – Národní knihovna, Praha

Pontifikál Renauda de Bar: ms. 298 – Fitzwilliam Museum, Cambridge

Carnet de Villard de Honnencourt: ms. 19093 – Bibliothèque nationale de France, Paris

Ezop (Aisópos): Aisópeion mythón synagógé (Fabulae Aesopicae collectae), ed. C. Halmius
Leipzig 1889 (česky: Svět ezopských bajek, Praha 1976)

Isidor ze Sevilly (Isidorus Hispalensis): Etymologiae, Hana Šedinová a kol., Praha 2000

Physiologus Latinus: vers. B., ed. F. J. Carmody, Paris 1939

Plinius Starší (Gaius Plinius Secundus): Naturalis historiae lib. XXXVII, ed. C. Mayhoff,
Leipzig 1909

Použitá literatura:

ANDRIEU 1938-41 – Michel ANDRIEU: Le pontifical romain au Moyen Age, Tome I, in:
Studie e testi 86, 87, 88, 89, Città del Vaticano 1938-41

BALTRUŠAITIS 2008 – Jurgis BALTRUŠAITIS: Fantastický středověk, Praha 2008

BERGER 2008 – Rupert BERGER : Liturgický slovník, Praha 2008

BINSKI / PANAYOTOVA 2005 – Paul BINSKI / Stella PANAYOTOVA (ed.):
The Cambridge Illuminations, Ten centuries of Book Production in the Medieval West.
Katalog výstavy The Fitzwilliam Museum and Cambridge University Library. Cambridge
2005

CAMILLE 1992 – Michael CAMILLE: Image on the Edge, Cambridge, Massachusetts 1992

COLIN-ROSET / PARISSÉ / PAULMIER-FOUCART 1984 – Simone COLIN-ROSET /
Michel PARISSÉ / Monique PAULMIER-FOUCART: Ecriture et enluminure en Lorraine au
Moyen Age. Catalogue de l'exposition La plume et le parchemin, Nancy 1984,

ČERNÝ 2006 – Pavel ČERNÝ: Pontifikál Renauda z Baru, in: Du bon du coeur, Poklady
francouzského středověkého umění v českých a moravských sbírkách (kat. výst.), Olomouc
2006, 108-115

- DALARUN 2002 – Jacques DALARUN a kol: *Le Moyen Age en Lumière*, Paris 2002
- DE MARGERIE 1998 – Anne DE MARGERIE (ed.): Pontifical de Renaud de Bar, in: *L'art au temps des rois maudits. Philippe le Bel et ses fils 1285- 1328*. Katalog výstavy. Galeries nationales du Grand Palais, Paris, 1998, s. 317-318
- DE WINTER 1978, 1980 – Patrick M. DE WINTER: Une réalisation exceptionnelle d'enlumineurs français et anglais vers 1300. Le bréviaire de Renaud de Bar, évêque de Metz. In: *La Lorraine, études archéologiques. Archéologie et histoire de l'art. Actes du 103e Congrès national des Sociétés savantes, Nancy- Metz 1978*. Paris 1980, s. 27-62
- DEWICK 1894/95 - E. S. DEWICK: On a MS. Pontifical of a Bishop of Metz of the Fourteenth Century, in: *Archaeologia* 54, 1894/95, 411-424
- DEWICK 1902 – E. S. DEWICK: *The Metz Pontifical*, Roxburghe Club, London 1902
- CHYTIL / BOROVSKEÝ 1981 – Karel CHYTIL / František A. BOROVSKEÝ (ed.): *Výběr z retrospektivní výstavy. Všeobecná zemská jubilejní komise v Praze, Praha 1891*, s. 153
- CHYTIL 1892 – Karel CHYTIL: *Umělecký průmysl na retrospektivní výstavě, Praha 1892*, s.15
- JAKOBI-MIRWALD 2008 – Christine JAKOBI-MIRWALD: *Buchmalerei, Terminologie in der Kunstgeschichte*
- KVĚT 1931 – KVĚT Jan: *Iluminované rukopisy královny Rejčky, Praha 1931*, s. 224-225
- LEROQUAIS 1931 – Victor LEROQUAIS: *Les manuscrits liturgiques latins du haut Moyen Age à la Renaissance, leçon d'ouverture a l'école pratique des hautes études, Paris 1931*
- LEROQUAIS 1937 – Victor LEROQUAIS: *Les pontificaux manuscrits des bibliothèques publiques en France II, Paris 1937*
- PALLAZZO 1993 – Eric PALLAZZO: *Histoire des livres liturgiques, Le Moyen Age des origines au XIIIe siècle, Paris 1993*
- PALLAZZO 1999 – Eric PALLAZZO: *L'évêque et son image, L'illustration du Pontifical au Moyen Age, Turnhout 1999*
- PALLAZZO 2000 – Eric PALLAZZO: *Liturgie et société au Moyen Age, Paris 2000*
- PALLAZZO 2004 – Eric PALLAZZO: *Le pontifical de la curie Romaine au XIIIe siècle, Paris 2004*
- PODLAHA 1912-30 – Antonín PODLAHA: *Český slovník bohovědný I.-IV.*, Praha 1912-30
- RASMUSSEN 1998 – Niels. K. RASMUSSEN: *Les pontificaux du haut Moyen age - genèse du livre de l'évêque*, in: *Spicilegium sacrum lovaniense* 49, études et documents, Leuven 1998

REYNOLDS 1983 – Roger E. REYNOLDS: Image and Text: The Liturgy of Clerical Ordination in Early Medieval Art, in: *Gesta* XXII/1, 1983, 27-38

ROYT / ŠEDINOVÁ – Jan ROYT / Hana ŠEDINOVÁ: Slovník symbolů, kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii, Praha 1998

STEJSKAL 1992 – Karel STEJSKAL: O iluminovaných rukopisech francouzského původu v Národní knihovně v Praze, in: *Dějiny a současnost* 14/6, 1992, 42-46

TOUBERT 1974 – Hélène TOUBERT: Iconographie et histoire de la spiritualité médiévale, in: *Revue d'histoire de la spiritualité* 50, 1974, 265-284

URBÁNKOVÁ 1957 – Emma URBÁNKOVÁ: Rukopisy a vzácné tisky pražské Universitní knihovny, Praha 1957

VOGEL / ELZE 1963-1972 – Cyrille VOGEL / Reinhard ELZE: Le pontifical romano-germanique du Xe siècle, in: *Studi e testi* 226, 227, 269, Città del Vaticano 1963-1972

WORMALD / GILES 1982 – Francis WORMALD / Phillis GILES: A descriptive Catalogue of the additional illuminated Manuscripts in the Fitzwilliam Museum acquired between 1895-1979. sv. 1, London – New- York – Melbourne 1982, 276-277

KULHÁNKOVÁ / TOŠNEROVÁ 1993-2001 – Lucie KULHÁNKOVÁ / Marie TOŠNEROVÁ: Rejstřík k bibliografické příloze *Studií o rukopisech* 1993–2001. *Studie o rukopisech*, 35, 2002-2003-2004, 267-282

ZACHOVÁ 1983 – Irena ZACHOVÁ: Rejstřík k bibliografické příloze *Studií o rukopisech* 1972 – 1981. *Studie o rukopisech* 22, 1983, 139-143

10. Přílohy

Seznam příloh

Příloha 1 – seznam tapet.....	136
Příloha 2 – různé fáze rozpracování iluminací v ms. 298.....	138
Příloha 3 – seznam liturgických oděvů.....	140
Příloha 4 – seznam hudebních nástrojů.....	147
Příloha 5 – seznam zvířat.....	151
Příloha 6 - obrazová příloha k textu.....	153

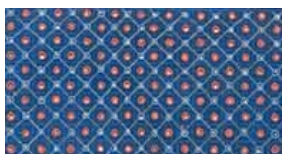
Příloha 1 - seznam tapet

1) **ms. XXIII C 120:** 5r). Sytě tmavěmodrá tapeta dělená poměrně velkými zlatými kosočtverci, uprostřed nichž je heraldický motiv dvou zlatých ryb z erbu Renauda de Bar. Ryby jsou otočeny bříšky k sobě, ocasy se dole téměř dotýkají, hlavy se naopak od sebe odtahují. Tento motiv je ještě ozdoben třemi zlatými křížky.

2) **ms. XXIII C 120:** 10r, 11v, 15r, 17r, 18v, 21r, 25r, 27v, 34v, 38v a **ms. 298:** 1r, 8r, 23v, 32v, 43v, 47v, 53r, 72v, 79r, 92v, 133r (nedokončené), 145r (nedokončené). Tapeta je tvořená modrými a zlatými kosočtverci ohraničenými černou linkou. V modrých polích je vepsána bílá lilie, v polích zlatých je bíle vytečkovaný květ.

3) **ms. XXIII C 120:** 10v, 15v, 18v, 20r, 21v, 23r, 24r, 29r, 37v, 49r, 53r, 61v, 68v, 70r, 126v (nepatrně odlišné) a **ms. 298:** 5v, 7r, 11r, 14r, 31v, 41v, 46r, 50r, 70v, 73r, 82v, 90v, 106r (nedokončené), 117r. Ve dvou barevných variantách: 1) Na sytě tmavěmodrém pozadí vytváří světlejší modrá linka drobné kosočtverce, které jsou v průnicích zdobeny kulatými kvítky s bílou tečkou uvnitř. Uprostřed každého kosočtverce je červený kvítek také s bílou tečkou uvnitř; 2) Pozadí je tmavě červené, linka světle růžová do fialova, kvítek uprostřed sytě červený.

4) **ms. XXIII C 120:** 12v, 14r, 35r, 37r, 38r, 39r. Honosná tapeta s rytou kresbou. V několika barevných variantách s drobnými obměnami: 1) Zlatá plocha je rozdělená na řídkou čvercovou síť. V rozích čtverců je dvojité kružnice, do níž jsou střídavě vepsány heraldické figury dvou ryb obklopených křížky z erbu Renauda de Bar, dále motiv lva a orlice. Díky kružnicím vzniká uprostřed čtverců pole s okosenými rohy, do něhož je vyryt rostlinný motiv malého keříku rozvětveného na čtyři větévky s lístky. Na některých foliích je tato tapeta ve špatném stavu, zlatá plocha je sprášena, rytá kresba porušena; 2) Na modrém pozadí zlatá kresba, místo heraldických figur jsou v kružnicích pětilisté květy; 3) Totéž na červeném pozadí.

5) **ms. XXIII C 120:** 13v, 16v, 30v, 37r. Nádherná tapeta s loveckou scénou, ve dvou barevných variantách – na modrém či červeném pozadí jsou tenké zlaté stáčené úponky s drobnými lístečky a mezi ně je vpleten lovecký výjev. Střídavě se objevuje, jelen, zajíc a lovecký pes, na fol. 37r navíc dvojice ptáků.

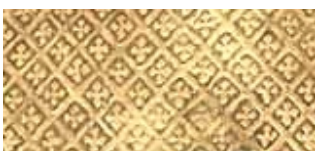

6) **ms. XXIII C 120:** 32r a **ms. 298:** 123r. Tapeta ve dvou barevných variantách. Velice podobná tapetě č. 5. Na červeném či modrém pozadí motiv stáčených úponků s lístečky, zelenou či zlatou barvou, chybí jen lovecké scény.

značně poničená.

7) **ms. XXIII C 120:** 16r, 23r, 29v a **ms. 298:** 2r, 7v, 30r, 66r, 89r. Zlaté pozadí s rytou kresbou kterou tvoří hustá síť kosočtverců vytvořená z tenkých dvojitých linek. Uprostřed každého kosočtverce je vytečkovaný kvítek. Na některých foliích tapeta

8) **ms. XXIII C 120:** 19r, 23v, 28r, 31v, 36v, 38r a **ms. 298:** 11v. Zlatá tapeta s vyraženým motivem. Tapetu tvoří hustá síť kosočtverců, uprostřed každého kosočtverce je vyražen křížek. Na některých foliích tapeta značně poničená.

9) **ms. 298:** 29v. Velice krásná elegantní tapeta. Na sytě modrém pozadí je zlatá síť kosočtverců. Doprostřed každého kosočtverce je vepsána zlatá lilie.

Příloha 2 - různé fáze rozpracování iluminací v ms. 298

Bordury

131v

123r

100r

96v

Drolerie

129r

120r

100r

81v

Podélné miniatury

131r

106r

117r

70v

Příloha 3 – seznam liturgických oděvů¹⁹⁵

Pontifikální střevíce – ms. XXIII C 120 (5r)

Amikt – ms. XXIII C 120 (7r)

Alba – ms. XXIII C 120 (7r)

Cingulum – ms. XXIII C 120 (7r)

Štola – ms. XXIII C 120 (34v)¹⁹⁶

¹⁹⁵ Liturgické oděvy nejsou řazeny podle abecedy, ale podle toho, jak si je duchovní - v tomto případě biskup – postupně obléká

¹⁹⁶ Na miniatuře je viět dvoji způsob vázání štoly – po jáhenském i kněžském způsobu.

Dalmatika – ms. XXIII C 120 (7v)

Manipul – ms. XXIII C 120 (8r)

Kasule – ms. XXIII C 120 (8r)

Rukavice – ms. XXIII C 120 (8v)

Prsten – ms. XXIII C 120 (8v)

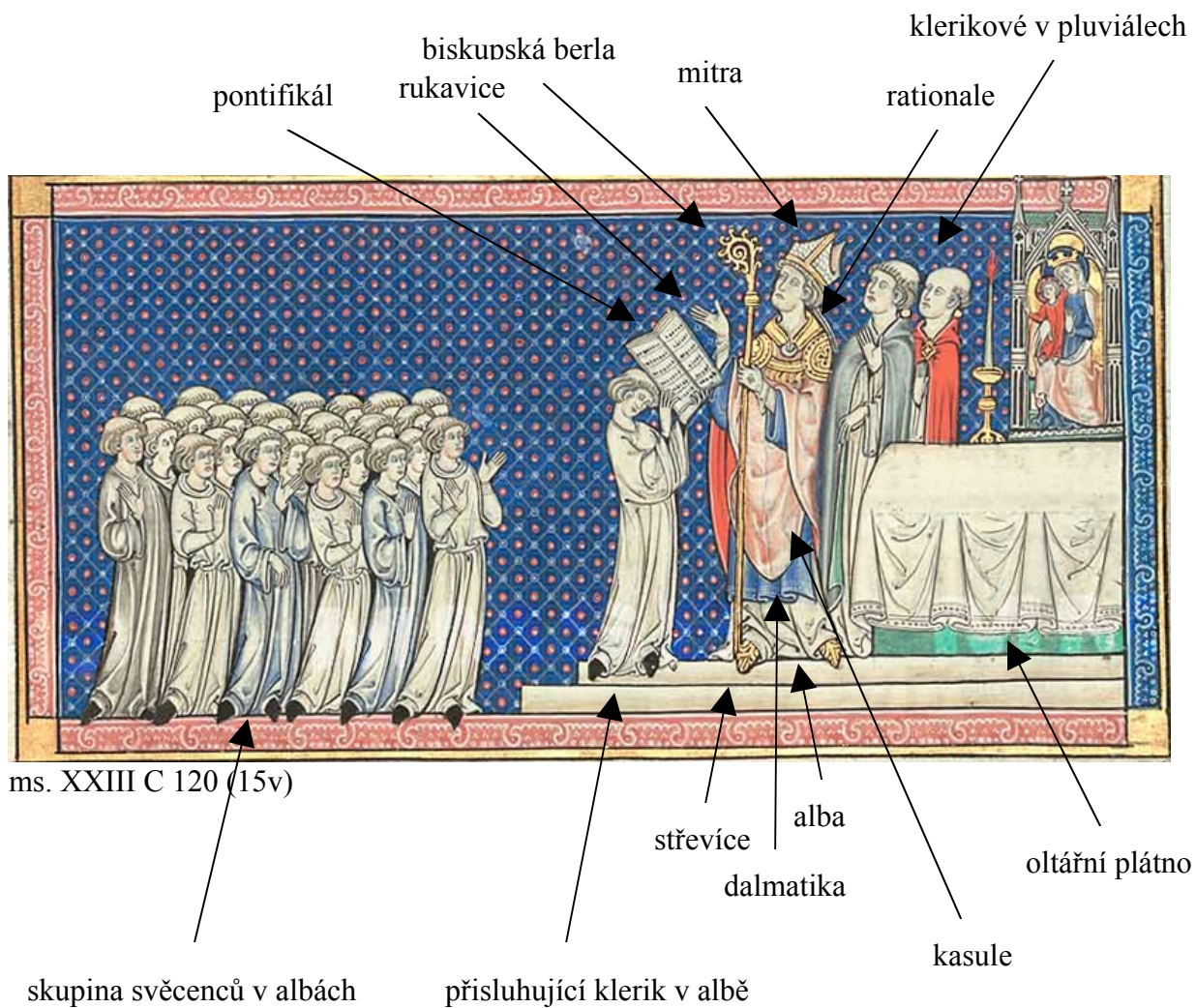
Biskup připravený ke slavení liturgie
ms. XXIII C 120 (8v)

Mitra a berla – ms. 298 (73r)

Mnišská kukula – ms. 298 (63r)

Ukázka některých modliteb z Pontifikálu Renauda de Bar, týkajících se odívání nebo předávání liturgických oděvů a insignií¹⁹⁷

Calces – Calcia domine pedes meos in preparationem evangelii pacis¹⁹⁸.

Obuj, Pane, mé nohy na cestu zvěstování evangelia pokoje.

Amictus – Oremus: Humeros meos quesumus domine spiritu sancti gratia protege renesque meos viciis omnibus expulsis precinge ad sacrificandum in serviendum tibi viventi in saecula saeculorum.

Modleme se: Bedra má, Pane, chraň milostí Ducha Svatého a po očištění všech vin mě opásej k obětování ve službě tobě, který žiješ na věky věků.

Alba – Omnipotens sempiternus deus te suppliciter deprecor ut omnium fraude viciorum exutus¹⁹⁹ albaque veste indutus te merear sequi ad regna ubi vera sunt gaudia.

Všemohoucí věčný Bože, pokorně žádám, abych zbaven všech chyb a provinění jsa v bílé roucho oblečen, byl shledán hodným tě následovat do tvého království, v němž je pravá radost.

Cingulum – Precinge me domine virtute et decore sanctificationis ut contra omnes inimicos meos visibiles et invisibiles viriliter valeam pugnare spe firma veritatis eterne. Per Jesum Christum

Opásej mě, Pane, mocí a krásou svatosti, abych proti všem svým viditelným i neviditelným nepřátelům zdařile bojoval pevnou nadějí ve věčnou pravdu – skrze Krista.

Stola²⁰⁰ – Stola iustitiae circumda domine servicem meum et ab omni cogitatione peccati purificet me iesus christus .

Stolou spravedlnosti ozdob, Pane, mou službu. Od všech hříšných myšlenek nechť mě očistí Ježíš Kristus.

29v) Accipe stolam iocunditatis quam immaculatam perferas ante tribunal christi et agnoscas officium tuum atque impleas illud potens est enim deus tibi augere gratiam.

Přijmi oděv radosti, kéž jej neposkrvněný doneseš až před soud Kristův, kéž poznáš své poslání a naplníš jej, vždyť mocný je Bůh, kéž ti štědře udělí svou milost.

¹⁹⁷ Modlitby přepsal, přeložil a poznámkami doplnil Ondřej Trepeš. Jeho poznámky jsou pro odlišení psány kurzívou.

¹⁹⁸ První modlitbu překládám výjimečně velmi volně.

¹⁹⁹ Dvojice *oposit exutus – indutus* tvoří jasnou, leč nepřeložitelnou slovní hříčku.

²⁰⁰ *Nenacházím adekvátní výraz pro dnes již nepoužívaný druh dlouhého římského svchrního oděvu.*

34v) Accipe iugum domini mei dicentis iugum meum suave est, et onus meus leve.

Přijmi mé jho – jak praví Pán – neboť mé jho netlačí a břemeno mě netíží.²⁰¹

Balteum et tunica et dalmatica – Rogo te deus sabbaoth altissime pater sancte ut me castitatis tunica digneris accingere lumbosque meos balteo tui amoris et timoris ambire et renes cordis et corporis mei igne tue caritatis urere, ut pro peccatis mei digne possint intercedere et abstantis populi tui peccatorum veniam promereri ac pacificas singulorum hostias immolare me ipsum quoque domine ad te audacter accedentem non sinas perire sed dignare lavare mundare ac leviter suscipere.

Pokorně prosím, Hospodine zástupů, otče svatý, abys mě uznal hodným být opásán tunikou čistoty, abys opásal má bedra pásem své lásky a naplnil mě svou bázňí. Hlubiny mého srdce a duše zažehni ohněm své lásky, abych se mohl přimluvit za hříchy své i tvého kolem stojícího lidu. Ať přijdu zasloužit a obětovat obět smíření za každého z nich. Také mě, Pane, směle před tebe předstupujícího, nenech zhynout, ale dej mi se důkladně očistit, ospravedlnit abych mohl být přijat.

Manipulus – Da domine manipulum manibus meis ad abstergendam omnem maculam immundiciae ut sine polutione mentis et corporis valeant tibi servire per christum dominum nostrum.

Dej, Pane, sílu mým rukám, abych se vystříhal každé nepravosti a bez posrkrvny mysli i těla jsem zůstal hoden ti sloužit – skrze Krista, našeho pána.

23r) Investione horum manipulorum sub iure te domine deprecamur ut hii famuli tui sic operentur in temperali conversatione, quatinus exemplo priorum patrum, in futuro mereantur perheniter gaudere. Per christum.

Oblečením těchto manipulů tě, Pane, vpravdě prosíme, aby tito tvoji služebníci jednali vždy uměřeně a po příkladu velkých otců si v budoucnu zasloužili vejít ve věčnou radost.

Casula – Indue me domine vestimento salutis et indumento leticiae circonda²⁰² me ut sicut precendencium patrum more hoc vestimento induerem ita eorum exemplis et meritis adiuverem per christum

Oděj mě, Pane, rouchem spásy a oděvem radosti mě ozdob, stejně jako velké otce, tak abych podle jejich příkladu i zásluh byl ku prospěchu.

²⁰¹ Opět zde překládám poněkud volněji neboť se – podobně jako na dalších místech - jedná o doslovnou citaci slov z evangelia.

²⁰² Text je plný gramatických i stylistických nepřesností, fonetických zápisů – zejména genitivů. Tvar „circonda“ neznamená nic – jedná se o zkomoleninu imperativu 2. os. od slovesa circumdare, tato chyba spolu s jinými ukazuje na francouzské vlivy.

34v) Veste nuptiali induat te deus...accipe vestem sacerdotalem per quam caritas intelligitur, potens est enim deus ut augeat tibi caritatem et opus perfectum.

V svatební roucho ať tě oblékne Pán...přijmi kněžské roucho, jímž se dává poznat láska , neboť mocný je Bůh, kéž ti štědře udělí svou lásku a dobré dílo dokoná.

Cirotecas – Respice domine in servos tuos et in opera tua et dirige filios eorum et sit splendor domini nostri super nos et opera manuum nostrarum dirige super nos et opus manuum nostrarum dirige.

Pamatuj, Pane, na své služebníky ve svých činech a žehnej jejich synům. Ať je nad námi sláva našeho Pána. Žehnej pracem našich rukou, žehnej nám, žehnej práci našich rukou.

Anulus – Deus qui in sacri altaris tui ministrum non meis meritis sed tua gratia elegisti et anulo fidei subarravisti munda me obsecro ab omni pollutione peccati tibi que placentium sacerdotum numero iubeas abscribi per christum.

Pane, vyvolil jsi mě za služebníka svého svatého oltáře ne podle mých zásluh, ale ze své milosti, ozdobil jsi mě prstenem víry. Očišť mě, snažně prosím, od každé posrkvrný hříchu, abych mohl být připočten ke kněžím, kteří se se ti líbí – skrze Krista.

Baculus – Accipe baculum pastoralitatis quem praeferas catervae (dav, zástpu) tibi commissae ad exemplum iustae severitatis et correctionis.

Přijmi pastýřskou hůl, již povedeš zástup tobě svěřený k příkladu vážnosti, spravedlnosti a obrácení.

Virga pastorem – Accipe virgam pastorem sollicitudinis et sic vigila super gregem dominicum tibi commisum. Quatinus sicut fidelis servus et prudens merearis intrare in gaudium domini tui.

Přijmi pastýřskou hůl, hůl starostlivosti a tak i bdi nad svým stádem, které ti bylo svěřeno, ať jednou můžeš vejít v radost Pánovu jako i onen služebník dobrý a věrný.²⁰³

Balteum – Balteo vere castitatis et gratia sancti spiritus precingat dominus renes cordis et corporis tui ut acceptabiles offeras deo omnipotenti. Cui honor et gloria in secula seculorum.

Pásem čistoty a milostí Ducha Svatého ať Pán opásá tvé tělo i duši, abys byl shlédán hodným k jeho službě - jemu buď čest a sláva na věky věků.

Manicis – Inmensam clementiam tua rogamus omnipotens et piissime deus ut manus istius famuli tui N (OMEN)²⁰⁴ scilicet fratris nostri sicut exterius obducuntur manicis istis sic interius²⁰⁵ aspergantur rore tue benedictionis ut quecumque per eas sint benedicenda: per te benedicantur et consecrentur – qui vivis et regnas.

Dovoláváme se, Pane, tvé nezměrné dobrotivosti a milosti a prosíme, abys ruce toho svého služebníka, avšak i bratra ... které se oblékly do rukavic, naplnil rosou svého požehnáním, aby

²⁰³ Opět výrazná narážka na evangelijní podobenství, v nichž Ježíš přirovnává své věrné učedníky k prozíravým služebníkům a dobrým správcům.

²⁰⁴ Zde se mělo doplnit jméno biskupa.

²⁰⁵ Velmi zhuštěně vyjádřena myšlenka, aby Bůh naplnil vnitřně (interius) svou mocí ruce, které se oblékly do „vnějších“ rukavic (exterius).

vše, co jimi bude požehnáno, skrze tebe bylo požehnáno a posvěceno – neboť ty žiješ a kraluješ.²⁰⁶

Dalmatika (115v) – Deus bonorum omnium auctor et largitor gubernans famulum tuum hunc N (OMEN) fratrem nostrum: ut sicut hoc typico indumento priscorum patrum ritu, latiosa vestimenta presentialiter coarctantur. Ita mentis eius vane et vage cogitationes. ne in effectum periculosum proveniant. te protegente coercentur.

Pane, prameni a dárce všeho dobra, veď tohoto svého služebníka, našeho bratra...aby jako naši dávní otcové byl nošením tohoto roucha stále zavazován a stejně tak i jeho myšlenky těkavé a prázdné nedošly až k špatným činům a s tvou ochranou byly zkroceny.

Anulus – Accipe anulum scilicet fidei signaculum, quatinus sponsam dei sanctam videlicet ecclesiam intemerata fide ornatus illibate custodias. Per dominum

Přijmi prsten jakožto znamení víry, ať jím ozdoben uchováš svatou Boží snoubenku, totiž církev, v nezmenšené a neposkvrněnou víře. Skrze našeho Pána.

Item alia²⁰⁷ - Accipe anulum pontificalis honoris ut sis fidei integritate munitus ante omnia, misericordie operibus insistens, infirmis compatiens, benivolis congaudens, aliena dampna propria deputans, de alienis gaudiis tamquam de propriis exultans. Per.

Přijmi prsten kněžské důstojnosti, abys byl upevněn stálostí víry před všemi nástrahami, konal skutky milosrdenství, soucítit se slabými, radoval se s radujícími, cizí škodu považoval za vlastní tak jako i radost druhých za svoji. Skrze²⁰⁸

Baculus – Accipe baculum pastoralis officii, id est potestatem ligandi atque solvendi: et sic in corrigendis viciis pie serviens. iudicium sine ira tenens. in fovendis virtutibus auditorum Animos demulcens. in tranquillitate severitatis censuram indeserens. per dominum

Přijmi hůl pastýřské služby, tedy moc svazovat i rozsvazovat. Tak zbožně jednej i v napomínání, bez hněvu rozsuzuj, ve slovech povzbuzení buď pro jejich duše pohlazením a v stále vážnosti svůj úřad nikdy neopouštěj. Skrze našeho Pána

Mitra – Deus qui mitre pontificalis honore te voluit insignire clementer annuat ut que per mitre cornua figurantur ad tutelam et salutem anime fortiter et prudenter corde tractet (*leg tractes*) et ore. Per christum...

Pane, jenž jsi milostivě svolil a chtěl jsi jej ozdobit slávou mitry, aby skrze její cípy, jež jsou vytvořeny k ochraně a spáse duší, rozhodně a moudře jednal srdcem i ústy. Skrze Krista.

²⁰⁶ Závěrečné doxologie nedoplňujeme, byť takto stěží dávají smysl. Lze právem předpokládat, že biskupovi byla tato slavnostní zakončení dobře známa a tak je dokončoval z paměti.

²⁰⁷ Pro významnější příležitosti jsou nabízeny dvě varianty modlitby

²⁰⁸ Viz pozn. 205.

Příloha 4 – seznam hudebních nástrojů

Busina - ms. XXIII C 120 (5r)

Citola - ms. XXIII C 120 (51r)

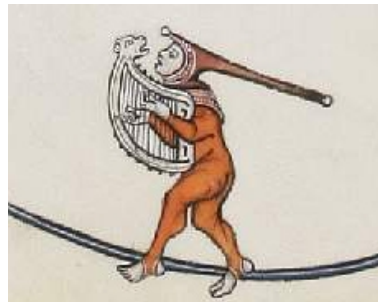
Dudy - ms. XXIII C 120 (8v)

Fidula - ms. XXIII C 120 (14r)

Fidula (parodie) - ms. XXIII C 120 (49r)

Harfa - ms. 298 (39v)

Portativ - ms. 298 (115r)

Roh (olifant) - ms. 298 (35v)

Roh lovecký - ms. 298 (131r)

Šalmaj - ms. XXIII C 120 (70r)

Trouba - ms. 298 (23r)

Trouba - ms. XXIII C 120 (105v)

Zpívající - ms. 298 (25r)

Zvonce ruční - ms. XXIII C 120 (115r)

Zvon - ms. XXIII C 120 (14r)

Přehled všech hudebních nástrojů v ms. XXIII C 120 a ms. 298²⁰⁹

ms. XXIII C 120

fol.	nástroj	poznámka	umístění
5r	busina	hraje opice	dolní rozvilina
8v	dudy (bez huku)	hraje zajíc	dolní rozvilina
14r	zvon	zvoní mniši	v levé části ve věži
	fidula	hraje jelen	dolní rozvilina
	trouba	hraje groteska	dolní rozvilina
17v	roh (olifant)	zajíc honí psa	dolní rozvilina
18r	fidula		dolní rozvilina
	portativ (9 píšťal + borduny)	bas je vpravo	
19v	dudy (bez huku)		dolní rozvilina
22v	busina	člověk v opičí kůži jede na jelenu	dolní rozvilina
	rozvilina		
23r	roh (olifant)	lovec jede na šneku s hlavou starce	dolní rozvilina
	rozvilina		
33r	roh (olifant)	hraje jeden z bojujících zajíců	dolní rozvilina
	rozvilina		
36v	busina	zajíc jede na starcovi	dolní rozvilina
41v	trouba (krátká, konická)		anděl vlevo nad
	iniciálou		
44r	trouba (přímá, krátká, silně konická)	anděl	vl. pod inic. O-remus
49r	parodie na fidulistu	hra hráběmi na rošt ?	pravá rozvilina, střed
	citola	tančící hudebník hraje	skupině tanečníků pravá
	rozvilina, dole		
51r	busina (trouba)	figurka vyrůstá z horní rozviliny	
	citola s plektrem	figurka vyrůstá z dolní rozviliny	
53r	portativ (7 píšťal, náznak 7 kláves, měch)		figurka vyrůstá z pravé dol. rozvil.
	(na spodní rozvilině je opičí škola)		
53v	dudy (bez huku)	groteska vyrůstá z horní rozviliny	
56r	roh (lovecký)	figurka vyrůstá z horní rozviliny	
61r	trouba (kratší)	groteska [člověk-drak] vyrůstá z dolní rozviliny	
	rozviliny		
	dudy (2 předničky, jedna větší s podivným zakončením???)		levá spod. rozvilina
70r	fidula (3 – 4 struny)		dolní rozvilina vpravo
	šalmaj (asi nejspíš?)	hraje zajíc	dolní rozvilina vlevo
102r	trouba (velmi krátká, spíš přímý roh?)	hlavička	dolní rozvilina vlevo
	roh	hlavička	dolní rozvilina vpravo
104r	trouba	groteska	horní rozvilina vlevo
104v	trouba	hlavička	horní rozvilina
105r	trouba	hlavička	horní rozvilina vlevo
105v	trouba	anděl	nad iniciálou C
115r	zvonce (ruční)		v iniciále F-ac nos
	domine		
116v	roh (olifant)		v iniciále D-eus qui
	(na levé rozvilině – jsou to květy nebo zvonečky???)		
117r	zpěváci (?)		v iniciále D-eus qui
	altaria nomini		

²⁰⁹ Přehled hudebních nástrojů vytvořil MgA. Lukáš Matoušek

121v roh
deus qui nos ...

v iniciále O-mnipotens

ms. 298

fol.	nástroj	poznámka	umístění
1r	citola (plektrum mezi prsty) fidula („opačné“ držení při hře)	tančící hudebník žena s vlajícím závojem	pravá rozvilina nahoře pravá rozvilina střed
3v	dudy (s hukem)	tančící opice	dolní rozvilina
14r	harfa (struny taženy mimo rezonanční skříň) zvířecí hlavice obrácena směrem k hrajícímu zajíci		dolní rozvilina
23r	trouba (kratší)	zajíc	dolní rozvilina
26v	fidula (obrácení držení)	opice	dolní rozvilina
35v	roh (olifant)	zajíc honící psa	dolní rozvilina
39v	harfa (10-12 strun mimo rezonátor se 2 rezon. otvory) zvířecí hlavice obrácena směrem k hrajícímu a zpívajícímu šaškovi		dolní rozvilina
41r	busina		dolní rozvilina
42r	šalmaj (???možná krátká trouba???)	zajíc	dolní rozvilina
46v	roh (olifant)		dolní rozvilina
90v	dudy (bez huku)	tančící šašek	dolní rozvilina
112r	dudy (bez huku)	zajíc	dolní rozvilina
115r	portativ (+ borduny)	hudebník před zajícem na hlavě	dolní rozvilina
131r	roh (lovecký) – nevybarvená kresba		dolní rozvilina
135r	roh (olifant?) – nevybarvená kresba	zajíc honící psa	dolní rozvilina

zpívající mniši

25r	v iniciále (chorálu) T -u domnine universorum
31r	v iniciále (chorálu) D -irigatur oratio mea
50r	v iniciále (chorálu) T -erribilis est locus iste
51v	v iniciále (chorálu) L -ocus iste a deo factus set
56r	v iniciále (chorálu) D -omus me a domus orationis vocabitur dicit dominus
56v	v iniciále (chorálu) D -icit dominus sermones mei
61v	v iniciále (chorálu) P -asser munit sibi domum
74v	v iniciále (chorálu) P -rotector noster aspice deus
77v	zpívající (?) mnich v iniciále (chorálu) I -n te speravi
101v	zpívající (?) mnich v iniciále (chorálu) D -irige domine pedes nostros
112r	v iniciále (nezapsaného chorálu) E -legit te dominus
119v	zpívající (?) biskup v iniciále P -er omnia secula seculorum
132v	(?) v iniciále (chorálu) I -nveni David servum meum

Příloha 5 – seznam zvířat

Beran - ms. XXIII C 120 (68v)

Čáp - ms. XXIII C 120 (38v)

Jelen - ms. XXIII C 120 (54v)

Dravec - ms. XXIII C 120 (68v)

Kočka a myš - ms. 298 (69v)

Kohout - ms. 298 (15v)

Kozel - ms. XXIII C 120 (49r)

Kůň - ms. XXIII C 120 (5v)

Lev - ms. XXIII C 120 (7v)

Liška a slepice - ms. XXIII C 120 (24v)

Medvěd - ms. 298 (23v)

Opice - ms. 298 (3v)

Papoušek - ms. XXIII C 120 (52v)

Pes - ms. XXIII C 120 (17v)

Slon - ms. 298 (26r)

Stehlík - ms. 298 (18r)

Šnek - ms. 298 (6r)

Vlk - ms. 298 (44r)

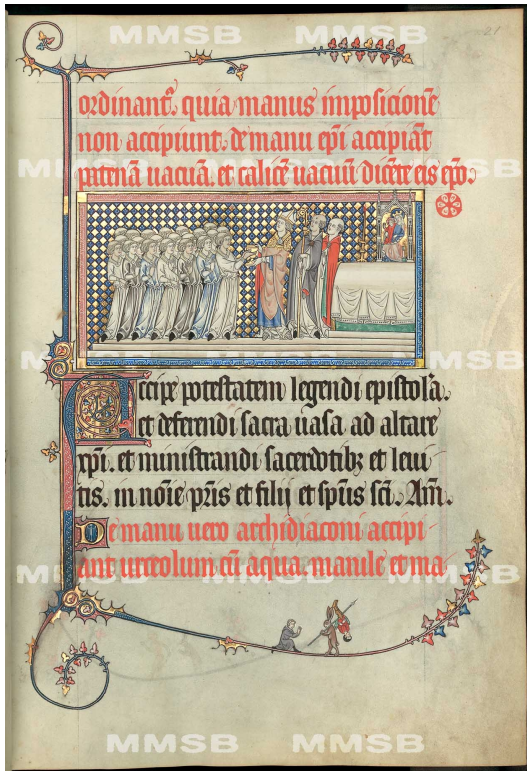

Výr - ms. XXIII C 120 (20r)

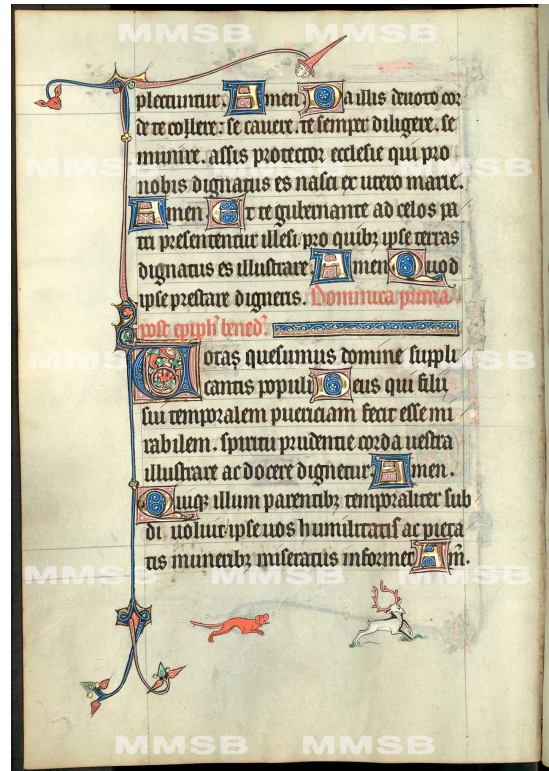

Zajíc - ms. XXIII C 120 (28v)

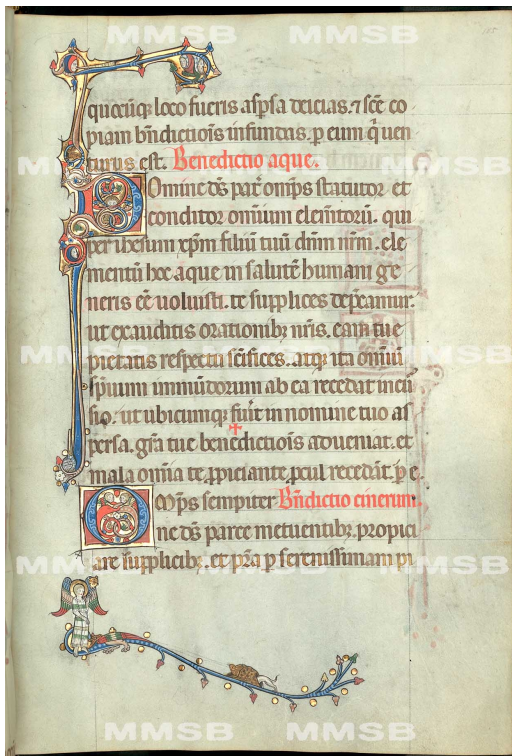
Příloha 6 - obrazová příloha k textu

1) ms. XXIII C 120 (21r)

2) ms. XXIII C 120 (54v)

3) ms. XXIII C 120 (105r)

4) ms. XXIII C 120 (49r)

5) ms. XXIII C 120 (109)

6) ms. 298 (77v)

7) ms. XXIII C 120 (15r)

8) ms. 298 (48r)

9) ms. 298 (34v)

10) ms. 298 (79v)

11) ms. 298 (33r)

12) ms. 298 (7r)

13) ms. 298 (34r)

14) ms. XXIII C 120 (10r)

15) ms. 298 (8r)

16) ms. XXIII C 120 (10v)

17) ms. XXIII C 120 (20r)

18) ms. 298 (87r)

19) ms. 298 (1v)

20) ms. 298 (6r)

21) ms. 298 (131v)

22) ms. 298 (4v)

23) ms. XXIII C 120 (40r)

24) ms. XXIII C 120 (49r)

25) ms. XXIII C 120 (10v)

26) ms. XXIII C 120 (10r)

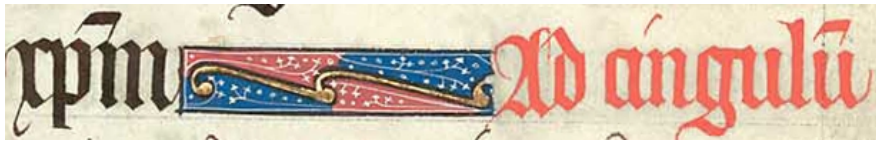
27) ms. XXIII C 120 (12r)

28) ms. XXIII C 120 (23v)

29) ms. XXIII C 120 (6r)

30) ms. XXIII C 120 (7r)

31) ms. XXIII C 120 (6v)

32) ms. XXIII C 120 (53r)

33) ms. XXIII C 120 (51v)

34) ms. XXIII C 120 (54v)

35) ms. XXIII C 120 (105v)

36) ms. XXIII C 120 (106r)

37) ms. XXIII C 120 (115r)

38) ms. XXIII C 120 (11v)

39) ms. XXIII C 120 (13v)

40) ms. XXIII C 120 (16v)

41) ms. XXIII C 120 (18v)

42) ms. XXIII C 120 (21v)

43) ms. XXIII C 120 (23r)

44) ms. XXIII C 120 (29r)

45) ms. XXIII C 120 (29v)

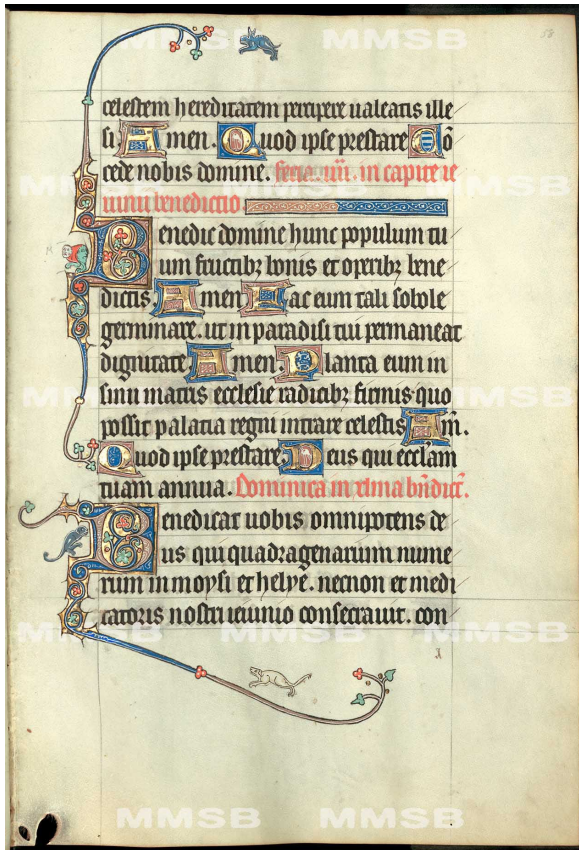
46) ms. XXIII C 120 (35r)

47) ms. XXIII C 120 (37v)

48) ms. XXIII C 120 (38v)

49) ms. XXIII C 120 (58r)

50) ms. XXIII C 120 (61v)

51) ms. XXIII C 120 (102v)

52) ms. XXIII C 120 (118v)

53) ms. XXIII C 120 (120v)

54) ms. 298 (8v)

55) ms. 298 (1r)

56) ms. 298 (1v)

57) ms. 298 (5v)

58) ms. 298 (9r)

59) ms. 298 (11v)

60) ms. 298 (14r)

61) ms. 298 (14v)

62) ms. 298 (20v)

63) ms. 298 (22v)

64) ms. 298 (22v)

65) ms. 298 (27v)

66) ms. 298 (31v)

67) ms. 298 (41v)

68) ms. 298 (43v)

69) ms. 298 (44v)

70) ms. 298 (46r)

71) ms. 298 (48v)

72) ms. 298 (50r)

73) ms. 298 (59v)

74) ms. 298 (61r)

75) ms. 298 (63r)

76) ms. 298 (63v)

77) ms. 298 (66r)

78) ms. 298 (72v)

79) ms. 298 (79r)

80) ms. 298 (82v)

81) ms. 298 (90v)

82) ms. 298 (90v)

83) ms. 298 (92v)

84) ms. 298 (97r)

85) ms. 298 (98r)

86) ms. 298 (103r)

87) ms. 298 (104v)

88) ms. 298 (111v)

89) ms. 298 (115r)

90) ms. 298 (123r)

91) ms. 298 (127r)

92) ms. 298 (130r)

93) ms. 298 (132v)

94) ms. 298 (136r)

95) ms. 298 (136v)